

CUMHURİYET DÖNEMİ TÜRK ŞİİRİNDE MAHPUSHANE (1923–1980)

Rabia Gülistan OKUTAN

Yüksek Lisans Tezi

Danışman: Dr. Öğr. Üyesi Ali PULAT

Uşak

Kasım, 2019

CUMHURİYET DÖNEMİ TÜRK ŞİİRİNDE MAHPUSHANE (1923–1980)

Rabia Gülistan OKUTAN

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı

Danışman: Dr. Öğr. Üyesi Ali PULAT

Bu çalışma Uşak Üniversitesi, Bilimsel Araştırma Projeleri Komisyonu tarafından
2013/TP009 nolu proje kapsamında desteklenmiştir.

Uşak

Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

Kasım, 2019

ÖZET

CUMHURİYET DÖNEMİ TÜRK ŞİİRİNDE MAHPUSHANE (1923–1980)

Rabia Gülistan OKUTAN

Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kasım 2019

Danışman: Dr. Öğr. Üyesi Ali PULAT

Mekân olarak mahpushanenin hem Dünya tarihinde hem de Türk tarihinde köklü bir geçmişi vardır. Adaletin korunması ve egemenliğin devamlılığı için mahpushaneler önemli bir yer tutmaktadır. Fiilen suç işlemekle hükümlü olanların yanında filozofların, sanatçıların, yazarların ve şairlerin de mahpushaneye düştüğü görülmektedir.

Bu çalışmanın amacı Cumhuriyet döneminde (1923-1980) eser vermiş şairlerin mahpushane kavramını nasıl algıladığını, bir metafor olarak şiirlerinde nasıl kullandığını ve yorumladığını tespit etmektir. Edebi eserler üzerinden böyle bir araştırmanın yapılması dönemin psikolojik, sosyolojik, eğitim, kültürel ve siyasal hayatı hakkında bilgi edinmemizi sağlaması bakımından önemlidir. Mahpushaneye düşüp bu temayı konu alan şairler olduğu gibi mahpushane girmemiş şairlerin de bu temayla şiir yazdığı görülmektedir.

Bu çalışmada, Cumhuriyet Dönemi Türk edebiyatında 1923 ile 1980 yılları arasında eser veren 20 şairin hapisane temalı şiirleri taranmıştır. Şiir çözümleme yöntemi olarak içerik analizi yapılmıştır.

Edebi eserlerin insan hayatı ve toplumu yansıttığı tezinden hareketle şiir türünde tema olarak mahpushanenin birçok açıdan incelenebileceği görülmüştür. Mahpushanenin tarih boyunca fiziksel koşullarındaki değişimi, kullanım amacı ve

işlevi, mahkumların halleri ve özellikleri hakkında çarpıcı bilgilere rastlanmaktadır. Elde edilen bu bilgiler tarihimize ve kültürümüze ışık tutması bakımından önemlidir.

1923-1980 yılları arasında eser veren 20 şaire ait tüm şiirleri incelendiğinde dönemin siyaseti, iktidar tarafından uygulanan baskı ve yasaklar, ceza verme biçimleri ve hapishanelerin fiziksel koşulları hakkında tespitler yapılmıştır. Hapishane bir eğitim yeri olarak ele alındığında tutsakların burada marangozluk, kalaycılık, terzilik gibi meslekleri öğrendiği görülmüştür. Yine mahkumların okuma-yazma öğrendikleri de anlaşılmaktadır. Ruhsal değişim sadece mahkûmlarla sınırlı kalmamış, mahkûm yakınlarını da kapsadığı tespit edilmiştir. Bir imge ve simge olarak bakıldığında şiirde yalnızlık, ölüm, sevgiliden ayrı olma, gece, karanlık, siyah gibi anlamlara karşılık geldiği saptanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Mahpushane, Cumhuriyet Dönemi Türk Şiiri, şiir.

ABSTRACT**PRISON THEMED POETRY IN REPUBLICAN PERIOD (1923-1980) OF
TURKEY**

Rabia Gülistan OKUTAN

Department of Turkish Language and Literature

Uşak University Institute of Social Sciences, August 2019

Advisor: Assist. Prof. Ali PULAT

As a venue, prison has a deep-rooted background in both World and Turkish history. For the protection of justice and continuity of sovereignty, prisons have an important place. In addition to those who are actually convicted of committing crimes, philosophers, artists, writers, and poets also appear to be in prison.

The purpose of this study is to determine how poets who made a work in the Republican period (1923-1980) perceived the concept of prison, how it used and interpreted it as a metaphor. Performing such a research on literary works is important in terms of enabling us to learn about the psychological, sociological, educational, cultural and political life of the period. It is seen that poets who did not go to prison and wrote poetry with this theme, as well as poets who fell into prison.

In this study, the prison-themed poems of 20 poets who wrote works in the Republican Period Turkish Literature between 1923 and 1980 were scanned. Content analysis was carried out as a method of poetry analysis.

Based on the thesis that literary works reflect human life and society, it has been seen that prison can be examined in many aspects as a theme in poetry type. Striking information about the change in the physical conditions of the prison, its purpose and function, the states and characteristics of the prisoners are encountered.

This information obtained is important in terms of shedding light on our history and culture.

When all the poems of 20 poets who wrote between 1923-1980 were examined, determinations were made about the politics of the period, the pressure and prohibitions imposed by the government, the forms of punishment and the physical conditions of the prisons. When prison is considered as a training place, it is seen that prisoners have learned professions such as carpentry, tinning, and tailoring. It is also understood that prisoners learned to read and write. Spiritual change was not only limited to prisoners, but it was also found to include relatives of prisoners. When viewed as an image and symbol, it has been determined that it corresponds to meanings such as loneliness, death, separation from lover, night, darkness, black.

Keywords: Prison, Republican Period Turkish Poetry, poetry.

JÜRİ VE ENSTİTÜ ONAYI

Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Yüksek Lisans Programı 114008016 numaralı öğrencisi Rabia Gülistan OKUTAN' ın “Cumhuriyet Dönemi Türk Şiirinde Mahpushane (1923-1980)” başlıklı tezi 21/11/2019 tarihinde, aşağıdaki jüri tarafından Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Lisansüstü Eğitim Öğretim ve Sınav Yönetmeliğinin ilgili maddeleri uyarınca, Yüksek Lisans tezi olarak değerlendirilerek kabul edilmiştir.

JÜRİ ÜYELERİ**İmza****Üye (Danışman)**

: Dr. Öğr. Üyesi Ali PULAT

Üye

:Dr. Öğr. Üyesi Derya ÖZCAN

Üye

:Dr. Öğr. Üyesi Ayşe Derya ESKİMEN

Enstitü Müdürü

Doç. Dr. Erol DURAN

ÖNSÖZ

Edebi eserler yazıldığı dönemdeki insan ve toplumun tarihi, coğrafi, sosyo-kültürel, siyasi, ekonomik yapısını yansıttığı görülmektedir. Bundan dolayı geçmiş hakkında fikir edinmemize olanak tanır. Bununla birlikte toplumun dili ve kültürünü gelecek kuşaklara aktarılmasını sağlamaktadır. Edebi türlerden biri olan şiir, bu mirası geleceğe taşıyan bir köprüdür.

Tarih boyunca tutsaklık, hapsedme bir ceza verme biçimi olarak karşımıza çıkmaktadır. Tutsak olan bazen savaş sonunda esir düşen sultan, komutan veya askerler olabilirken bazen yönetime isyan eden, otoriteye düşünceleriyle başkaldıran kişiler de olabilmektedir. Fiilen başkasına zarar verip suç işleyen mahkûmlar da vardır. Tarihin ilk zamanlarında hapsedme mekânları kale, kalebent, hisar, zindan, sandık, kuyu gibi yerler iken sanayileşme ve yaşanan toplumsal gelişmelerle birlikte yerini modern anlamdaki hapisanelere bırakmıştır.

Cumhuriyet Dönemi Türk Edebiyatı mahpushane (1923-1980) kavramının birçok şiire konu edildiği görülmektedir. Yazıldığı dönemdeki hapisanenin dış yapısı ve fiziksel koşulları şiirde tasvir edilmiştir. Hapse düşenlerin suçları, cezaları, kendilerine uygulanan işkence ve idam cezaları gibi bilgilere şiirlerde rastlanmaktadır. Mahpushanenin ideolojik, eğitim ve yenileşme, psikolojik değişim ve dönüşümle birlikte ele alındığında dönemin özelliklerinin şiire yansıdığı tespit edilmiştir. Yine çeşitli söz sanatlarıyla mahpushanenin bir imge ve simge olarak farklı anlamları çağrıştırdığı şiirlerde karşımıza çıkmaktadır. Elde edilen bu bilgiler ile geçmiş dönemler hakkında bilgi sağlanmak amaçlanmıştır.

Bu çerçevede araştırma, giriş bölümü ile birlikte üç bölümden oluşmaktadır. Giriş bölümünde tezin amacı, kapsamı ve sınırlıkları ile yöntem belirtilmiş ve açıklanmıştır.

Araştırmanın birinci bölümünde mahpushane kavramı ve edebiyata yansımaları ele alınmıştır. Mahpushanenin kavramı ve tarihi süreci, sanat ve bilim dalları ile olan münasebetleri, Dünya ve Türk edebiyatında mahpushane kavramının ele alınışı örneklerle bahsedilmiştir. Yapılan diğer araştırmalar referans gösterilerek mahpushane kavramı hakkında bilgi verilmeye çalışılmıştır.

İkinci bölümde mahpushane kavramının Cumhuriyet Dönemi Türk şiirinde nasıl ele alındığı incelenmiştir. Beş ayrı başlık altında tespit edilen şiirler tasnif edilmiştir. İdeolojik bir unsur, eğitim ve yenileşme unsuru, psikolojik değişme ve yenileşme unsuru, gerçek bir mekân, bir imge ve simge olarak mahpushane kavramının şiirlerdeki yansımaları incelenmiş ve tahlil edilmiştir.

Son bölümde tezin amacını oluşturan sorular çerçevesinde mahpushane kavramının Cumhuriyet Dönemi Türk şiirindeki yansımaları, şairlerin bu temayı ele alış biçimleri, kendi yaşamlarında veya zihinlerindeki izlerine dair görüşler belirtilmiştir. Edebiyatın yazıldığı dönemin özelliklerini yansıtmaya varsayımından hareketle mahpushane temasının Türkiye'nin siyasi-ideolojik, psikolojik, eğitim ve yenileşme gibi özellikleriyle birlikte mahpushanenin dönemin mekânsal gerçekliği ve şiirde bir imge ve simge olarak farklı anlamları çağrıştırmaya çalışılmıştır.

Hazırladığım çalışmamı hayatımda rehber olan iki önemli insana ithaf ediyorum. Her koşulda yanımda olan, ilk öğretmenim, rehberim merhum babam Ali OKUTAN'a ve babamın vefatı ile manevi babam kabul ettiğim, danışman hocam merhum Dr. Vedat YEŞİLÇİÇEK'e armağan ediyorum. Ebedî âleme intikal etseler de her iki babamın gölgesini hep yanı başımda hissettim.

Bu çalışmamı Türk Dili ve Edebiyatı alanı uzmanlarının görüşlerine ve Yeni Türk Edebiyatı çalışmalarında yararlanacağını düşündüğüm insanların istifadesine sunarken, tezi hazırlama sürecinde bilgi ve birikimlerini, desteklerini esirgemeyen kıymetli hocalarım Dr. Öğr. Üyesi Ali PULAT, Dr. Öğr. Üyesi Derya ÖZCAN ve Doç. Dr. Selcen ÇİFÇİ'ye teşekkürlerimi sunmak isterim. Bu süreç içerisinde sabırlarını istismar ettiğim, en zor koşullarda büyük destekçim annem Fatma OKUTAN ve kardeşim Lutfiye Şeyma OKUTAN'a; vefalarını ve koşulsuz sevgilerini eksik etmeyen dostlarım Tuğba Nur BEYRET COŞKUN, Gülbike KEŞAPLI ve Sevil ERCAN'a ve bana her gün "Ödevin bitti mi anne?" diye soran, ilk göz ağrım, canımın içi, kızım Serra Begüm AYHAN'a sonsuz teşekkürlerimi sunarım.

Rabia Gülistan OKUTAN

Kasım 2019, Uşak

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler

Adı Soyadı : Rabia Gülistan OKUTAN

Doğum Yeri ve Tarihi : İstanbul / 10.01.1987

Lisans Öğretimi : (2005-2009) Selçuk Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Ort:2.76/4
Lisans Bitirme Tezi: “*Karaman’ dan Derlemeler*”, Danışman: Yrd. Doç. Dr. Sinan Gönen, Konya, 158 sayfa.

Yüksek Lisans Öğretimi : (2012-2019) Uşak Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı

Yüksek Lisans Öğretimi : (2010 -2011) Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Tezsiz Yüksek Lisans, Ortaöğretim Alan Öğretmenliği, Türk Dili ve Edebiyatı Öğretmenliği, Ort: 89/100.
Bitirme Projesi: “*Türk Dili ve Edebiyatı Eğitiminde Yapılan Tezlerin Amaç, Önem, Yöntem ve Sonuç Açısından Değerlendirilmesi*”
Danışman: Prof. Dr. Alemdar Yalçın, Ankara, 51 sayfa.

Bildiği Yabancı Diller : İngilizce, YÖKDİL (Mart 2019): 88,75.

Bilimsel Faaliyetleri : **Bildiri**, “*Şair, Senarist, Öğretmen: H. Zekâi Yiğitler*”,
Ulusal Karaman Sempozyumu – Beşerî ve Sosyal Bilimler, Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi, 20-22 Haziran 2019, Karaman.

: **Bildiri**, “*Katranlı (Dindebol) Köyünden Bir Yazar: Ziya Uysal*”, Uluslararası Geçmişten Günümüze Ermenek ve Çevresi Sempozyumu, Karamanoğlu

Mehmetbey Üniversitesi, 2-4 Ağustos 2018, Ermenek-Karaman.

: Kitap Bölümü, “*Katranlı (Dindebol) Köyünden Bir Yazar: Ziya Uysal*”, Ermenek Araştırmaları II, Tablet Yayınları, Konya, Aralık 2018, s. 201-217.

İş Deneyimi

Çalıştığı Kurumlar

:(23 Şubat 2012- ...) Uşak Üniversitesi,
Sosyal Bilimler Enstitüsü, Araştırma Görevlisi.

: (2010 – 2011) Ankara-Yenimahalle, Gazi Çiftliği
Lisesi, Okul Deneyimi ve Öğretmenlik Uygulaması.

: (2010 Şubat – 2010 Nisan) Ankara-Keçiören, İsmail
Enderuni İlköğretim Okulu, Türkçe Öğretmeni (Ücretli
Öğretmenlik).

: (2009 Eylül – 2010 Şubat) Konya-Selçuklu,
Hocacihan Anadolu İmam Hatip Lisesi, Türk Dili ve
Edebiyatı Öğretmeni (Ücretli Öğretmenlik).

İletişim

e-posta adresi

:gulistan.okutan@usak.edu.tr

:gulistanbul@hotmail.com

KISALTMALAR

Akt. : Aktaran

AKM : Atatürk Kültür Merkezi

AÜ : Ankara Üniversitesi

Bs. : Baskı.

Çev. : Çeviren

Haz. : Hazırlayan

İÜ : İstanbul Üniversitesi

s. : Sayfa

S. : Sayı

SSCB : Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği

T.C. : Türkiye Cumhuriyeti

TDK : Türk Dil Kurumu

TTK : Türk Tarih Kurumu

vb. : Ve benzeri.

vs. : Ve saire

TABLOLAR LİSTESİ

TABLO 1. TÜRKÇEDE HAPİSHANE ANLAMINDA KULLANILAN SÖZLER	4
TABLO 2. NÂZİM HİKMET'İN MAHPUSHANE İLE İLGİLİ ŞİİRLERİ	26
TABLO 3. NECİP FAZIL KISAKÜREK'İN MAHPUSHANE İLE İLGİLİ ŞİİRLERİ	51
TABLO 4. RIFAT ILGAZ'IN MAHPUSHANE İLE İLGİLİ ŞİİRLERİ	54
TABLO 5. OKTAY RİFAT'IN MAHPUSHANE İLE İLGİLİ ŞİİRLERİ	56
TABLO 6. OSMAN YÜKSEK SERDENGEÇTİ'NİN MAHPUSHANE İLE İLGİLİ ŞİİRLERİ	60
TABLO 7. A. KADİR'İN MAHPUSHANE İLE İLGİLİ ŞİİRLERİ	64
TABLO 8. CEYHUN ATUF KANSU'NUN MAHPUSHANE İLE İLGİLİ ŞİİRLERİ	70
TABLO 9. AHMED ARİF'İN MAHPUSHANE İLE İLGİLİ ŞİİRLERİ	75
TABLO 10. GÜLTEN AKIN'IN MAHPUSHANE İLE İLGİLİ ŞİİRLERİ	78
TABLO 11. SABAHATTİN ALİ'NİN MAHPUSHANE İLE İLGİLİ ŞİİRLERİ	94
TABLO 12. BEDRİ RAHMİ EYÜBOĞLU'NUN MAHPUSHANE İLE İLGİLİ ŞİİRLERİ	95
TABLO 13. AZİZ NESİN'İN MAHPUSHANE İLE İLGİLİ ŞİİRLERİ	97
TABLO 14. FARUK NAFİZ ÇAMLIBEL'İN MAHPUSHANE İLE İLGİLİ ŞİİRLERİ	102
TABLO 15. CAHİT SITKI TARANCI'NIN MAHPUSHANE İLE İLGİLİ ŞİİRLERİ	123
TABLO 16. HALİDE NUSRET ZORLUTUNA'NIN MAHPUSHANE İLE İLGİLİ ŞİİRLERİ	167
TABLO 17. ORHAN VELİ KANIK'IN MAHPUSHANEYLE İLGİLİ ŞİİRLERİ	177
TABLO 18. MELİH CEVDET ANDAY'IN MAHPUSHANE İLE İLGİLİ ŞİİRLERİ	179
TABLO 19. AHMET MUHİP DIRANAS'IN MAHPUSHANE İLE İLGİLİ ŞİİRLERİ	205
TABLO 20. AKİF İNAN'IN MAHPUSHANE İLE İLGİLİ ŞİİRLERİ	212
TABLO 21. ALAEDDİN ÖZDENÖREN'İN MAHPUSHANE İLE İLGİLİ ŞİİRLERİ	213
TABLO 22. ŞAİRLERİN YAZIM YILLARI, 1923-1980 YILLARINDAKİ ŞİİRLERİ VE MAHPUSHANE TEMALİ ŞİİRLERİ	216
TABLO 23. ŞAİRLERİN CİNSİYETİ	217
TABLO 24. ŞAİRLERİN HAPİS YATMA DURUMU	218

İÇİNDEKİLER

	Sayfa
ÖZET	i
ABSTRACT	iii
JÜRİ VE ENSTİTÜ ONAYI	v
ÖNSÖZ	vi
ÖZGEÇMİŞ	viii
KISALTMALAR	x
TABLOLAR LİSTESİ	xi
İÇİNDEKİLER	xii
GİRİŞ	1
TEZİN AMACI	1
TEZİN KAPSAM VE SINIRLILIKLARI	1
TEZİN YÖNTEMİ	2
1. BÖLÜM: MAHPUSHANE KAVRAMI VE EDEBİYATA YANSIMASI	3
1.1. MAHPUSHANE KAVRAMI VE TARİHİ SÜRECİ	3
1.2. TÜRK EDEBİYATINDA MAHPUSHANE	13
1.3.1. Sözlü Dönemde ve En Eski Metinlerde Mahpushane	13
1.3.2. Divan Şiirinde Mahpushane	16
1.3.3. Tanzimat'tan Günümüze Mahpushane	18
2. BÖLÜM: CUMHURİYET DÖNEMİ TÜRK ŞİİRİNDE TEMATİK BİR UNSUR OLARAK MAHPUSHANE	23
2.1. İDEOLOJİK BİR UNSUR OLARAK MAHPUSHANE	23
2.2. BİR EĞİTİM VE YENİLEŞME UNSURU OLARAK MAHPUSHANE	85

2.3. PSİKOLOJİK DEĞİŞİM VE YENİLEŞME UNSURU OLARAK MAHPUSHANE.....	100
2.4. GERÇEK BİR MEKÂN OLARAK MAHPUSHANE.....	142
2.5. BİR İMGE VE SİMGE OLARAK MAHPUSHANE.....	198
SONUÇ VE DEĞERLENDİRME.....	216
KAYNAKÇA.....	225

GİRİŞ

TEZİN AMACI

Bu çalışmanın amacı Cumhuriyet döneminde (1923-1980) eser vermiş şairlerin mahpushane kavramını nasıl algıladığını, bir metafor olarak şiirlerinde nasıl kullandığını ve yorumladığını tespit etmektir. Edebi eserler üzerinden böyle bir araştırmanın yapılması dönemin psikolojik, sosyolojik, eğitim, kültürel ve siyasal hayatı hakkında bilgi edinmemizi sağlaması bakımından önemlidir.

Bu doğrultudan hareketle çalışmamızda şu sorulara cevap aranacaktır:

- Mahpushaneye girmiş şairlerin yaşantımları şiire nasıl yansımıştır?
- Mahpushaneye girmeyip bu temaya şiirlerinde yer veren şairlerin yorumu nasıldır?
- Mahpushane kavramı şiirde ideolojik olarak nasıl ele alınmıştır?
- Eğitim ve yenileşme unsuru olarak mahpushane nasıl ele alınmıştır?
- Psikolojik değişme ve yenileşme unsuru olarak mahpushanenin etkileri nelerdir?
- Gerçek bir mekân olarak mahpushane şiirde nasıl yansıtılmıştır?
- Bir imge ve simge olarak mahpushane şiirde nasıl karşımıza çıkmaktadır?
- Şairler mahpushaneye dair okuyucuya nasıl bir bakış açısı kazandırmak istemektedir?

TEZİN KAPSAM VE SINIRLILIKLARI

Cumhuriyet Dönemi Türk şiirinde 1923 ile 1980 yılları arasında şiir yazan onlarca şair ve yazılmış sayısız şiir vardır. Kapsam olarak tüm şairleri ve şiirlerini incelemek mümkün değildir. Bu sebeple çalışma evreni olarak yine bu dönemde (1923-1980) yazılmış, söz konusu mahpushane kavramını karşılayan kelimeleri içeren ve teması itibariyle mahpushane olan şiirler ele alınmıştır. Bu çalışmada tüm şiirlerine erişilebilen 20 şairin konuyla ilgili şiirleri incelenmiştir. Mümkün olduğunca şairlerin bütün şiirlerinin derlendiği kaynak kitaplardan hareketle tarama yapılmıştır.

Hapse girmemiş olmasına rağmen yine de bu kavramı şiirlerinde ele alan şairler de çalışmanın kapsamı dahilindedir. Hapse girmiş olan şairlerin ise mahpushanede yazdığı şiirlerin tümü ele alınmamış, sadece araştırmanın teması olan “mahpushane şiirleri” tespit edilmiş ve incelenmiştir.

TEZİN YÖNTEMİ

Bu çalışmada belirlenen amaca ulaşmak için ilk olarak mahpushane kavramını ele alan literatür kitaplar tespit edilmiş ve taranmıştır. Daha sonra Cumhuriyet Dönemi Türk şiirinde (1923-1980) eser vermiş şairlerin -antoloji kitaplarında ismi geçen şairlerin- bütün şiirlerini ihtiva eden şiir kitapları tespit edilmiş ve taranmıştır. Araştırmada bu sebeple tarama modeli kullanılmıştır.

Veri toplama aracı olarak 1923-1980 yılları arasında şiir yazmış 20 şairin tüm şiirlerini ihtiva eden şiir kitapları kullanıldığından fiziksel materyaller kullanılmıştır.

Şiir çözümleme yöntemi olarak Nurullah Çetin ‘in “Şiir Çözümleme Yöntemi” kitabından hareketle içerik analizi yapılmıştır. (Çetin, 2006)

Araştırmanın yöntemi belirlenirken Mehmet Narlı (Narlı, 2010) ve Şaban Sağlık (Sağlık, 2010)’ın hapisane şiirleri için oluşturdukları tasniflerden yararlanılmış ve bu iki çalışmadan hareketle çalışmaya konu olan şiirlerin tasnif yöntemi belirlenmiştir.

1. BÖLÜM: MAHPUSHANE KAVRAMI VE EDEBİYATA YANSIMASI

1.1. MAHPUSHANE KAVRAMI VE TARİHİ SÜRECİ

MaHPushane kelimesi Arapça *mahbûs*(s.) kelimesi ile Farsça *hâne*(i.) kelimesinin birleşmesinden oluşur. *Mahbûs*, Arapça *habs* “alıkoyma, bir yere kapama, salıvermeme, bir yere kapayıp dışarı çıkarmama; tutma, zapt etme” kökünün nesne adı olan sözdür (Devellioğlu, 2005, s. 565). “Arapçada ‘hapsedilmiş’ anlamından önce ‘çevresinden tecrit edilmiş, ayrılmış, kapalı’ anlamlarını taşımaktadır” (Öztekten, 2010, s. 610). *Hâne*, Farsça “ev; bir şeyin bölündüğü, ayrıldığı kısımlardan her biri” (Devellioğlu, 2005, s. 324-325) kökü, birleşik kelimelerde “bina, yapı, yer, makam” anlamlarıyla ikinci kelime olarak yer alan bir söz. (Türk Dil Kurumu, 2019)

Türkçede *mahpus* anlamı taşıyan, *bulun* ve *tutgun~ tutkun, tutug, tutsak* kelimeleri ile Arapça’ dan alıntılanan *hapis~ mahpus, esir, mescun* sözcüklerinin kullanıldığını Öztekten yaptığı araştırmada tespit etmiştir (Öztekten, 2010, s. 608-610).

Hapishane manasında kullanılan *kıynlık~ kınlık, kısıg, türme, tünek, bastruk, oru, tam> dam, kamav~kamak, abaktı/ yapkın/ çabıg* Türkçe kökenli kelimelerin yer aldığı görülmektedir. Farsça’dan *zindan* sözü, Arapça’dan *hapis~hibés~hebis / mahbes / hapishane~hibéshana~hebshana / mahpushane / mahbushana* sözlerinin de Arapça *habs* ile Farsça *hane* sözlerinin birleşmesiyle *hapishane* manası ile karşımıza çıkmaktadır. *Kodes* kelimesinin “Slavca *kotec* ‘kafes, kümes’ sözünün Rumcaya, Rumcadan da Türkçeye geçmiş şeklidir” denilmektedir. Rusça’da *arest / kazamat>gazamat* sözleri de bu manadadır. Yine *cezahane> ceza evi, tevkifhane* kelimeleri de hapishane kavramına karşılık gelmektedir (Öztekten, 2010, s. 615).

Öztekten çalışmasının sonunda Türkçede hapishane manasına gelen 39 kelime tespit ettiğini, bunlardan 24’ünün Türkçe, 15’inin de farklı dillerden alınmış olduğunu belirtmektedir (Öztekten, 2010, s. 616). Çalışmada şiirler incelenirken bu tabloda yer alan kelimelerden hareketle tarama yapılmıştır.

Tablo 1. Türkçede Hapishane Anlamında Kullanılan Sözcükler

Hapishane anlamında kullanılan sözcükler	Hâl ekleri	Geçişli fiiller	Hâl Ekleri	Geçişsiz fiiller
abaktı	-ga/ -ge/ -ka/	et-	Ø	ol- ~ bol-
arest	-ke, -a/ -e	eyle-	-ga / -ge / -ka/	~bul- edil-
bastruk	-nı/ -ni, -ı/-i	sal-	-ke, -a / -e	kal-
ceza evi	-dan/ -den,	koy-	-nı / -ni, -ı / -i	salın-
çabıg	-tan/ -ten	at-	-da / -de, -ta /	kir- ~ gir-
delik		tık-	-te	atıl-
dustaghane		sok-	-dan / -den	tüş- ~ düş-
gazamat		kapat-	-tan / -ten	boyla-
goduglug		kama-		tıkıl-
hapis		yap- ~ çap-		yabil- ~ cabıl-
hapishane		yabıpkuy-		kamal-
harip		biklepkuy-		otur- ~ utır-
hebis		oturt- ~ utirt-		çık- ~ şık-
hebshana		çıkar- ~ şıgar-		yat- ~ cat-
hibés		boşat- ~ bocat		
hibéshane				
içeri				
kamakhana				
kazamat				
kısıg				
kıyınlık~kınılık				
kodes				
mahbes				
mahbushana				
mahpushane				
oru				
reşetke artı				
tam~ dam				
taş kapçın				
tevkifhane				
timérçitlék				
timérreşetke				
totkondaryortı				
tussaghana				
tutkinhana				

Tarih boyunca farklı mekânlarda gerçekleştirilse de hapsedilme bir ceza türü olarak karşımıza çıkmaktadır. Orta Çağ Türk devletlerinin nerdeyse hepsinde hapis cezası uygulanmıştır. Kaleler, kale zindanları, büyük kuyular suçluların hapsedildiği mekânlardır.

1071 Malazgirt Zaferinin ardından Arslan Yabgu'nun oğlu Kutalmış'ın soyundan gelen Süleyman Şah tarafından 1075 yılında kurulan Türkiye Selçuklu Devleti, yaklaşık iki yüz otuz sene hüküm sürmüştür. Bu tarih içinde gerek sultanların gerekse devletin üst düzey yöneticilerinin hapsedildiği tarihi kaynaklarda yer almaktadır.

Emine Uyumaz, “Türkiye Selçuklu Hükümdar ve İdarecilerin Hapis Hayatı” başlıklı makalesinde bu dönemde hapsedilen sultanları ve idarecileri, hapse atılma şekli ve tarihleri hakkında detaylı bilgiler vermektedir (Uyumaz, 2006).

Uyumaz, araştırmasının sonunda şu tespitleri yapmaktadır:

Türkiye Selçuklu Devletinde günümüzdeki gibi hapisaneler yok. Bu iş için daha çok kaleler (Malatya, Borgulu (Uluborlu), Zamantı, Ankara, Tokat, Antalya kaleleri gibi) ve kalelerdeki zindanlar kullanılmıştır. Tutuklanan kişinin konumuna, gücüne ve işlediği suça göre hapsedildiği yer değişmektedir. Eğer tutuklanan birinci dereceden taht iddialısı ya da bizzat sultan ise daha çok eylemi gerçekleştiren hükümdarın meliklik yaptığı (yani tanıdığı bildiği) bölgede hapsedilmiştir...Dikkati çeken bir diğer husus da hapis hayatı yaşayan sultan veya meliklerin içinde her ne kadar kötü muamele görenler olsa da (Meselâ, Rükneddin IV. Kılıç Arslan) genelde sıradan bir mahkûmdan daha rahat bir hayat sürdürdüklerini söyleyebiliriz. Yine hapsedildiği kalede ölen veya öldürülenlerin sayıları oldukça azdır. Oysa idari mekanizmada görev yapanlarda durum tersinedir (Uyumaz, 2006, s. 37).

Timur döneminde (1360-1507) de devletin hâkimiyetini korumak ve adaleti sağlamak amacıyla suçlulara fiziki, maddi ve manevi cezaların uygulandığı görülmektedir. Hapse atmak da bu cezalar arasındadır.

Hayrunnisa Alan, “Timurlular Döneminde Hukuk ve Uygulanması” isimli araştırmasında Timurlular döneminde fiziki cezaların başında da dayak, hapis ve ölüm cezalarının uygulandığını; Semerkand Köksaray'da, Buhara ve Herat'ın surlarında, Niretu kalesinde, Azerbaycan gölündeki bir adada hapisanenin olduğunu ve tarihi kaynaklarda mevcut olduğunu belirtmektedir (Alan, 2006).

Alan (Alan, 2006, s. 42), Timur döneminde “Hapis cezasına gelince bu cezanın siyasi mahkûm diyebileceğimiz saltanat müddeilerine, isyan edebileceği düşünülen yerel hâkimlere, elçilere kadar çok çeşitli şekilde değişik kesimdeki kişilere uygulanan bir ceza olduğunu” belirtmektedir.

Memlûk Devleti'nin hüküm sürdüğü yıllarda da mahpushanenin varlığı görülmektedir.

“Ortaçağ Türk Devletlerinde Suç ve Ceza” isimli çalışmada Cüneyt Kanat, Memlûk Devletindeki hapishanelerinin genel olarak ikiye ayrıldığından bahsetmektedir. İlki, *et-Terâsim* yahut *Sicn el-Hükm* olarak adlandırılan ve tutukluların sorgulama süreci tamamlanmamış bir nevi nezarethane ve gözaltı hapishaneleridir. İkincisi ise suçu ispatlanan ve ceza alanların bulunduğu hapishanelerdir. Bu hapishaneler de askerî ve sivil olarak ikiye ayrılmaktadır (Kanat, 2010, s. 35-36).

Kanat, Memlûk dönemindeki askeri ve sivil hapishaneler ile ilgili olarak şu bilgileri de aktarmaktadır:

Askerî hapishaneler de kendi içerisinde, Emirlerin hapsedildiği hapishaneler ve askeriye den siyasi suçluların hapsedildiği hapishaneler olmak üzere ikiye ayrılırdı.

Emirlerin hapsedildiği hapishanelere örnek olarak, Kal'atu'l-Cebel'deki Sicn ez-Zerdhâne, İskenderiye'deki Sicn es-Sugr, Sicn Dimyat ve Sicn el-Feyyûm gibi hapishaneleri sayabiliriz. Askeriyeden siyasi suçluların hapsedildiği hapishaneler ise, Ebrac el- Kal'a, Hızânat el- Bunûd, Birket el- Vahl ve Sicn er- Rahbe'dir.

Sivil hapishaneler de kendi içerisinde cinayet işleyenlerin ve sosyal suçların hapsedildiği hapishaneler ile kadınlar hapishanesi olmak üzere iki kısma ayrılır. Birincisine örnek olarak, Hızânat eş-Şemâil, Sicn el-Magşere ve Sicned-Deylem, Kadınlar hapishanesine de Kaledeki Sicn el-Hücre'yi gösterebiliriz.

Bunun dışında ise, yeraltında inşa edilmiş ve ismi Sicn el-Cebb olan hapishaneler vardı. (Kanat, 2010, s. 36)

Memlûklular dönemi hapishaneleri ile ilgili Samira Kortantamer'in “Memlûklerde Hapishaneler” isimli araştırması da alanla ilgili detaylı bir başka çalışmadır (Kortantamer, 2010).

Osmanlı Devleti (1299-1922)'nin hüküm sürdüğü dönemde de hapis ve sürgün cezası uygulanmıştır. Kale, kule, zindan, tersane gibi yerler hapishane amaçlı kullanılmıştır.

Osmanlı Devleti'nde 19. yüzyılın ikinci yarısına kadar bu yerlerin kullanımı devam etmiştir. Bu durum Avrupa'dan farksızdır. Avrupa'da modern anlamda ilk hapishanelerin varlığı 18. yüzyıl sonlarından itibaren görülmeye başlanmıştır. Tüm dünyada da 1850'lerden sonra hapishanelerin yapımı yayılmaya başlanmıştır (Tekin, 2010, s. 83-102).

Osmanlı döneminde mahkûm yeri olarak kalebentleri görmek mümkündür. Ömer İşbilir, "XVIII. Yüzyılın İlk Yarısında Osmanlı Devleti'nde Limni Kalebentleri" adlı çalışmasında 1688-1750 yılları arasında Limni Kalebentlerinin mahkûm sayısı, tutukluların hangi suçlarla mahkûm edildiği, aldıkları cezanın maiyeti, kalebentin tamir ve tadilat maliyeti ile ilgili kapsamlı bilgilere yer vermiştir. "Kalebentlik herhangi bir suçtan dolayı mahkûm olan kimsenin, kale surları içinde ikamete tabi tutulup, hisarlardan dışarıya çıkmasına müsaade etmemek şeklinde uygulanan bir ceza türüdür" (İşbilir, 2006, s. 48).

Ali Rıza Gönüllü, "20. Yüzyılın Başında Alanya Hapishanesi (1906-1919)" adlı çalışmasında bize 1906-1919 dönemi Alanya Hapishanesi'nin fiziki yapısı, hapse girenlerin işlediği suç türü, Alanya, Antalya Merkez, Kaş, Elmalı, Akseki, Manavgat, Korkuteli, Finike gibi ilçe ve kazalarındaki mahkûm sayıları, padişahın cülûs yıl dönümü nedeniyle affettiği mahkûmlar ile ilgili bilgilere ter vermiştir (Gönüllü, 2006, s. 57-64).

Bugün Balıkesir il sınırı içerisinde yer alan ve "Karesi Hapishanesi" isminde yayınlanan çalışmasında Nahide Şimşir; Osmanlı dönemine ait tarihi vesikalarda hapishanenin durumu ile ilgili olarak borçlular hapishanesi, kadınlar hapishanesi ve yapılacak yeni hapishanenin giderleri ve yeri konusunda bilgi vermektedir (Şimşir N. , 2006).

Sebahattin Şimşir'in "Bigadiç Hapishanesi" isimli araştırmasında, Balıkesir il sınırı içerisinde yer alan Bigadiç hapishanesinin Osmanlı dönemindeki yeri, inşası, maliyeti ve tadilatı konularını ele almıştır (Şimşir S. , 2006).

Osmanlı Devleti'nde Tanzimat dönemiyle birlikte kadının toplumdaki yeri tartışılmaya başlanmıştır. İlerleyen tarihlerde de kadının resmî kurumlara intikali, resmi olarak eğitim aldığı, sosyal haklara sahip olduğu görülmektedir.

1842'de Ebe Okulu'nun açılması, 1858'de kızlar için orta dereceleri okullar açılması, İnas Sanayi Mektebi ve Dar-ül Malumat'ın açılması, 1858'de çıkarılan arazi kanunnamesi ile kadınların babalarından kalan topraklar üzerinde veraset hakkına sahip olması, 1854'te cariyelik ve köleliğin kaldırılması, ardından 1876 Anayasasına göre bütün Osmanlıların (din ve mezhep konuları dışında) eşit olduğu ilkesi gibi gelişmeler neticesinde kadının gerek fiilen gerekse yasal zeminde birtakım haklara kavuştuğu görülmektedir (Tekin, 2010, s. 84-91).

Osmanlı döneminde kadın mahkumların tutuklu kaldığı hapishanelerin olduğu çeşitli araştırmalarda ve tarihi belgelerde mevcuttur. Hatta kadınlar için Nisa Hapishanelerinin kurulduğu ve kadınlara da ceza uygulandığı görülmektedir.

“Nisa hapishanesi” olarak bahsedilen bu hapishanelerin genel durumu, işleyişi, kadın gardiyanların gelirleri ve genel durumları, kadın mahkumların hapishanede kaldıkları sürede üretime kazandırma çabaları, anneleriyle beraber mahkûm olan çocukların durumu gibi konuları Tekin, araştırmasında detaylıca ele almıştır (Tekin, 2010).

Nisa hapishanelerinin tümünün Osmanlı hükümetine ait olmadığı görülmektedir. Devletin yetersiz sosyo-ekonomik durumundan dolayı kadın mahkumlar için farklı şekillerde çözüm üretildiği bilgisini de Tekin, araştırmasında şöyle aktarmaktadır:

Genellikle nisa hapishanesi olarak kaza yönetimi tarafından güvenilir kadınların evleri maaş karşılığında hapishane olarak kullanılmıştır. Bu tür uygulamaların çok yaygın olduğunu birçok yazışmadan tespit etmek mümkündür. Akhisar kazası nisa hapishanesinin bir odadan ibaret olup ihtiyacı karşılayamaması ve üstelik gardiyanının da olmamasından dolayı kadın mahkumların celp edilemediği bildirilmiştir. Çözüm olarak 50 kuruş icarla Emine hatun'un hanesinin hapishane haline getirilmesine, 50 kuruş maaşla gardiyan olarak istihdamına gerek olduğu bildirilmiştir. Bir başka belgede ise Karesi'nin vilayet merkezi olmasına rağmen kadınlar hapishanesinin bulunmadığı, 1883'te tutuklu bulunan bazı kadınların Balıkesir'de 60 para verilerek dışarıda tutulan evlerde cezalarını çektiklerinden söz edilmektedir....Ayrıca bu kadınların kürek cezasına mahkum olarak şehir kethüdasının

evinde kaldıkları, burada onları korumak ve kollamak için bir görevlinin bulunduğu, mahkumlarının İstanbul'daki Hapishaneyi Umumiye'ye nakilleri üzerinde durulmuştur (Tekin, 2010, s. 91-92).

Osmanlı döneminde kadın mahkumların tek tip giymesinin zorunlu olduğu bilgisine yine bu araştırmada görülmektedir. Bu zorunluluk altı aydan az süre mahkûm olanlar için geçerli değildir. “Kadın mahkumlar için belirlenmiş elbise; baş örtüsü, entari, gömlek, iç hırka, çorap, don ve terlikten oluşuyordu. Her yıl için üç baş örtüsü, iki entari, üç gömlek ve don, bir iç hırkası, iki çift terlik verilmekteydi. İki senede bir harici bir hırka verilirdi” (Tekin, 2010, s. 95).

Necdet Öztürk'ün hazırladığı “Osmanlı Hapis Olayları (1300-1512)” isimli çalışması yine Osmanlı dönemi hapishaneleri hakkında bilgiler içermektedir. Osmanlı'nın ilk sekiz padişahı devrinde (1300-1512) görülen hapis olayları ile hapis cezasına çarptırılanların Osmanlı toplumundaki statüleri, hapis nedenleri, hapis süreleri, hapis yerleri olarak seçilen kale ve şehirler ve mahkumlara yapılan muamelelerinin yer aldığı araştırmalardan biridir (Öztürk, 2010).

Kıbrıs'taki kalebentler ve cezirebentler hakkında yapılmış, Efdal Özkul'a ait “XVIII. Yüzyılın İlk Yarısında Kıbrıs'ta Kalebentler ve Cezirebentler” isimli araştırma da Osmanlı dönemindeki hapis mekânlarına ışık tutması bakımından faydalıdır (Özkul, 2010).

Ahmet Ali Güzel'in “Tan Muhabiri Ahmet Şerif Beyin Notlarında Osmanlı Hapishaneleri” (Güzel, 2010); Ali Karaca'nın “XIX. Yüzyılda Osmanlı Devleti'nde Fahişe Hatunlara Uygulanan Cezalar: Hapis ve Sürgün” (Karaca, 2010); Ebubekir Sofuoğlu'nun “Osmanlı Hapishanesinde Islah ve Firar Teşebbüsleri” (Sofuoğlu, 2010) eserleri de yine Osmanlı dönemindeki hapishaneler hakkında başvurulabilecek araştırmalardandır.

Hapishaneler sadece tutukluların bulunduğu mekânlar değildir. Yeri geldiğinde bir devletin kurtuluşunu sağlayan karargâh olma vasfına da sahiptir. Mütareke döneminde Kurtuluş Savaşı'nın fitilinin ateşlendiği ve Mustafa Kemal Paşa'ya verdikleri destekle tarihte anılan “Bekirağa Bölüğü” bu niteliğe sahiptir.

Emine Kısıklı, “Mütareke Dönemi Mustafa Kemal Paşa ve Bekirağa Bölüğü” başlıklı araştırmasında Mondros Ateşkesi sonrası yaşananları ve bu bölükte tutsak

olan vatansever paşaların milli mücadeledeki yeri ve önemini anlatmaktadır (Kısıklı, 2006).

“Bekirağa Bölüğünden Anılar” başlıklı araştırmasıyla Murat Çulcu, askeri tevkifhane durumunda olan bu mekâna ait kapsamlı bilgiler sunmaktadır (Çulcu, 2010).

Cumhuriyet’in ilan edilmesinden sonra CHP tek parti olarak ülkeyi yönetti. 14 Mayıs 1950 yılında yapılan seçimlerinde ise Adnan Menderes’in başında olduğu Demokrat Parti aldığı %52,7 oy ile birinci parti olmuştur. Yaklaşık 10 yıl görevde kalan Menderes, 27 Mayıs 1960 askeri darbesi ile iktidardan düşmüş ve yol arkadaşlarıyla birlikte idam edilmek üzere Yassıada’da hapsedilmiştir.

Yassıada yargılamaları ve idamları Türkiye’nin siyaset tarihinde önemli bir yere sahiptir. Halkın oyları ile başa geçen bir hükümet askeri darbe ile ilk kez indirilmiştir. Bu dönemdeki yargılanmalar, mahkûmiyet ve idamlarla ilgili olarak çeşitli araştırmalar yapılmıştır.

Nilüfer Bayar Gürsoy’un “Yassıada’dan Anılar” isimli çalışmasında, kendisinin o dönemde yaşadıklarına şahit olmak mümkündür. Babası, dönemin Cumhurbaşkanı Celal Bayar da tutuklanıp cezaevine konanlar arasındadır (Gürsoy, 2006).

1960 darbesi ve sonrasında yaşananlarla ilgili olarak Hüseyin Yürük’ün “27 Mayıs 1960’ta Tutuklananlar ve Tutuklayanlar” başlıklı çalışması da dikkate değerdir (Yürük, 2006).

Yine 1960 darbesi hakkında kapsamlı bir bibliyografya çalışması hazırlayan Melih Aktaş’ın “Yassıada, Kayseri Cezaevi ve 27 Mayıs Darbesi Bibliyografyası” bu dönemle ilgili yapılan araştırmaları okuyuculara aktarmaktadır (Aktaş, 2006).

Aktaş’ın “Yassıada ve Kayseri Cezaevi’nden Portreler- Nihat Şevket İyriboz” isimli araştırması da yine bu dönem hakkında bilgiler sunmaktadır (Aktaş, Yassıada ve Kayseri Cezaevi’nden Portreler- Nihat Şevket İyriboz, 2006).

Foucault; “Hapishanenin Doğuşu” isimli eserinde Avrupa’da cezanın ortaya çıkışı, ilk kurulan hapishaneler, cezanın mahkûm üzerindeki etkileri, iktidar ve hapis

gibi konuları geniş bir çerçevede ele almıştır. Avrupa’da orta çağ ve öncesinde çeşitli biçimlerde özellikle bedene yönelik cezalar (bedene işkence edilmesi, idam vs.) uygulanırken zamanla bu ceza yönteminin değişikliklere uğratıldığını ve zamanla yumuşatıldığını bahsetmektedir (Foucault, 2013).

Modern manada bugünkü hapisane modelinin tarihteki ilk örneği 1596’ da açılan *Amsterdam Raphius*’ idir. Üç temel ilkeye dayanarak yönetilen bu hapisane başta dilencilere ve genç suçlulara yöneliktir. Hapis ceza süresinin mahkûmun hal ve gidişine göre azalabileceği, çalışma koşulları olan ve karşılığında mahkûmun ödeme aldığı ve zaman ile yasaklarla çevrili katı bir gözetim sisteminin olduğu temel ilkelere dayalı hapisane türüdür (Foucault, 2013, s. 189-190).

Yine Belçika’da 1858 inşaatı başlayıp 1862’de kullanımına başlanan *Gand Güç Evi* de mahkûmun çalışmasını teşvik eden bir sisteme sahiptir. 1749’da yapılan bir anket de suç işleyenlerin “zanaatkar ve çiftçi” olmadığını, daha çok dilenci ve işsiz kişilerin olduğunu ortaya koymuştur (Foucault, 2013, s. 189-191).

Buradan hareketle mahkûmun ceza süresi boyunca çalışması ve meslek edinmesi fikri ortaya atılmıştır. Hapishanelerde mahkûmun eğitilmesi meselesi de burada karşımıza çıkmaktadır. Böylece mahkûm hem meslek öğrenecek hem de üretime katkı sağlayacaktır. Ceza süresi bittiğinde de bu yolla geçimini sağlayacaktır.

İngiliz hapisane modelinde de benzer ilkelere ilaveten tecrit cezasını da sistemine eklemiş ve 1775’te Hanway tarafından meşrulaştırılan bu sistem ve ardından Howard ve Blackstone’un hazırladığı yasa ile biri erkekler diğeri de kadınlar için olmak üzere *Gloucester Hapishanesi* inşa edilmiş ve sistem uygulamaya konulmuştur. Çünkü tecrit ve hücre hapsi ile mahkûm hem bireysel olarak çalışacak hem de Hristiyan manastırının hücre uygulamasına benzerlikte olduğundan mahkûmun dinsel bilincinin oluşmasına katkı sağlayacaktır (Foucault, 2013, s. 192-193).

Reformatory (ıslah yeri) olarak nitelendirilen bu yeri Foucault şöyle açıklamaktadır:

Hapisane suç ile hakka ve erdeme geri dönüş arasında ‘iki dünya’ arasındaki bir mekân’, devlete kaybettiği uyrukları iade edecek olan bireysel dönüşümler için bir bağ oluşturacaktır. (Foucault, 2013, s. 193)

Foucault eserinde, Howard ve Blackstone' un hazırladığı yasadan bahseder: “soyutlanmış bir tutukluluk haline, düzenli bir çalışmaya ve dinsel eğitimin etkisine tabi kılınan’ bazı suçlular, ‘onları taklit etmeye kalkışanların içine korku salmakla kalmayacaklar, aynı zamanda kendilerini düzeltecekler ve çalışma alışkanlığı edineceklerdir” (Foucault, 2013, s. 193).

Avrupa’daki bu hapisane sistemlerinin daha da geliştirilmiş hali ABD’de 1790’da açılan *Walnut Street Hapishanesi* ile karşımıza çıkmaktadır. Atölyelerde zorunlu çalışma, mahkûmların çalışmalarıyla hapisanenin finanse edilmesi ve yine mahkûmlara ödenen bireysel ücretlerle onlara kaynak sağlayarak üretimde istihdam sağlamaktadır. *Philadelphia modeli* olarak anılan bu sistemde dikkat çeken husus mahkûmun infazının ve cezasının gizlilik içinde yapılmasını öne sürmektedir. Mahkûmun cezası ve ıslahı, kendisi ve onu gözetim altında tutanlar arasında olması gereken bir süreçtir (Foucault, 2013, s. 194-195).

Hapishanelerin tarihi, hapishanelerde eğitim, hapisanedeki suçlar, cezaevlerinin fiziksel koşulları ve yapıları hakkında birçok araştırmanın yer aldığı kitaplar da alana katkı sunan kaynaklardır. Emine Gürsoy Naskali ve Hilal Oytun Altun’un hazırladıkları “Hapishane Kitabı” ve “Zindanlar ve Mahkûmlar” isimli eserleri de başvuru niteliğindeki başka eserlerdendir (Naskali & Altun, Hapishane Kitabı, 2010) (Naskali & Altun, Zindanlar ve Mahkûmlar, 2006).

Bunlar dışında Uğur Dolgun’un “Şeffaf Hapishane Yahut Gözetim Toplumu” (Dolgun, 2008), Şaban Öztürk’ün ikinci cilt halinde hazırladığı “Türkiye Solunun Hapishane Tarihi” (Öztürk Ş. , 2004) ile “Türkiye Solunun Hapishane Tarihi II” (Öztürk Ş. , 2010), Aytekin Yılmaz’ın “Hapishane Dünyası” (Yılmaz, 2008), Ömer Şen’in “Osmanlı’da Mahkûm Olmak” (Şen, 2007), Mehmet Emin Uludağ’ının “Yeni Türk Şiirinde Hapishane” (Uludağ, 2014) kaynakları hapishane tarihi hakkında detaylı bilgiler içermektedir.

Hapse girmeleri dışında sürgün olmuş birçok şair ve yazar vardır. “Sürgün Kalemler (1839-2000)” isimli çalışmasıyla Abdullah Acehan bu alanda önemli bir katkı sağlamıştır (Acehan, 2011).

Feridun Andaç’ın yayına hazırladığı “Sürgün Edebiyatı, Edebiyat Sürgünleri” isimli eseri de sürgün edebiyatına ışık tutmaktadır (Andaç, 1996).

Bilâl N. Şimşir'in "Malta Sürgünleri" kitabı da bu alanda yapılmış önemli çalışmalardan biridir (Şimşir B. , 2012)

1.2. TÜRK EDEBİYATINDA MAHPUSHANE

1.3.1. Sözlü Dönemde ve En Eski Metinlerde Mahpushane

Türk Edebiyatının başlangıcı sözlü dönem eserlerine dayanmaktadır. Mit, say, sagu, koşuk, destan gibi sözlü dönem eserlerinde de hapsedilme ve tutsaklık konu edinilmiştir. Sözlü dönem eserleri hakkında yapılan araştırmalarda bu durum karşımıza çıkmaktadır.

"Mit", eski Yunanca bir kelime olup lügatlerde söz, rivayet, masal vs. anlamlarına gelmektedir. Mit, dünyanın ve hayatın menşei, tabiat olayları, Tanrılar, efsanevi kahramanlar ve ruhlara hakkında insanların en eski tasavvur ve düşüncelerinden ibarettir." (Bayat, 2005, s. 25)

"Her milletin, millî tefekkürünün, millî psikolojisinin, kendine has özelliklerinin ilk kaynağı mitolojidir. Geniş mânada mitoloji, dünyayı algılama sistemi olup bu algılamayı modernleştiren, dünya görüşüdür." (Bayat, 2005, s. 3)

Bu bağlamda incelendiğinde insan varlığının oluşumu ve yaşamı da mitlerin konusu dahilindedir. Yaratılış mitlerinde ve birçok dini metinde suç ve karşılığı olan cezanın varlığından söz etmek mümkündür. Hapsedilme, sahip olunan haklardan mahrum bırakılma, esaret de bu cezalar içerisinde yerini almaktadır.

Türklerin ve diğer pek çok dünya milletinin yaratılış mitolojilerine göre 'başlangıç'ta Tanrı tarafından yapılan eylemlerin başında, kendisine baş kaldıran şeytan (Erlık) ile ona uyararak yasak meyveyi yiyen Âdem (Törüngey) ve Havva (Eje)'yı cezalandırmak gelmektedir. (Erlık sonsuza dek karanlıklar ülkesine/yer altına hapsedilirken Eje ve Törüngey de geçici bir süre için Tanrı mekânından çıkarılarak yer yüzüne indirilmektedir/düşürülmektedir.... Türk mitolojisindeki ifadesiyle ilk suç, Erlık için sonsuz, Törüngey ve Eje için ise geçici bir düşüşü, gurbeti, hapsi, mahrumiyeti ve ölümlülüğü getirmiştir.... Erlık, Kудay (Tanrı) tarafından üç kat yerin altındaki ay ve güneşi olmayan karanlık bir dünyaya gönderir (Aça, 2004, s. 8-9).

Yaratılış destanında yediği yasak meyve sebebiyle dişi (Eje) gebe kalma, çocuk doğurma ve doğum sancısı çekme gibi cezalar verilirken erkeğe de (Törüngey) ölümlü olma, insanları dünyaya getirme gibi cezalar verilmiştir. Tanrısal özelliklere sahip olan insan, ölümlü hale gelmiştir. Fakat bu cezalar geçicidir. Nitekim Erlik'in hilelerine uymayıp, iyi bir insan olarak yaşarlarsa tekrar o tanrısal özelliklerine kavuşabileceklerdir. Buradaki hapis hayatından kasıt tanrı katındaki haklarından mahrum edilmeleri şeklindedir. Bu sebeple de insan dünyaya gelir gelmez ölümsüzlük peşine düşmüş ve tekrar Tanrı katına çıkmak için çaba göstermiştir. Ölüm bu manada dünyada çekilen acıların, çilenin son bulması ve Tanrı katına tekrar ulaşmaktır. Budizm ve tasavvufta da ölüm yeniden “diriliş” olarak değerlendirilmektedir (Aça, 2004, s. 9-10).

Aça; bu çalışmasında yine Şamanizm, Hristiyanlık, Musevilik, Kızılderili inançları, Avustralya ilkelleri, Hinduizm, Alevilik, Bektaşilik gibi din ve mezheplerde suç ve cezanın benzer ve farklı yönlerini ele alarak hapsedilme ve mahrum kalma olgusunu günümüz devlet anlayışıyla mukayese ederek incelemiştir (Aça, 2004, s. 8-18).

“Edebiyatımızda ‘destan’ sözü, bugün, daha çok kahramanlık temalarının ağır bastığı manzum, manzum-mensur veya mensur eserler için kullanılan edebî bir terimdir” (Yıldırım, 1998, s. 149).

Türk destanlarında hapsedilme motifi hakkında araştırması bulunan Şahin Köktürk; Yaratılış, Alp Er Tunga, Oğuz Kağan, Ergenekon, Türeyiş, Manas, Alıp Manaş, Alpamış, Kozu Körpeş-Bayan Sulu, Maaday Kara, Edigey, Köroğlu destanlarını incelemiştir (Köktürk, 2006).

Araştırmasında destan kahramanlarının hapsedilmesi; eş arama mücadelesinde mağlup olma ve hapse atılma, düşmanlık, uyuyup kalma veya uyutulma sonucu hapsedilme ve çeşitli sebeplerle hapsedilme gibi gerekçelere dayandırılmış ve örneklendirilmiştir. Bu örneklerden bazıları şöyledir:

“**Ural Batır**’da, kötüyü sembolize eden Şülgen (Uralbatır’ın kardeşi), **Huma** adlı güzel kıza göz koyar. Onu elde etmek istediği anda, kötü yürekli oluşu yüzünden yandaşı Zerkum’la birlikte Huma’nın sarayından yer altına, zindana (yamğaya) düşerler” (Köktürk, 2006, s. 387).

“Mitolojik yönü ağır basan **Yaratılış** destanında düalitenin mücadelesini ve ‘iyi’nin hakimiyetini görürüz. Tanrı Kara Han, kötülüğü temsil eden Arlık’a (Erlık, şeytan) uyanların kendi tebaasından daha rahat yaşadığını görünce Arlık’ı *karanlıklar dünyasının üçüncü katına* sürer. Burada da Arlık ve tebaasının rahat yaşadığını gören Tanrı Kara Han, önce göğünü yıktırdığı Arlık’ı, *dünyanın en derin katına* sürer ve onun, dünyanın sonuna kadar orada kalmasını buyurur” (Köktürk, 2006, s. 388).

“**Köroğlu**’nun Bağdat Kolu’nda toya davet edilen Kiziroğlu ve adamları Şeyh Oğlu Şah Abbas tarafından uyutularak *zindanda* tomruğa bend edilir” (Köktürk, 2006, s. 389).

“**Alıp Manaş**’ta; Ak Kağan, Alıp Manaş’ı uykuda iken yakalar ve doksan kulaçlık *kuyuya* atar” (Köktürk, 2006, s. 389).

“**Türeyiş Destanı**’nda Eski Hun yabgularından biri, iki güzel kızını ‘Tanrı ile evlenmeye layık güzellikte olduğu düşüncesiyle’ ülkesinin kuzeyindeki *yüksek bir kuleye* kapatır. Bu iki kız bir bozkurtla evlenir ve bundan Dokuz Oğuz Boyu türer” (Köktürk, 2006, s. 390).

“**Kozi Körpeş-Bayan Sulu Destanı**’nın Altay varyantında **Bayım Sur** ile evlenmek isteyen Kozın Erkeş’i Karatı Kaan’ın emriyle yakarak öldürmek için *demir sandığa* koyar ve sandığı kızdırırlar” (Köktürk, 2006, s. 388).

Türk destanlarında hapsedilme motifi mekân olarak da değişiklik göstermektedir. Türklerin göçebe bir millet olması, mitolojik-arkaik karakteri ağır basan destanlarda ceza yeri daha çok *kuyu* ve *sandık* olarak karşımıza çıkmaktadır. Karmaşık medenî, kültürel çizgilerin belirmeye başladığı destanlarda ise kahramanlar daha çok *kalede* veya *sarayın zindanlarında* tutsak edildiği görülmektedir. (Köktürk, 2006, s. 393-394) Köktürk bu bilgilerle birlikte araştırmasının sonunda şu tespiti yapmaktadır:

Destanlarda belirtilen hapsedilme sebeplerinin önemli bir kısmı günümüzde de geçerlidir. Otorite bugünün dünyasında anayasadır, kanunlardır ve bunlara karşı gelmek insanı suçlu duruma düşürür.... Destanlarda zindan (türme, yamğa), sistemli bir eğitime/öğretme/değiştirme/dönüştürme mekânı ya da kurumu olarak karşımıza çıkmaz.... Destanlarda hapsedilen kişiler çoğunlukla birinci dereceden olumlu kahramanlar olmakla birlikte rakip durumundaki olumsuz kişilerin ve bir destan kahramanı olarak görülen hayvanların da (Kırat, Bayçıbar) hapsedildiğini gözlemliyoruz. Tutsak/mahkûmun yakınlarıyla haberleşmesinde ve zindandan kurtulmada olağan ve olağanüstü yardımcıların rol oynadığını ve mitolojik yönü

belirgin olan destanlarda olağanüstü yardımcıların dikkat çekici olduğunu görüyoruz.
(Köktürk, 2006, s. 398)

Halk Hikayelerinde de zindan ve hapsedilme ile ilgili unsurların varlığına rastlanmaktadır. Mustafa Aça, “Türk Halk Hikayelerinde Zindan” başlıklı araştırmasında Bamsı Beyrek, Salur Kazan, Kerem ile Aslı Hikâyesi, Tâhir ile Zühre, Ercişli Emrah ile Selvi Han Hikâyesi gibi hikayeleri inceleyerek hapishaneye karşılık zindan, kuyu, sandık kavramlarının geçtiğinden bahsetmektedir (Aça M. , 2006).

Mehmet Erol’un “Türk halk Hikâyelerinde Zindan” başlıklı çalışması da alana önemli bir katkıdır (Erol, 2010)

“Türk Halk Şiirinde Hapishane” isimli araştırması ile Ali Duymaz da halk şiirinde hapishanenin nasıl işlendiğini şiirlerden örnekler vererek açıklamıştır (Duymaz, 2010).

“Türk Masallarında Hapishane” başlıklı çalışmasıyla Dilek Herkmen, Şerbetçi Güzeli, Kırk Haramiler, Beyoğlu, Aslan Ali, Keloğlan ile Anası, İğci Baba, Hışların Hışımı, Kara Dirhem Hokkası, Şehzade Hüdadad ile Kırk Dokuz Kardeşi, Terliklerin Getirdiği Mutluluk, Üç Kız Kardeş gibi masallarında zindanın bir cezalandırma aracı olarak kullandığından bahsetmektedir (Herkmen, 2006).

Hapishane teması türkülere de konu olmuştur. Cengiz Özkan’ın “Hapishane Türküleri” başlıklı çalışmasından yararlanılabilir (Özkan, 2010).

1.3.2. Divan Şiirinde Mahpushane

Divan şiirine İran edebiyatından geçen mesnevi, “her beytin dizeleri kendi aralarında uyaklı, aruz bahirlerinin kısa kalıplarıyla yazılan uzun bir nazım biçimi” şeklinde tanımlanmaktadır (Dilçin, 2005, s. 167). İşledikleri konular bakımından da aşk, dini-tasavvufi, ahlaki-öğretici, savaş-kahramanlık, bir şehri ile güzelleri anlatan ve mizahi mesneviler olarak tasnif edilmektedir (Dilçin, 2005, s. 167-202). Bu tasnif doğrultusunda aşk ve savaş-kahramanlık mesnevilerinde mahpushane ve zindan mekân ve motif olarak geçtiği görülmektedir.

Dursun Ali Tökel’in “Mesnevilerde ve Bazı Eski Eserlerde Yusuf’un Zindana (Hapishaneye) Atılış Epizodu: Sebep ve Hikmet” başlıklı çalışmasında 12 yazma ve 6

matbu eser taranarak özellikle İslam medeniyeti dairesinde yazılmış Yusuf peygamber konulu, Yusuf peygamberin hapse atılma nedeni, hapse atılma şekli ve hapse girmesindeki sebep ve hikmetler üzerinde durulmuştur (Tökel, 2010, s. 414-415).

Tökel'in incelediği örneklerden biri olan Hamdî'nin Yusuf u Züleyha mesnevisindeki şu dizelere yer verilmiş ve Yusuf'un kadınların şerrinden kurtulmak istediği için duası neticesinde hapse girdiği belirtilmiştir.

“Etti Yusuf du'açü zindanı

Etti Hak habsemübtelâ anı

Akıbet ecli için etse du'a

Habs-i gamdan halâs ederdi Hudâ

Hayr ile eylesin du'ayı kişi

Târağ ola cümle şerden işi” (Tökel, 2010, s. 420-421)

Tökel, yine Süleymaniye Kütüphanesinde yer alan bir *Kıssa-i Yusuf* yazmasından şu satırları örnek verir ve buradaki hapsedilme sebebinin Mısır hükümdarının Züleyha'yı cezalandırmak olduğunu ileri sürmektedir.

“Sultan eydür Yusufu haps edersin

Ben ölünce anı çıkarmayasın” (Tökel, 2010, s. 421)

Daha birçok örneğe yer veren Tökel çalışmasının sonunda şu tespitleri yapmaktadır:

“Yusuf Peygamberin macerasını konu edinen en eski eserlerde, Yusuf'un hapsedilme motifi üzerinde durulmuş ve hapsedilme sebep ve şeklinin, hapiste geçen yılların sayısının ve bu hâdisenin hikmetinin eserden esere farklılıklar gösterdiği görülmüştür. Yine bu konunun hikâye edilmesinde varılan sonuç ve ileri sürülen fikirlerinin çoğunlukla İsrailiyyat kaynaklı olduğu kanaatine varılmıştır. Bu çalışma akabinde ulaşılan sonuçlardan biri de şudur: Müellifler, aksine insanlara belli öğüt ve nasihatler vermek amacıyla bu kıssayı bir aracı kılmaktadır. Bilhassa mesnevîlerde bunu sıklıkla müşahede etmek mümkündür” (Tökel, 2010, s. 433).

M. Esat Harmancı' nın “Klasik Türk Şiirinde Zindan” adlı araştırmasında yine divan şiirinde yazılmış şiir örneklerinden hareketle, suç teşkil eden unsurlar ve suçluların kuyuya hapsedilmesi konuları ele alınmıştır. Kuyu, o dönemde zindan olarak işlev görmektedir (Harmancı, 2006).

Gülgün Yazıcı'nın “Divan Şiirinde Esaret ve Zindan” isimli çalışması da yine Divan edebiyatı alanına katkı sağlayan araştırmalardandır (Yazıcı, 2010).

İsmail Güleç'in hazırladığı “Mutasavvıf Şairlerde ‘Zindan’ Kavramı” isimli çalışmasında Kur'an'dan ve hadislerden örneklerle zindan kavramının tasavvuf şiirlerinde nasıl ele alındığını açıklamaktadır (Güleç, 2006). Güleç yaptığı bu araştırmada şu sonuca varır:

Tasavvufi şiirlerde zindan, klasik şiirden farklı olarak; hadis ve mağara alegorisi iktibas ve teşbihleri yanında, klasik şiirde de olduğu gibi, Hz. Yusuf kıssasına telmih olarak kullanılmıştır. Bunların yanında, yukarıda da sırlanmaya çalışıldığı gibi; sıkıntılı ve dertli olma hâli, dünya, belâ, cehalet ve cahillerle sohbet, Hz. Muhammed'in olmadığı devirler, mürşitten uzak olma hâli, süflî âlem, nefse uymak, hâl ehlinin mesleği zindana benzetilmiştir (Güleç, 2006, s. 190).

Bilâl Kemikli'nin “Niyazî-i Mısırî'de Sürgün ve Zindan” isimli araştırması da tasavvuf edebiyatında zindan bahsi hakkında bilgiler sunmaktadır (Kemikli, 2010).

Görüldüğü üzere gerek mesnevi gerekse kaside, gazel gibi divan şiirinin diğer nazım şekillerinde mahpushane hem mekân hem de divan şiirindeki adıyla “mazmun” olarak belirtilen metafor şeklinde ele alınmıştır.

1.3.3. Tanzimat'tan Günümüze Mahpushane

Tanzimat döneminde eser vermiş bazı yazar ve şairlerin de sürgüne gönderildiğini ve zindanda mahkûm edildiğini gerek tarihi kaynaklardan gerekse de kendi anılarından öğrenmek mümkündür.

1870'te Avrupa'dan dönen Namık Kemal; *Diyoben*, *İbret*, *Hadika* gazetelerinde imzalı-imzasız yazılar yazar. Özellikle Hadika gazetesindeki yazıları genelde devlet yönetimini eleştiri niteliğindedir. Nitekim bu gazetenin kapatılma sebebi de “adab-ı devlet ü hükümet” e aykırı olmasındandır. Ağustos 1872 tarihinde Gelibolu mutasarrıfı olarak görevlendirilen Namık Kemal, üç ay sonra görevinden

azledilir. Vatan yahut Silistre oyununu tamamlar ve 1 Nisan 1873 tarihinde halkın yoğun ilgisi ve takdiri ile Gedikpaşa Tiyatrosunda oynanmaya başlar. Menapirzade Nuri Bey, *İbret* gazetesindeki yazısında da oyuna duyulan yoğun ilgiden bahseder. *İbret* gazetesi 6 Nisan 1873'te kapatılır ve kapatılmasında yazılan 129, 130 ve 131 sayılı yazıların etkisi vardır. Aynı gün Güllü Agop tiyatrosunda bulunan Namık Kemal ve Nuri Bey Zaptiye Müşirliğinden çağrılarak hapishaneye gönderilir. Ahmet Mithat da tiyatroya gidince aynı bilgi kendisine de iletilir ve o da tutuklanır. Tutuklananlar arasında Ebuzziya Tevfik de vardır. Bereketzade İsmail Hakkı ise aranmaktadır (Aydoğan, 2006, s. 93-94).

Gerekçe olarak yaptıkları gazetecilik faaliyetleri ve zararlı yayınlardan dolayı tutuklanan ve bahsi geçen yazarlardan Ahmet Mithat ve Ebuzziya Tevfik Rodos adasına, Namık Kemal ise Magosa'ya sürgün edilmiştir. Magosa'da sürgün kaldığı 3 sene boyunca yazdığı mektuplarda Magosa tasvirleri dışında, sürgün kaldığı hapishanenin olumsuz fiziksel koşullarından, bulunduğu ortamın kendi ruhuna olan olumsuz etkisinden, ailesine olan özleminden dolayı üzüntüsünden bahsetmektedir (Aydoğan, 2006, s. 95-96).

Aynı dönemde tutuklanan Nuri Bey ve Bereketzade İsmail Hakkı de Akka Kalesine sürgüne gönderilmiştir.

Bedri Aydoğan, Namık Kemal'in sürgün mektuplarından hareketle araştırdığı çalışmasında önemli detaylara yer vermektedir. Mektuplarından sık sık örnekler vererek "Vatan Şairi" nin yaşadığı sıkıntıları gün yüzüne çıkarmıştır. Kaldığı odalardan birini şöyle açıklar ve Namık Kemal'in yazdıklarına da yer verir:

Namık Kemal bir başka eserinde daha odasından söz eder. Merdiven altındaki karanlık odayı bu mektubunda da mezara benzetir. Ona göre Magosa bütünüyle harabe gibi bir yerdir. Namık Kemal burada bir müddet oturmak durumunda kalmıştır. 'Mahbesimin, kışlanın iki dirseği arasında yapılmış bir penceresi, bir de eğilmeden girilmesi muhal bir kapısı var idi. İçine girdim. Kenardaki taş dirseği üzerine yorgana benzer bir şilte serdiler; bir tarafına da çarşaf inceliğinde bir yorgan, bir tarafına şilte kalınlığında bir yastık koydular. Ben ise o camehab-ı huzur üzerine uzandım. Baktım ki odanın tulü boyuma göre yapılmış, her taraf toprak. Bir cihette iğne deliği kadar menfez yok. Âdeta yeryüzünde bir lâhd içindeyim (Aydoğan, 2006, s. 101).

Mektup yoluyla arkadaşlarından, ailesinden haber alan Namık Kemal, dönemin yöneticilerinin anlayışına bağlı olarak zaman zaman gazeteye erişme imkânı da bulmuştur. Haksız yere otuz sekiz ay sürgünde kalan şair, elbette çok yıpranmış bazen bu olumsuz şartlar kendisini isyan noktasına getirmiştir.

Aydoğan, Magosa yıllarının Kemal'e olumlu etkisi olduğunu, "Magosa sürgünlüğünün Kemal'e en büyük katkısı edebiyatla uğraşma olanağı sunması olmuştur. Gerçekten de Kemal edebî ürünlerinin çoğunu bu otuz sekiz ay içinde verir." sözleriyle ifade eder (Aydoğan, 2006, s. 106).

Aynı tarihte sürgüne gönderilen yazarlardan Ahmet Mithat ve Bereketzade İsmail anılarını kitap olarak yayınlamışlardır. Menapirzade Nuri anılarını yazmaya başlamış fakat yarım kalmıştır. Handan İnci'nin bir yazısı bu yarım kalan anıları gün yüzüne çıkartmıştır. Ebuzziya Tevfik'in de anıları hakkında not tuttuğu fakat yitirdiği bilgisi mevcuttur (Aydoğan, 2006, s. 93).

Nâzım Hikmet, Kemal Tahir, Orhan Kemal hapis yatmış yazar ve şairlerimizdendir. Salim Çonoğlu, "Nazım Hikmet, Kemal Tâhir ve Orhan Kemal'in Hapishane Mektupları" isimli çalışmasında bahsi geçen şair ve yazarların mektuplarından hareketle yaşadıklarını ve ruh hallerini ele almaktadır (Çonoğlu, 2006).

Şehnaz Aliş, "Sabahattin Ali'nin Eserlerinde Hapishaneler ve Hapse Düşmüş Kahramanlar" isimli araştırmasında üç kez tutuklanıp hapis yatan yazar hakkında bilgi verdikten sonra eserlerinde hapishanenin nasıl ele alındığını açıklamıştır (Aliş, 2006).

Canan Olpak Koç; Sevgi Soysal'ın anı-roman türünde yazdığı *Yıldırım Bölge Kadınlar Koğuşu* eserini incelediği araştırmasında, Soysal'ın 12 Mart döneminde iki kez tutuklanmasını, tutuklu kaldığı hapishane ortamı ile koğuştaki diğer mahkûm kadınların psikolojisini ve 12 Mart ihtilali sonrası dönemi yansıtmaları bakımından ele alır. Romanda yazarın kendisi dışında Naciye Öncü, Behice Boran, Sevim Onursal, Oya Baydar, Esin Çelikkan gibi dönemin tanınmış simaları da yer alır. Mahkumiyetin romandaki karakterler üzerindeki uyum ve psikolojik çatışmalara etkisini inceleyen Koç, Sevgi Soysal'ın ilk tutukluluğu ile ikinci tutukluluğu arasında

gerek mahkumların psikolojisi gerekse de hapisane yönetiminin tavrının farklılık gösterdiğini örneklerle izah etmiştir (Olpak Koç, 2012, s. 807-819).

Koç, sonuç kısmında şu tespiti ile Soysal'ın eserinin önemini vurgular:

Soysal'ın anılarını anlatırken ideolojiye fazla kapılmaması, dönem toplumunu bireysel acılar, üstünlükler merkezinde; adları siyaset sahnesinde de anılacak bazı isimleri de birer insan olarak anlama olanağı sunmuştur. Gruplar ve karşı grupların zaman zaman çatışma içinde olmasına rağmen yeri geldiğinde, özellikle de yönetim karşısında nasıl uyum içerisinde hareket edebildiklerini örneklemiştir. Olaylara esprili yaklaşımı, ihtilal dönemi yaptırımlarını bir komedi seviyesine indirmediğini göstermesi gibi bir insan olarak Sevgi Soysal'ın zorluklarla mücadele etme biçimini göstermesi bakımından da önemlidir. Bireyler arasındaki tüm çatışmalara rağmen Sevgi Soysal'ın bir dönemi, devletin kendi insanıyla çatışması şeklinde yorumladığı söylenebilir (Olpak Koç, 2012, s. 819).

Hapishane temasıyla ilgili yapılan bu araştırmalara ek olarak Asuman Kırçıçek'in "1940-1960 Toplumcu Gerçekçi Şairlerin Hapishane Temalı Şiirleri" başlıklı yüksek lisans tezini de zikretmek gerekir. Kırçıçek, toplumcu gerçekçi şiir anlayışında eser vermiş on yedi şairin şiirlerini tahlil etmiştir (Kırçıçek, 2018).

Merve Akıncı'nın hazırladığı "Attilâ İlhan'ın Romanları ve Şiirlerinde Hapishane ve Tutukluluk Teması" araştırması da alandaki önemli çalışmalarındandır (Akıncı, 2016).

Bunun dışında roman ve hikâye türlerinde hapisane teması ile ilgili çalışmalar da yapılmıştır.

Mehmet Narlı; "Hapishane Şiirleri" isimli makalesinde Modern Türk edebiyatında hapisane kavramı, şairler üzerindeki etkileri ve şiire olan yansımalarına değinmektedir. Araştırmasını da şu başlıklar altında toplamıştır:

- 1- Giriş
- 2- Şairin hapisane hikâyeleri
- 3- İçeri- dışarı algısı
- 4- Umut ile umutsuzluk arasındaki insan
- 5- Mekânın getirdiği ün
- 6- Mekânın soldurduğu veya keskinleştirdiği siyasal algı (Narlı, 2010, s. 453-473).

Narlı; çalışmasında Nazım Hikmet, Sabahattin Ali, Necip Fazıl Kısakürek, Osman Yüksel Serdengeçti, Attila İlhan, Hasan Hüseyin Korkmazgil, Ahmet Arif, Faruk Nafiz ve Can Yücel'in hapisane hikayelerini bahsettikten sonra şiirlerindeki içeri ve dışarı algılarını, umut ve umutsuzluk hallerini, hapse düştükten sonra üne kavuşma durumları ile siyasal algıları bahsine örneklerle değinmektedir.

Sağlık, makalesinde hapishaneyi bir eğitim kurumu olarak ele almış ve cezalandırmanın mahkumdaki değişim-dönüşüm etkisine değinerek Modern Türk edebiyatına yansımalarını örneklerle izah etmiştir. Çalışmasını da şu başlıklarla tasnif etmiştir:

- 1- Eğitim (öğrenim) kurumu olarak hapishane
 - a) Olumlu alışkanlıkları kazanma mekânı olarak hapishane
 - b) Olumsuz alışkanlıkları kazanma mekânı olarak hapishane
 - c) Hapishanenin değıştirmedığı insanlar
- 2- Hapishane ve edebiyat (Sağlık, 2010, s. 477-500).

Bu iki çalışmadan hareketle araştırmada oluşturulan tasnif ise şu şekildedir:

1. İdeolojik bir unsur olarak mahpushane
2. Bir eğitim ve yenileşme unsuru olarak mahpushane
3. Psikolojik bir değişim ve yenileşme unsuru olarak mahpushane
4. Gerçek bir mekân olarak mahpushane
5. Bir simge ve imge olarak mahpushane

2. BÖLÜM: CUMHURİYET DÖNEMİ TÜRK ŞİİRİNDE TEMATİK BİR UNSUR OLARAK MAHPUSHANE

2.1. İDEOLOJİK BİR UNSUR OLARAK MAHPUSHANE

İdeoloji kelimesi, “siyasal veya toplumsal bir öğretiyi oluşturan, bir hükümetin, bir partinin, bir grubun davranışlarına yön veren politik, hukuki, bilimsel, felsefi, dinî, moral, estetik düşünceler bütünü” olarak tanımlanmaktadır (Türkçe Sözlük, 2005, s. 936).

Türk edebiyatında şair ve yazarların bağlı oldukları ideolojiyi ve dünya görüşünü, okuyucularına ve topluma kanalize etmek amacıyla yazdıkları şiirler vardır. Tarihin hemen her döneminde devlet yönetimi, ülkedeki siyasi gelişmeler, fikir hareketleri, hukuki düzenlemeler, dinî yaptırımlar vs. edebi eserlere konu olmuştur. Söz konusu olan eserler; kimi zaman estetikten uzak, açık, anlaşılır bir dille, yer yer “slogan” niteliğinde yazıldığı gibi dönemin baskıcı şartlarından dolayı üstü kapalı ifadelerin ve sanatsal sözlerin hâkim olduğu şekliyle de okuyucularla buluşmuştur. Şiir türü de birçok şairin “ideolojisini yansıtmaya aracı” olarak okuyucusu ile buluştuğu bir vasıta olmuştur.

29 Ekim 1923’te Cumhuriyet’in ilan edilmesiyle birlikte değişen ülke rejimi ve beraberinde tek partili yönetimin gelmesi sadece siyasal manada insanları etkilememiştir. Kanun ve düzenlemelerle toplumun ekonomik, kültürel ve toplumsal yapısındaki değişiklikleri de beraberinde getirmiştir. Edebi eserler vasıtasıyla halkı aydınlatmak ve yol göstermek bazı yazar ve şairlerin hedefi olmuştur. Bununla birlikte yönetimin eksiklikleri, uygulamadaki yanlışlıklar da eserlere konu olmuştur.

Bununla birlikte tarih boyunca tüm iktidar ve yöneticiler sahip oldukları gücün devamlılığını ve istikrarını korumak maksadıyla buna itiraz eden kişileri, otoritesini sarsabileceğini düşündüğü her türlü tehdidi bertaraf etmek için birtakım yasalar ve yaptırımlar getirmiştir. Mahpushaneler, bu kişileri ve tehditleri yok etmeye bile en azından gözetim altında tutması ve kişileri bastırmasından dolayı yönetimin tabiri caizse “kale”si olmuştur.

“Hapishane’nin Doğuşu” isimli eserinde Michel Foucault, Avrupa’da hapishanelerin oluşum sürecinden bahsetmektedir. 15-16. yüzyıl ceza sistemlerinden

bahsettikten sonra modern anlamdaki hapishanelerin oluşmasında askeriyedeki ve manastırlardaki dini sistemden ilham aldığını belirtmektedir. Hatta manastır ve askeriyede uygulanan eğitim ve disiplin yöntemi, hapishanedeki mahkûmların da eğitilebileceği fikrini doğurmuştur. Bu sebeple mahkûmları disiplin altında tutmak ve eğitmek gerekecektir (Foucault, 2013).

Foucault'a göre disiplin; “bedenin iktidarını çözmektedir; onu bir yandan artırmak istediği bir ‘yatkınlık’, bir ‘kapasite’ haline getirmekte; öte yandan da bunların sonucu olarak ortaya çıkabilecek enerjiyi, gücü tersine döndürmekte ve onu katı bir bağımlılık ilişkisinin içine sokmaktadır” (Foucault, 2013, s. 211).

Böylece beden üzerinde uygulanan disiplin ile kişide “egemenlik” kurmak mümkün hale gelecektir. Bunun neticesinde de siyasi manada iktidar gelişecek ve istikrarını koruyacaktır.

Nitekim Avrupa’da Foucault’nun bahsettiği, “siyasi anatomi” nin başlaması hemen olmamıştır. Önce kolejlerde ardından ilkokullarda ve hastanelerde sonrasında askeriyeye intikal ederek yeniden örgütlenmesi sağlanmıştır. Disiplin iyi bir eğitimle ve denetimle ilerleyen senelerde atölye- fabrika, kışla, okul, hapishane gibi mekânların düzenlenmesine etki etmiştir. Fakat sadece belirli bir mekanla sınırlı kalmamış zamanla iktidarın himayesindeki tüm toplumu da görünmeyen bir disiplin sistemi ile etkisi altına almıştır. Böylece devleti yöneten iktidar, toplumun en ince ayrıntısına kadar bilgi toplama, gözetleme ve sıkı bir denetimle istediği şekilde bireyleri düzenleme şansına sahip olmuştur (Foucault, 2013, s. 215-226).

Adaleti sağlama, mahkûm edilen suçluya ceza vermek dışında onu eğitme gibi işlevlere sahip bir mekân olarak kullanılsa da hapishaneler; iktidara boyun eğmeyen, itaatkâr olmayan bedenlerin hapsedildiği mekânlar olarak karşımıza çıkmaktadır.

Tüm bunların neticesi olarak yazdıklarıyla, çizdikleriyle, söylemleriyle ve değişik faaliyetleriyle iktidara boyun eğmeyen, itaatkâr olmayan şair, yazar, sanatçı, düşünürlerin mahpushaneye girmeleri kaçınılmaz olmuştur. Tarih boyunca iktidarın gücünü korumak ve sürekliliğini sağlamak bakımından hapishaneler; “siyasete boyun eğdirmek amaçlı” mekânlar olarak kullanılmıştır. Ülkemizde de siyasi anlamda farklı dönemdeki iktidarlara ters düşen şair ve yazarların sayısı az değildir. Namık Kemal,

Faruk Nafiz Çamlıbel, Nâzım Hikmet, Necip Fâzıl Kısakürek, Osman Yüksel Serdengeçti, Nurettin Topçu, Cevat Rifat, Gülten Akın, Aziz Nesin, Mehmet Kemal, A. Kadir, Kemal Tahir, Orhan Kemal, Nihat Behram, Arif Damar gibi edebiyatımıza eserleriyle katkıda bulunmuş pek çok ismi zikretmek mümkündür.

Şiir türü incelendiğinde şairlerin “mahpushane” kavramını ideolojik olarak farklı şekillerde ele aldığı görülmektedir. Bulunduğu dönemin iktidarı ve muhalefetini eleştiren şairler; fikirlerini ve siyasi görüşlerini izah ederken hapishane olgusunu, mekân olması ötesinde şiirde ideolojik olarak farklı kavram ve manaları karşılamak suretiyle de ele alınmıştır. İktidarın uyguladığı siyaset ve hukuki yaptırımlarla *toplumun genel yapısı* mahpushaneye benzetilirken bazen iktidar yani *diktatörün kendisi* zindan olmuştur. Mahpusluk hali, sadece kanuna karşı gelenlerin veya ceza işleyenlerin tutuklanması durumu değildir. Ülke ve yönetim çaresizlik ve bataklık içindeyken *siyasetçilerin çözüm üretmeme ve devleti yöneteme hali* de mahpusluk bir durum olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu durum karşısında bilfiil hapis yatmasa bile insanlar *açık hava cezaevinde* yaşamak durumunda bırakılmaktadır.

İdeolojileri ve söylemleri nedeniyle tutuklanan şairlerin hapishaneyi şiirlerinde bahsetmesi gayet tabiidir. Fakat hapse düşmese bile bazı şairlerin bu kavramı ideolojik olarak da ele aldığı görülmüştür. Türk edebiyatında tutuklanan onlarca şair ve yazar olduğu bilinen bir gerçektir. Bu şairler arasında en çok zikredilen isimlerden biri kuşkusuz Nâzım Hikmet’tir.

Nâzım Hikmet (D. 20 Kasım 1901, Selanik- 3 Haziran 1963 Moskova), Ressam Celile Hanım ile hariciye memuru Hikmet Nâzım Bey’in oğludur. Gerçek adı Mehmet Nâzım Ran’dır. Orhan Selim, İbrahim Sabri, Mazhar Lütfi, Sarı Murat kullandığı takma isimlerinden bazılarıdır. İlköğrenimini Göztepe Numune Taşmektebi’nde tamamlamıştır. Ardından Galatasaray Lisesi’ne yazılsa da sonradan Nişantaşı Sultanisi’ne geçmiştir. Heybeliada Bahriye Mektebi’ni okumuştur. (1917-1919) Çok geçmeden hastalandı ve sağlık kurulunun verdiği raporla askerlik görevinden uzaklaştırılmıştır. (1921) Ocak 1921’de Kurtuluş Savaşı’nda Anadolu’ya geçse de cephede görevlendirilmeyip Bolu’da öğretmenlikle görevlendirilmiştir. Sovyetlerdeki devrimden sonra Rusya’ya gitmiş ve Moskova’da KUTV Üniversitesi’nde ekonomi politik okumuştur. (1924) 1931-1936 yılları arasında İstanbul’da çeşitli gazete, dergi ve stüdyolarda çalışmıştır.

Harp Okulu'nda bir aramada tutuklandı. (1938) 28 yıl 4 ay hüküm verildi. İstanbul, Çankırı, Bursa cezaevlerinde hapsedildi. 1950 Temmuz ayında hapisten çıktı. 17 Haziran 1951'de gazeteci Refik Erduran'ın kullandığı bir tekneyle Tarabya'dan Karadeniz'e açıldı ve İstanbul'dan ayrıldı. Bükreş'ten Moskova'ya geçti. Ülkeden gidişi büyük yankı yarattı ve Türk vatandaşlığından çıkarıldı. (1951) Bulgaristan, Romanya, Rusya ve başka yerlerde ömrünü geçirdi.

Toplumcu gerçekçi şiirini öncüsü kabul edilen Nâzım Hikmet, ardından birçok şaire de ilham kaynağı olmuştur. Rus edebiyatından Mayakovski'nin şiirlerinden etkilenmiş ve merdiven biçimli şiire geçmiştir. Serbest nazımın ve toplumcu şiirin öncüsü olmuştur. Boğaziçi Üniversitesi'nde Nâzım Hikmet Kültür ve Sanat Araştırma Merkezi'ni kurulmuştur. (2013) Kendisi için hazırlanan bibliyografyada 1832 eser yer almaktadır (Aynı eserlerin farklı baskıları, çevirileri ve hakkında yazılanları dahildir) (Altınkaynak, 2017, s. 549).

Gerek hapiste yattığı dönem gerekse sonrasında SSCB' de yazdıklarıyla çok yankı toplamıştır. Şiirlerinde insana dair barış, özgürlük, sevgi, özlem, toplum gibi birçok tema yer alırken mahpushane teması da dikkat çekmektedir.

Nâzım Hikmet'in tüm şiirleri (755) incelendiğinde 106 şiirin mahpushane ile ilgili olduğu tespit edilmiştir. (Nâzım, Bütün Şiirleri, 2012)

Tablo 2. Nâzım Hikmet'in Mahpushane ile İlgili Şiirleri

	Şiir Adı	Sayfa Numarası	Yayın Bilgisi
1	Cevap	115-117	1929
2	Kablettarih	126-127	1929
3	Demir Kafeste Dolaşan Aslan	134	1928
4	İzmir'den Akdeniz'e Dökülen ve Yakında Bombay'dan Hint Denizi'ne Dökülecek Olan Emperyalizmin Şarkı Saran Duvarı Hakkında Yazılmıştır.	183-187	1930
5	Sükût	190-191	1929

6	Veda	202-203	1930
7	Nikbinlik	206-207	1930
8	Arife	209-210	1930
9	Bayram Oğlu	215-217	1927
10	Hopa Mapusanesi Notlarından	239-255	1928, Hopa Mapusanesi
11	Benerci Kendini Niçin Öldürdü?	259-342	1932
12	Gece Gelen Telgraf	345-346	1932
13	Bu Yazı Uzun Seneler Dünya Emperyalizminin Şarkta Kanlı Bekçiliğini Yapan Çarlık Rusyasının Ne Suretle Öldüğüne Dairdir	360-361	1932
14	Sesler Geliyor	371-373	1932
15	Cevap: I	411-413	1935
16	Karıma Mektup	420-421	11 Kasım 1933, Bursa Hapisanesi
17	Af	422-423	22 Ekim 1933
18	Bir Gemici Türküsü	469-510	1936
18	Tornacı Şefiğin Gömleği	511	1936
20	Ahmedin Hikayesi	513-525	1936
21	Yedinci Bap (Kuvâyi Milliye)	591-600	1965 (Kurtuluş Savaşı Destanı adıyla)
22	... (Piraye İçin Yazılmış)	617-618	1965
23	20 Eylül 1945	619	1965
24	21 Eylül 1945	620	1965
25	25 Eylül 1945	622	1965
26	26 Eylül 1945	623	1965
27	13 Kasım 1945	633	1965

28	1945 yılı Aralık ayının dördü	634	1965
29	6 Aralık 1945	635	1965
30	12 Aralık 1945	637	1965
31	İstanbul'da Tevkifane Avlusunda	643-647	1966
32	Ölüme Dair	648-650	1966
33	Bir Cezaevinde, Tecritteki Adamın Mektupları	665-668	1966
34	Çankırı Hapishanesinden Mektuplar	671-678	1966
35	Şaban Oğlu Selim ile Kitabı	693-704	1966
36	Lodos	707-710	1941
37	Bir Acayip Duygu	711-712	1941
38	Kemal Tahir'e Mektup	713-715	1941
39	Fakir Bir Şimal Kilisesinde Şeytan ile Rahibin Macerası	719-726	17 Şubat 1946
40	Nasılısın?	757	15 Ekim 1933, Bursa Hapishanesi
41	Karım Birinci Mektup	758-759	25 Ekim 1933, Bursa Hapishanesi
42	Hatıralar	760	31 Mart 1933
43	Talihsiz Yusuf'un Gemisiyle Barselon'a Seyahat	765-774	25 Aralık 1937/ Haber Akşam Postası, 1 Ocak 1938
44	Meşhur Adamlar Ansiklopedisi	798-822	-
45	Mani	824	-
46	Ayşe'nin Mektupları	830-867	Ağustos 1943
47	(...)	869-870	18 Şubat 1945
48	(...)	874	1945
49	Dokuzuncu Yıldönümü	875	20 Ocak 1946

50	İbrahimin Rüyası	878	1946
51	Sultan Hamit Devrinde	887	1947
52	Yatar Bursa Kalesinde	889	1947
53	Uludağa Dair	894-895	1947
54	Ben İçeri Düştüğümden Beri	897-899	1947
55	Biz	900-901	1947
56	Sabah Türküleri	902	1947
57	Yaşamaya Dair 2	907	1948
58	Angina Pectoris	909	Nisan 1948
59	(...)	912	Mayıs 1948
60	(...)	917	-
61	Ben Bir Yolculuk Yaptım	921-922	-
62	Bir Nehre Atılan Cenaze	932	1949
63	Tahirle Zühre Meselesi	933	-
64	Hapiste Yatacak Olana Bazı Öğütler	934-935	Mayıs 1949
65	İbrahim Balaban'ın "Mapusane Kapısı Tablosu" Üstüne Söylenmiştir	940-941	28 Aralık 1949, Bursa Hapisane
66	Üstad'a Telgraf	943	3 Şubat 1950, Bursa Hapisane
67	Açlık Grevinin Beşinci Gününde	944-945	Mayıs 1950
68	Hapisten Çıktıktan Sonra	946-950	1950
69	Gençlik Marşı	951	1950, İstanbul
70	Bir Hazin Hürriyet	954-955	1951
71	Memleketimden İnsan Manzaraları (Birinci Kitap)	961-1061	1966
72	Memleketimden İnsan Manzaraları (İkinci Kitap)	1063-1219	1966

73	Memleketimden İnsan Manzaraları (Üçüncü Kitap)	1221-1341	1966
74	Memleketimden İnsan Manzaraları (Dördüncü Kitap)	1343-1421	1966
75	Memleketimden İnsan Manzaraları (Beşinci Kitap)	1423-1489	1966
76	Festivalin Kitabı	1494-1497	1951
77	Seni Düşünüyorum	1498-1501	9 Ekim 1951, Moskova
78	Mektup	1508-1513	1952
79	Lidi Vanna	1514-1516	29 Nisan 1953, Barviha Sanatoryumu- Moskova
80	Postacı	1534-1535	Mayıs 1954
81	Macaristan Notları	1536-1539	1954
82	Benim Oğlan Fotoğraflarda Büyüyor	1547	1954
83	Gerileyen Türkiye Yahut Adnan Menderes'e Öğütler	1556-1558	1955
84	Gözlerin	1560	1956
85	Yılbaşı	1564	23 Mart 1956, Moskova Peredelkino
86	Komünistlere Bir Çift Söz	1566	1956
87	Hacı Oğlu Salih	1567-1568	1956, Moskova
88	Kavak	1575-1576	9 Mayıs 1956, Stockholm
89	Bazı Anılar	1601-1605	1957
90	I. Sofya'dan	1607-1608	24 Mayıs 1957, Varna
91	Umut	1635-1637	12 Mart gecesi ve 13-14 Mart 1958,

			Varşova-Şvider
92	İyimser Adam	1678	6 Aralık 1958, Bakü
93	Bu Vatana Nasıl Kıydılar	1688	1959
94	Gazete Fotoğrafları Üstüne	1702-1707	1959
95	Kırkinci Yılımız	1742	25 Eylül 1960
96	Saman Sarısı	1748-1761	1961, Tiren, Varşova- Krakof (Krakow)- Pırağ (Prag)- Moskova- Paris- Havana- Moskova.
97	Havana Röportajı	1762-1772	1961, Havana'da Başlanıp Moskova'da bitirildi.
98	(...)	1779	10 Eylül 1961, Laypzig (Leipzig)
99	Otobiyografi	1780-1782	11 Eylül 1961, Doğu Berlin
100	(...)	1790	1962
101	Severmişim Meğer	1800-1804	19 Nisan 1962, Moskova
102	Romanya'ya Dair Lirik Röportaj	1819-1821	Haziran 1962, Bükreş
103	Tanganika Röportajı	1838-1852	Şubat 1963, Tanganika
104	Berlin Mektubu 3	1856	12 Nisan 1963, Berlin
105	1 Mayıs'ta Kızıl Meydan	1864	25 Nisan 1963
106	(...)	1866	2 Mayıs 1963, Moskova

Nâzım Hikmet, Harp Olayları sebebiyle tutuklanmasının ardından yaklaşık on üç yıl hapis yatmıştır. Dönemin iktidarına ters düşen siyasi görüşe sahip olması ve

şiiirlerinde emperyalizm, faşizm eleştirisi yapması bunun nedenidir. Şiiirlerinde hapishane olgusuna sıkça rastlanmaktadır. Şiiirlerinin çoğunu da mahpushanede yazdığı görülmektedir.

Nâzım Hikmet'in emperyalizmi eleştirdiği "İzmir'den Akdeniz'e Dökülen ve Yakında Bombay'dan Hint Denizi'ne Dökülecek olan Emperyalizmin Şarkı Saran Duvarı Hakkında Yazılmıştır" şiiri, ideolojik temalı şiirlerindedir. Burada demir parmaklık bir mekân olarak işlenmez. Emperyalist güçlerin halkı bastırmak ve itaat altında tutmak maksadıyla oluşturdukları bir duvar olduğundan bahsetmektedir. Modern anlamda hapishanelerin oluşturulması, özellikle I. Dünya Savaşı öncesi Avrupa'da gerçekleşmeye başlamıştır. Hapishanelerin kurulma amacı sadece suçluları hapsetmek değildir. Şaire göre, hapishane *duvarlarının temel taşları, emperyalizmin ilk adımıdır.*

"Dayadım

alnımı

demir parmaklığa;

parmaklık alnıma

gömüldü.

...

O duvarın ilk temel taşı,

emperyalizmin ilk adımından geliyor.

O duvarın dibinde,

bizimkilerin

Eyfelller gibi kemikleri yükseliyor." (Nâzım, Bütün Şiiirleri, 2012, s. 183-184)

Emperyalizm sebebiyle savaşanların ölümü yani kemiklerinin sayısı gün geçtikçe artmakta ve adeta Eyfel Kulesi gibi yükselmektedir. Kendi ideolojisinde olmayanları yani; komünist olanları tutuklamak ve emperyalizmin yayılmasını sağlamak için hapishanelerin bir araç olarak faaliyet gösterdiğine işaret edilmektedir.

Şair; 1929 yılının toplumsal sorunlarına değinen “Sükût” şiirinde yaşanan dehşeti ve savaşların neticesinde sükût halinde olduklarını, *zindandakilerin yaralı bir hayvan gibi çaresizce susturulduklarını* aşağıdaki mısralarda aktarmaktadır.

“Biz **içerde** susuyoruz,

susuyor zindan

kanı içine akan

yaralı bir hayvan gibi.” (Nâzım, Bütün Şiirleri, 2012, s. 191)

Hapishane bir susturma aracı olarak iktidar adına çalışmaktadır.

Hapishaneye girmesiyle şairin sevdiklerine veda ederek seslendiği “Veda” şiirinde,

“Geceler süreceğ kapımın sürgüsünü,

pencerede yıllar öreceğ örgüsünü.

ve ben bir kavga şarkısı gibi haykıracağım

mapushane türküsünü.” (Nâzım, Bütün Şiirleri, 2012, s. 202)

Nâzım, *kavgasını yaptığı davanın şarkısını, mapushane türküsünü* söylemeye devam edeceğini dile getirirken sahip olduğu ideallerinden vazgeçmeyeceğini aktarmaktadır. *Mapushane türküsü* şairin ideolojisini anlattığı şarkıları olacaktır. Nitekim şiirleri de yıllar sonra bestelenecek ve komünist görüşün türküleri olacaktır.

“Nikbinlik” şiirinde çocuklara umudu ve *güzel günlerin görüleceğinden* bahseden şair;

“Hani şimdi biz haykırırız.

Cevap:

açılır kara kaplı kitap:

zindan..” (Nâzım, Bütün Şiirleri, 2012, s. 207)

mısralarıyla söyledikleri, haykırdıkları sözler sebebiyle kendilerine verilen cezayı anlatmaktadır. *Kara kaplı defteri* açanlar, şairi *zindana* mahkûm etmiştir.

Yine söyledikleri sebebiyle kodese gireceğini “Arife” şiirinde şu dizelerle;

“Dün
ben
şehrin meydanına gidip:
‘Onlar için
kardeşlerimizi öldürmiyelim,
ölmeyelim!’
dedim.

Ve bu gece değilse
yarın
gece
gireceğim **kode**se...” (Nâzım, Bütün Şiirleri, 2012, s. 209-210)

anlatan şair; dış güçlerin ve buna hizmet edenlerin oyununa gelip ülke içinde birbirine giren ve birbirini öldüren insanların durumunu özetlemektedir. Nâzım Hikmet, savaşa ve yönetime karşı olan tavrını ortaya koymaktadır.

“**Mapusandeyim.**

Mapusanede kalbimin

kanayan çıplak ayakları

ne zaman çok uzun bulsa yolunu,

hatırlarım bilmem neden

Azeri yoldaşım Bayram Oğlunu” (Nâzım, Bütün Şiirleri, 2012, s. 215)

dizeleriyle şiire de adını veren “Bayram Oğlu” nu anmaktadır. Azerbaycan’ın kurtuluşunda önemli yere sahip komünist liderin idama giden hali anlatılır. Yine mahpushane ve idam ideolojik bir unsur olarak karşımıza çıkmaktadır.

Britanya Polisi tarafından aranan, Hintli, *inkılapçı bir genci* anlattığı “Benerci Kendini Niçin Öldürdü” şiiri de Nâzım Hikmet’in siyasi görüşünü anlattığı ve özgürlüğü savunduğu şiirlerdendir. İngiliz emperyalizmini eleştirir. Düşünceleri ve eylemleri sebebiyle İngiliz sömürgesine karşı çıkan *Benerci* beraberindeki altı gençle birlikte tutuklanır. Bir İngiliz kızına da aşıktır. Benerci’nin yaşadıklarını manzum bir hikâye şeklinde kaleme alan Nâzım Hikmet;

“Ve Asya’da

bir memleketir Hindistan,

Kalküta Hindistan’da bir şehirdir,

Benerci Kalküta’da bir insan...

Ve ben

haber veriyorum ki, size:

Hindistan’ın

Kalküta şehrinde bir insanın

yolu üstünde durdular.

Yürüyen bir insanı

zincire vurdular... (Nâzım, Bütün Şiirleri, 2012, s. 326-327)

mısralarıyla Benerci’nin tutuklanışını anlatmaktadır. Onun kitleleri etkilediğini ve Hindistan için önemini şu satırlarla devam ederek anlatır:

“Taş hücre mahpusu Benerci’dir. Kitlelere heyecan, şuur ve hedef veren yazılar, vaktiyle Somadeva’nın başladığı ve şimdi Benerci’nin devam ettiği ‘Hindistan’ın Yirminci Asır Tarihi’ isimli eseridir. Yalnız, Benerci bunu, bileğini kesip kanıyla yazmıyor. Fakat, eğer icap etseydi, eserin bir tek satırını yazmak için damarlarındaki bütün kanını akıtabilirdi” (Nâzım, Bütün Şiirleri, 2012, s. 332).

Lenin önderliğinde, 7 Kasım 1917’de gerçekleşen Ekim Devrimi’ni ve Çarlık Rusya’nın yıkılışını anlattığı “Bu Yazı Uzun Seneler Dünya Emperyalizminin Şarkta Kanlı Bekçiliğini Yapan Çarlık Rusyasının Ne Suretle Öldüğüne Dairdir” başlıklı şiirinde Çar yönetimin zorbalıklarını anlatır. Artık devrimle bu değişecektir.

“Artık

ne kışlık sarayda

sarhoş eteklerin ipekli sesi,

ne paskalya çanlarında deli duası çarın,

ne Sibiryaya yollarında **zincir iniltisi...**” (Nâzım, Bütün Şiirleri, 2012, s. 360)

Çarlık Rusya, kendisine itaat etmeyenleri, iktidara ters düşenleri Sibiryaya zincirleyerek sürgüne yollamıştır. Zincirlerle mahkûm edilenler siyasi bir eziyet içindedir. Savaş da bitecektir Rus topraklarında. *Kara kalpaklı kazakların mızraklarında sarkıtığı kanlı saçlı işçi kadınlar da olmayacaktır.* Devrimle beraber *yeni bir pencere açılacaktır.*

“Sesler Geliyor” şiirinde *günbatısında* yani Uzak Doğu’da yaşanan İngiliz ve Çin zulümleri ile beraber Alman emperyalizmi eleştirilmektedir.

“Sesler geliyor günbatısından

sesler...

Koynunda güneşin kaybolduğu **zindan**

aydınlacak mı?” (Nâzım, Bütün Şiirleri, 2012, s. 371)

Gündoğusunda yaşayanlar bunu beklemektedir. Zulme, baskıya, sömürülmeye maruz kalan bu topraklar *zindandır*. Emperyalist güçler sömürü altındaki ülkeleri çaresizlik, yoksulluk ve zulme mahkûm etmektedir.

“Şaban Oğlu Selim ile Kitabı” isimli şiirinde hapisane kaleminde 25 sene görev yapan bir mukayyidi anlatmaktadır. Sultan Abdülhamid’in uyguladığı siyaseti eleştirmektedir. Yaptığı idamları şu mısralarda görmek mümkündür:

“Kıyamet günü

bir suali var Ezraile

hapisane kaleminde mukayyit kulunuzun...

Bir tek daha içelim...

Hiç adam **asılırken** gördünüz mü?

Yarın bir tane asacağız,

şafakla

şafakla beraber...

Abdülhamid

atardı Tıbbiye talebesini

Sarayburnu'ndan.

Akıntı götürmüş çuvalları

bulamadılar...

Çok adam

çok adam asıldı Hürriyette... (Nâzım, Bütün Şiirleri, 2012, s. 691-692)

“Fakir Bir Şimal Kilisesinde Şeytan ile Rahibin Maceraları” şiirinde emperyalizmi eleştirirken II. Dünya Savaşı'nın perde arkasını okuyuculara sunan şair, savaşın gerçek yüzünü ortaya koymaktadır. Birçok masum, anne, bebek milyonlarca insan bu savaşta ölmüştür. Savaşın asıl gayelerinden birinin emperyalizme hizmet eden hapishaneleri yaşatmak olduğunu vurgulamaktadır.

“Harbediyoruz:

öldürdüklerimizin sayısı

-bizden ve onlardan

aralarında meme çocukları da var,-

şimdilik

beş altı milyon kadar.

Harbediyoruz:

kundak bezinin çeşidiyle belli olmalı herkesin yeri.

Harbediyoruz:

parlasın edebiyen diye sabah güneşlerinde

hapisane demirleri.” (Nâzım, Bütün Şiirleri, 2012, s. 725)

“Sultan Hamit Devrinde” şiirinde ise Nâzım Hikmet, kendisinden bahsetmektedir. Abdülhamid devrinde babasının Yemen’de on yıl askerlik yaptığını, yüksek memur sıfatında olup paşazade olduğunu aktarır. Babasından farklı olduğunu ve savunduğu *komünizm* davası yüzünden hapis yattığını şu satırlarla ifade eder:

“Ben sınıf değiştirip komünist oldum,

dokuz yıl **hapislik ettim**

-hem de yalnız bu sefer-

devri dilârâyı Cumhuriyet’te,

ve bu vatan hizmeti

daha ne kadar sürer

belli değil.” (Nâzım, Bütün Şiirleri, 2012, s. 887)

Şaire göre hapisteye yatması, *vatana hizmettir.*

“Yatar Bursa Kalesinde” şiirinde de yine komünist olmasından dolayı hapis yattığını dile getirmektedir:

“Sevdalımız komünisttir,

on yıldan beri **hapistir,**

yatar **Bursa kalesinde.**” (Nâzım, Bütün Şiirleri, 2012, s. 889)

Siyasi olarak dönemin iktidarını alaya alıp hicvettiği “Biz” şiirinde iktidarın sahip olduğu gücü,

“kulede bir başına bir adam oturur

önünde milyonlarca düğme var

düğmenin birine bastı mıydı

bizlerden biri ya kolunu kaldırır

ya adam öldürür

ya çişini eder” (Nâzım, Bütün Şiirleri, 2012, s. 900)

mısralarıyla ifade eder. *Kuledekilere* göre nasıl ki *tereci tere satarsa* komünistler de *vatan satmaktadır*. Hatta komünistler iktidara göre daha fazlasını yapmaktadırlar:

“biz kurşuna dizeriz düşünceyi

hiçbir şey düşünmeyeceksin

hattâ hiçbir şey düşünmediğini bile

bir ilacımız var bizim

şırınga ettik mi insana

istediğimizi söyletiriz

biz insan eti yeriz

pek güzel oluyor nohutlu yahnisi” (Nâzım, Bütün Şiirleri, 2012, s. 900)

Öyle ki *güneşin tutulması bile yapılan propagandanın kuvvetiyledir*. Aslında alaylı bir şekilde hicvederken tüm bunlara karşılık yapılması gerekenleri yine ironik bir dille şöyle sıralar:

“en iyisi bizi asmak

bizi kesmek

hapislere atmak bizi

bizi atomlamaktır” (Nâzım, Bütün Şiirleri, 2012, s. 901)

Hapishane, gücü ve otoriteyi korumak adına iktidara karşı gelen komünizm düşüncesini ve komünistleri bastırmak amacıyla kullanılan bir mekanizmadır.

“Ellerinize ve Yalan Dair” şiirinde halka seslenen Nâzım burada medyanın nasıl iktidarın himayesinde olduğunu dile getirmektedir. Halkın elleri, “hapiste söylenen bütün türküler gibi kederli” dir (Nâzım, Bütün Şiirleri, 2012, s. 938). İktidarın amacı da bu kederli elleri bastırmaktır. İktidarın amacını,

“elleriniz balçık gibi itaatli,

elleriniz karanlık gibi kör,

elleriniz çoban köpekleri gibi aptal olsun,

elleriniz isyan etmesin diyedir.” (Nâzım, Bütün Şiirleri, 2012, s. 939)

mısralarıyla açıklamaktadır.

Medyanın iktidara ve dünyadaki tüm yönetimlere nasıl hizmet ettiğini ve bulunduğu durumu şu dizelerle okuyucuya aktarmaktadır:

“İnsanlarım, ah, benim insanlarım,

antenler yalan söylüyorsa,

yalan söylüyorsa rotatifler,

kitaplar yalan söylüyorsa,

duvarda afiş, sütunda ilan yalan söylüyorsa,

beyaz perdede yalan söylüyorsa çıplak baldırları kızların,

dua yalan söylüyorsa,

ninni yalan söylüyorsa,

rüya yalan söylüyorsa,

meyhanede keman çalan yalan söylüyorsa,

yalan söylüyorsa umutsuz günlerin gecelerinde ayışığı,

söz yalan söylüyorsa,

renk yalan söylüyorsa,

ses yalan söylüyorsa,

ellerinizden geçinen

ve ellerinizden başka her şey

herkes yalan söylüyorsa” (Nâzım, Bütün Şiirleri, 2012, s. 939)

İletişim araçlarına hâkim olmanın gücü ve neticesini gözler önüne seren şair, halkın uyanık olmasını istemektedir. Zira asıl amaç şudur:

“bu ölümlü, bu yaşanması dünyada

bu bezirgan saltanatı, bu zulüm bitmesin diyedir.” (Nâzım, Bütün Şiirleri, 2012, s. 939)

Hapishane; bu uyanık elleri tutsak eden, kelepçeleleyen mekân olarak işlev görmektedir.

“Bir Hazin Hürriyet” şiirinde dönemin faşist politikasını eleştiren şair, yaşanan adaletsizliklere, işsizliğe, askerlerin Kore Savaşı’na gönderilmesine karşı çıkmaktadır. İnsanlar hürdür, lakin iktidarın bu basiretsizliği ve ülkeyi getirdiği haliyle hürdür. Şayet bu duruma karşı çıkarsan da karşılaşacağın durum şudur:

“Bir âlet, bir sayı, bir vesile gibi değil

insan gibi yaşamalıyız dersin,

büyük hürriyetinle **basarlar kelepçeyi,**

yakalanmak, hapse girmek, hattâ asılmak hürriyetiyle, hürsün!

...

Bu hürriyet hazin şey yıldızların altında.” (Nâzım, Bütün Şiirleri, 2012, s. 955)

“Memleketimden İnsan Manzaraları” şiirinin üçüncü kitabında hapishane bahçesi dışında bir dönem milletvekilliği yapmış Şevki Bey ile oğlu terzi kalfası Emin ile konuşmalarına yer verir. Dönemin iktidarını Şevki Bey’in ağzıyla eleştiren Nâzım Hikmet memleketin durumunu onun dilinden şöyle anlatmaktadır:

“-Sana teselli vereyim,

bu iyi bir şey.

Ne yazık ki ben de muhtacı teselliyim.

Şahsî, ailevî, millî, beynelmilel

O kadar üzüntü verecek ahval içindeyiz ki.” (Nâzım, Bütün Şiirleri, 2012)

Şevki bey vatan için mücadele eden ve mecliste bile bunu dile getiren korkusuz biridir. Onu şu dizelerle daha iyi tanımak mümkündür:

“Grupların dışında muhalifti.

Cesurdu Topal Osman’ı bile şaşırtacak kadar.

Onu ikinci seçimde mebus çıkarmadılar.

Dövüştü.

İstiklal mahkemesine düştü,

çıktı **hapisten**.

Halep’e kaçtı kavgaya devam için,

ve belki de Topal Osman’ı şaşırtacak kadar cesur değildi artık,

belki de biraz şantaj edası vardı bu kaçışta.” (Nâzım, Bütün Şiirleri, 2012, s. 1293)

Savunduğu görüşler, siyasi olarak muhalif olması sebebiyle Şevki Bey de hapis yatmıştır. O eski cesur ve vatansever hali yoktur. Şiirin devamında oğlu Emin’e de bu yolda olmaması gerektiğini, öncelik olarak kendisini ve ailesini düşünmesi gerektiğini anlatır. Devamında ülkenin bulunduğu hali şöyle izah eder:

“İlmen, mantiken ve hakikaten bu böyle.

Kendi nefsinin ve işlerini insafla gözden geçir

sağına soluna nazar eyle:

hep aynı yalancılık

aynı canavarlık, aynı riya

sönmez bu inat, sarsılmaz bir ısrar ile sarmış beşeri.

Bunu anladığın gün:

sen de Monteskiyö gibi bir düstur kurar,

‘Her millet kayık olduğunun içinde çırpınır’ dersin.

İnsanlara irşadınız lazım değil.

Allah isteseydi irşadederdi onları.” (Nâzım, Bütün Şiirleri, 2012, s. 1295)

Şevki bey oğlunun kendisi gibi olmasını istemez. Aslında bunları söylerken de utanır. Çünkü davasından vazgeçmiş görünmektedir. Her ne kadar bunları söylese de oğlu kendisini çok da dikkate almaz. Dönemin iktidarına muhalif ve bu sebepten hapis yatan bir mebusu şiirinde konu edinen Nâzım, hapishanenin muhalif düşünceleri bastırmak maksadıyla iktidar tarafından kullanıldığını yeniden gözler önüne sermektedir. Kendi ideolojisini de şiirleri vasıtasıyla okuyuculara sunmaktadır.

Nâzım Hikmet, Bursa Cezaevi’nde yattığı dönemde idam edilen, Nazilerle mücadele eden “Tanya” kod adlı Zoya Kosmodemyanskaya’yı şiirinde konu edinmiştir. Sovyetler Birliği Komünist Parti gençlik örgütü “Konsomol”a katılan ve Hitler’in Rusya’yı işgal ederek başlattığı “Barbarossa Harekatı”na karşı çıkıp gönüllü olarak askere yazılmıştır. Yakalanmasının ardından da sır vermemiş ve Naziler tarafından idam edilmiştir. Bir kahraman olmuştur. Nâzım’ın da kendisinden etkilendiğini;

“Tanya,

Bursa Cezaevi’nde karşımda resmin.

Bursa Cezaevi’nde.

Belki duymamışsındır bile Bursa’nın adını.

Bursa’m yeşil ve yumuşak bir memleketidir.

Bursa Cezaevi’nde karşımda resmin.

Sene 1941 değil artık

sene 1945.

Moskova kapılarında değil artık

Berlin kapılarında dövüşüyor seninkiler,

bizinkiler,

bütün namuslu dünyanınkiler.” (Nâzım, Bütün Şiirleri, 2012, s. 1413)

satırlarında anlamak mümkündür.

Tanya'nın davası ve halkı için savaşa katılması, onun memleket sevgisi şairi derinden etkilemiştir. Komünizm neticesinde suçlu sayılıp hapis yattıklarını veya idam edildiklerini şu dizelerinde aktarmaktadır:

“Tanya,

senin memleketini sevdiğin kadar

ben de seviyorum memleketimi.

Sen konsamolkaydın, genç komünisttin,

ben 42 yaşında ihtiyar komünist,

sen Rus, ben Türk,

ama ikimiz de komünistiz.

Seni astılar memleketini sevdiğin için,

ben memleketimi sevdiğim için **hapisteyim.**” (Nâzım, Bütün Şiirleri, 2012, s. 1414)

Hapishane kadar idamın da bir ceza ve bastırma aracı olarak dönemin siyasetçileri ve diktatörleri tarafından kullanıldığını şair, gözler önüne sermektedir.

Mekân olarak hapishanenin iktidarın muhalif olanları susturmak ve bastırmak amacıyla kullanıldığı görülse de hapishane ortamının ideolojik fikirlerin oluşması ve yayılmasında da bir rolü, işlevi olduğu Nazım'ın şiirinde karşımıza çıkmaktadır. Mahkûm Halil'i ziyarete gelen Balcı Remzi Efendi ile olan konuşmalarının yer aldığı kısımda siyaset tartışılır ve sorgulanır.

“Balcı Remzi Efendi defterine bakarak

o günkü on suali sordu:

‘1- Harbi Alamanya çıkardı, diyorlar,

yani Naziler.

Peki, vaktiyle Hitler’in yerine

komünistler inkılap yaparak başa geebilselerdi eğer

Alamanya harp çıkarır mıydı yine?

Ve yle bir inkılap

böyle bir harp kadar kanlı olur muydu?..” (Nâzım, Bütün Őirleri,
2012, s. 1472)

İkinci sorusunda Remzi Efendi Hitler’in bu kadar güç sahibi olmasındaki asıl sebepleri sorgulamaya devam etmektedir. Aslında bir bakıma Nâzım Hikmet bu sorgulamayı yapmaktadır. Hitler’in bu kadar g ve iktidar sahibi olmasında İngiliz, Fransız, Amerikan ve sosyal-demokratların destekleri olabileceğini sorgulamaktadır.

“3- 25 yılda ikinci defadır ki dünya harbi oluyor,

bu işte hiç mi suçu yok kapitalist rejimin?

4-Rozvelt ve ril,

Biz toprak ilhakı için değil, milletlerin hürriyeti için, -

diyorlar,-

kavga ediyoruz.

Peki,

Cava, Sumatra, Hindistan,

Afrika sömürgeleri filan

yani bir yığın millet

bir milyardan fazla insan

kavuşacak mı harpten sonra istiklaline?

Kurtulacak mı tröstlere Pazar olmaktan?

Yoksa yalnız beyaz milletler mi sayılıyor?" (Nâzım, Bütün Şiirleri, 2012, s. 1472-1473)

Bu sorularla beraber yine sorgulamaya devam eder Remzi Efendi. Beşinci sorusunda da Amerika'da işsizliğin bitip bitmeyeceğini, harp endüstrisinde çalışanların durumunu sorgular. Ve kapitalist ve faşist sistemini eleştirir. Altıncı soruyla şöyle devam eder:

"6- Kapitalist iktisat sistemi için

İşsizlik bir zaruret değil midir?" (Nâzım, Bütün Şiirleri, 2012, s. 1473)

Kapitalist sistemi eleştirmeye ve kendini tamamlayıp tamamlamadığına dikkat çeker yedinci soruda ve dünyanın içinde bulunduğu durumu gözler önüne serer. Dünya *kendi evlatlarını yiyen devanalarının* olduğu bir düzen içindedir. Şair, Remzi Efendi aracılığıyla bu tezadın anlamını sorgulamaya devam eder.

"9- Bugün belli başlı altı tane kodaman emperyalist devlet var:

kapitalizmin altı büyük efendisi,

Amerika, İngiltere, Alamanya, Japonya, Fransa, İtalya.

Harpten sonra bu altılar kaça inecek?

Bu tasfiyenin ifade ettiği şey ne?

10- Harpten önce kapitalist- emperyalist dünya,

başta Amerika, İngiltere, Japonya, Alamanya, Fransa, İtalya,

Sovyet Sosyalist devlete karşı neden birleşemediler?" (Nâzım, Bütün Şiirleri, 2012, s. 1474)

Tüm bu sorulara cevap arayan sadece Remzi Efendi değildir. Nâzım Hikmet, hapisten çıktıktan sonra tamamladığı "Memleketimden İnsan Manzaraları" şiirinin beşinci kitabında kendisi de ideolojik olarak sorgulama yapar. Okuyucularına da bu

sorgulamayı yaptırır. Hapishanedeki mahkûmların, kendilerini ziyarete gelen ziyaretçilerin şiire yansıyan konuşmalarından hareketle siyasetin burada konuşulmaya devam ettiği görülmektedir. Amaçlandığı gibi hapishaneyle iktidarın buradaki mahkûmların zihinlerine ve düşüncelerine egemenlik sağlayamadığı dikkat çekmektedir. Hapishanedeki Halil kendini ziyarete gelen Remzi Efendi'ye tavsiye ettiği kitaplar ve sohbetiyle onu yönlendirmektedir.

Mahkûmların disiplinle davranışlarında bir miktar değişiklik sağlandığı görülse de ideolojilerinde bu değişimin olmadığı ortaya çıkmaktadır. Aksine mahpushaneye siyasi sebeplerle girmiş olan şair, bağlı olduğu davasını daha çok sahiplenmiş ve hapis yattığı süreyi, vatana hizmet şeklinde değerlendirdiği görülmüştür.

“Festivalin Kitabı” şiirinde de yine mahpushanenin iktidarın bir aracı olarak faaliyet gösterdiğini, bir partiye üye olan Ahmet adında bir gencin tutuklanmasını konu etmesinden anlaşılmaktadır:

“On altı yaşında TKP'ye

on yedisinde hapse girdi

ve yirmisinde hapisten çıktığı akşam,

İstanbul'da bir bahar akşamı,

gülüşünü kaybetmeden

öldü veremden.” (Nâzım, Bütün Şiirleri, 2012, s.

1494)

Siyasi görüşü sebebiyle tutuklanan gencin hapse düştükten sonra yaşadıkları onun hastalanıp veremden ölmesine de sebep olduğu anlaşılmaktadır.

Türkiye Komünist Partisi'ne gönül veren Nâzım Hikmet, “Seni Düşünüyorum” şiirinde bu partiye olan bağlılığını anlatmaktadır. Dönemin siyasetini, Kore'ye asker gönderme politikasını eleştiren şair;

“Seni düşünüyorum tornacı Rahmi.

Belki bu sabah basıldı evin,

belki Şimdi Birinci Őubedesin,

kolların kelepçeli arkadan,

kan içinde yüzün gözün.

Biliyorum söyletmezler:

‘Barış Yolu’ dergisini kimden alıp dağıttığını.

Seni düşünüyorum Hasan oğlu Hüseyin.

Mangalardan birinin bilmem kaçınıcı eri.

Selam vermedin diye, çipil teğmen,

basıyor tokadı sana.

Sen sınımsıkı duruyorsun,

yüzünde beş parmağın yeri.

Biliyorum, Hasan oğlu Hüseyin

kaçacaksın,

Katletmiye gitmeyeceksin

Korede kardeŐleri.” (Nâzım, Bütün Şiirleri, 2012, s. 1499)

mısralarıyla o yıllarda yaşananları anlatmaktadır. Komünist partiye üye olmaktan dolayı insanların tutuklandığını, Kore’ye gitmek istemeyen askerin karşılaştıkları durumu aktarmaktadır. Hapishane ve ceza sistemi iktidarın himayesinde ve ona hizmet etmektedir.

1955 yılında kaleme aldığı “Gerileyen Türkiye Yahut Adnan Menderes’e Öğütler” başlıklı Şiirinde Nâzım Hikmet, Adnan Menderes hükümetini aleni bir Şekilde eleştirmektedir. Hükümete yakın sayılan isimlerden Hüseyin Cahit Yalçın’ın bile tutuklanması, medyaya sansür uygulanması, matbaaların kapatılması, ordunun içinde bulunduğu durum, işçilerin hakkının verilmemesi gibi konuları ele alır ve yapılanları hicveder.

“İlle de asıp kesmek geliyorsa içinden

Ezmede devam et Barışçılar’ı, ama sen

Meselâ Yalçın’ı da **tkıyorsun deliğe.**” (Nâzım, Bütün Şiirleri, 2012, s. 1556)

Menderes hükümetinin de kendine ters düşen gazetecileri tutuklattığı anlaşılmaktadır.

Bir başka şiirinde yine komünist olmasından dolayı tutuklanan ve *ikinci vatan* gördükleri Rusya’da bile sürgüne yollanan Hacı Oğlu Salih’ten bahseder:

“ Komünistti on dokuzdan.

Dövüştü,

hapse düştü,

yattı Ankara’da, Kırşehir’de.

Sonra geçti bu yana,

Yani ikinci vatana.

...

Sonra, 49’da, Moskova’da, Martın onuncu gecesi,

oturmuş, Engels’i okuyordu,

geldiler, götürdüler,

sürdüler Altay Bucağı’na.” (Nâzım, Bütün Şiirleri, 2012, s. 1567)

Siyasi görüşü ve okuduklarından dolayı her iki ülkede de tutuklanıp sürgün ve hapis hayatı yaşayan Salih daha sonra *elli kişilik barakasında* vefat eder. Aradan geçen yıllar ve inkılabın olmasından sonra da *temize çıkma kâğıdı* verilir. Fakat Salih artık yoktur.

“Gazete Fotoğrafları Üstüne” şiiriyle haber olmuş durumları hicveden şair, dönemin siyasetini eleştirmektedir. Havalimanında Emniyet müdürünün ve onu saygıyla bekleyen polislerin haber değeri taşıması karşısında yaşadığı işkencelere

dayanamayıp kendini emniyet binasından atan gencin, idama gönderilenlerin haber değer taşınaması şairin eleştirdiği konulardır.

“Uçak alanı.

Karşılıycılar, eller göbekte:

coplar, cipler,

hapisane duvarları, karakollar

ve darağaçlarında sallanan ipler

ve siviller göze görünmez

ve bir çocuk işkenceye dayanamadı

attı kendini Emniyet’te üçüncü kattan.

Ve işte Emniyet Müdürü bey

uçaktan iniyorlar

Amerika’dan dönüyorlar

mesleki tetkikattan.” (Nâzım, Bütün Şiirleri, 2012, s. 1703)

Asıl ideali ve davasının memleketin hürriyete kavuşması olduğunu belirten Nâzım Hikmet, bir başka şiirinde bunu açıkça ifade etmektedir:

“**Mapusanelerde** ışığıydı hürriyetimin

Ekmeğimin katığıydı sürgünde

Her biten akşamdaydı, her başlayan günde:

Ulu kurtuluş düşü memleketimin.” (Nâzım, Bütün Şiirleri, 2012, s. 1790)

Nâzım Hikmet gibi yazdıklarıyla ve söylemleriyle Türk edebiyatında hapisane denince adı en çok anılan isimlerden biri de **Necip Fazıl Kısakürek** (D. 26 Mayıs 1904, İstanbul- Ö. 25 Mayıs 1983, İstanbul)’tir. İdeolojik sebeplerden dolayı defalarca tutuklanmış ve hapis yatmış şairlerimizden biridir.

Fransız Papaz, Amerikan Koleji, Serasker Rıza Paşa yalısındaki Rehber-i İttihad mektebi, Büyük Reşit Paşa Numune Mektebi'ne, Gebze -Aydınlı Köyü İlkokulu gibi okullarda okumuştur. İlköğrenimini 19 Heybeliada Numune Mektebi'nde tamamlamıştır. 1916'da Mekteb-i Fünûn-u Bahriye-i Şahâne'ye girmiş ve 1920'de buradan mezun olmuştur. 1921'de İstanbul Darülfünûn'da Felsefe bölümüne başlamıştır.

İlk şiirini 1921 yılında Ziya Gökalp'in desteği ile *Yeni Mecmua'* da yayımlamıştır. Cumhuriyet'in ilanından sonra Maarif Vekâleti' nin yurt dışına gönderdiği ilk öğrenci grubunda yer almış ve Sorbonne'da felsefe eğitimi almıştır. Ertesi yıl geri dönmüştür. İlk şiir kitabı *Örümcek Ağı'nı* 1925 yılında yazmıştır.

N. Fâzıl, farklı sebeplerden dolayı defalarca tutuklanmış ve hapis yatmıştır. Aldığı önemli cezaların başında 2 Mart 1960'taki dava sonucunda Mustafa Kemal'e hakaret eden yazısından dolayı 18 aylık hapis cezası gelir. 1960 darbesinden sonra kesinleşen davada 15 Ekim 1950'den 18 Aralık 1951 tarihine kadar hapis yatmıştır. Bunun dışında defalarca tutuklanmış ve toplamda yaklaşık 4 yıl kadar hapis yatmıştır. Davutpaşa Kışlası, Balmumcu, Toptaşı, Sultan Ahmet, Erzurum, Kahramanmaraş gibi cezaevlerinde hapsolmuştur. (Necip Fazıl İnancı Uğruna Defalarca Hapis Yatmıştı, 2015)

Necip Fâzıl Kısakürek 'in tüm şiirlerinin (385 şiir) yer aldığı *Çile* isimli eserinde mahpushaneyle ilgili 6 şiir tespit edilmiştir. (Kısakürek, 2008)

Tablo 3.Necip Fazıl Kısakürek'in Mahpushane ile İlgili Şiirleri

	Şiir Adı	Sayfa Numarası	Yayın Bilgisi
1	Aynalar Yolumu Kesti	271	1958
2	Yunus Emre	383	1926
3	Desten	406-407	1947
4	Zindandan Mehmed' e Mektup	420-422	1961
5	Aman	426-428	1964

6	Tutuk	455	1976

1947’de kaleme aldığı “Destan” şiirinde ise N. Fâzıl devrin siyasetini, eğitimini, sanat ve toplum yapısını eleştirmektedir. İlim, iktidarın *kölesi*, siyaset ise iktidarı koruma vazifesinde bulunan *kavas* olmuştur. Sanat can çekişmektedir. Bu düzensizlik ve adaletsizlik bir virüs gibi serbestçe dolaşmaktadır. Toplum *verem ve sıtma* gibi hastalık halindedir. Lakin yaşananlara çözüm üretilmemektedir. Ülke çözümsüzlüğe, adaletsizliğe *mahpus* edilmiştir.

“Siyaset kavas, ilim köle, sanat ihtilâç;

Serbest, verem ve sıtma; **mahpus**, gümrükte ilaç.” (Kısakürek, 2008, s. 406-407)

Yine dönemin siyasetini, toplumsal değişimini, ekonomisini eleştirdiği ve 1964 yılında kaleme aldığı “Aman” şiirinde, devlet toplumu korumak adına yapması gerekenin tam tersini bilinçsizce yaparken kendi insanının felaketini kendi eliyle gerçekleştirir ama bunun farkında değildir. *Yangın evinde satranç* oynatır.

“Millî servet matbaa;

Bilmem kaç milyar harman.

Yangın evinde satranç;

Plan, reform ve uzman.

Tam birbuçuk asırdır,

Maymunlardan eleman.” (Kısakürek, 2008, s. 427)

dizeleriyle bunu vurgulamaktadır.

Şiirin devamında eleştirdiği başka bir mevzu ise ibadet ve din özgürlüğünün olmayışıdır, dini hayat *camide mahpustur*. *Silah* yani güç ve *ferman* ne yazık ki ülkeyi yönettiklerini zanneden iktidarın, *küfrün* elindedir.

“Çıkamaz meydanlara;

Camide **mahpus** iman!

Silâh küfrün belinde,

Küfrün elinde, ferman.” (Kısakürek, 2008, s. 427)

1961’de kaleme aldığı “Zindandan Mehmed’e Mektup” şiirinin başında hapse düştüğünü şöyle anlatan şair;

“**Zindan** iki hece, Mehmed’im Lâfta!

Baba katiliyle baban bir safta!

Bir de, geri adam, boynunda yafta...” (Kısakürek, 2008, s. 420)

Yazdıkları sebebiyle tutuklanan şair; *bir baba katili ve gericilikle yaftalanmış bir adamla* beraber mahkûmdur. Dönemin yargısı hepsini bir tutmaktadır. İktidarın verdiği bu karara karşı üzüntüsünü dile getirmektedir.

Şiirin devamında hükümeti de eleştiren şair;

“Müdür bey dert dinler, bugün ‘maruzât’!

Çatık kaş... Hükümet dedikleri zat...

Beni Allah tutmuş, kim eder azat?

Anlamaz; yazısız, pulsuz, dilekçem...

Anlamaz, ruhuma geçti bilekçem!” (Kısakürek, 2008, s. 241)

mısralarıyla iktidarı çatık kaşlı adama benzetmektedir. Öfkeyle ülke yönettiğini ve uygulanan bu baskıyı anlatmaktadır. Fakat şair iktidara teslim değildir. O, ancak Allah’a teslim olmuştur. Azat edecek olan da yine Allah’tır. Hükümetten ve idarecilerden bir umudu yoktur. Necip Fâzıl’ın dayanağı Allah’tır, inandığı dindir. Hapis hayatını çekilir kılacak ve kendisini aydınlatacak olan bu inancı olacaktır.

Yazdıkları nedeniyle hapse düşen ve mahpushane temasını şiirlerinde ele alan bir başka şair de **Rıfat Ilgaz** (D. 7 Mayıs 1911, Cide – 7 Temmuz 1993, İstanbul)’dır. Asıl adı Mehmet Rıfat’tır. 1917’de ilkokula Cide’de okumaya başladı. 1924 yılında ortaokulu ablasının yanında Kastamonu’da bitirdi. 1930 Kastamonu Muallim Mektebi’ni bitirdi.

1934'te 14 ay süren askerlik görevini yaptı. Aynı yıl Akçakoca'daki görev yerine dönmesinin ardından "İlgaz" soyadını aldı. 1938'te Gazi Eğitim Enstitüsü Türkçe Eğitimi Bölümü'nü bitirdi. 1940'ta Edebiyat Fakültesi Felsefe Bölümü'nde okumaya başladı. "Sınıf" kitabı 1944 yılında sıkıyönetim tarafından toplatıldı. 1948'de ise "Yaşadıkça" isimli şiir kitabı bakanlar kurulu kararıyla toplatıldı. Adapazarı, Boğazlıyan, İstanbul ortaokullarında Türkçe öğretmenliği yaptıktan sonra geçimini gazetecilik, mizah ve oyun yazarlığıyla sağladı (Altınkaynak, 2017, s. 389).

Bizim Koğuş isimli kitabı yüzünden Adapazarı'na sürgüne gidecekken 27 Mayıs 1960 darbesiyle bu durumdan kurtuldu. Toplamda 5 yıl, 5 ay, 25 gün hapis yattı. 7 Temmuz 1993 tarihinde İstanbul'da vefat etti (Altınkaynak, 2017, s. 389).

Rıfat İlgaz'ın tek kitapta toplanan tüm şiirleri (218 şiir) incelendiğinde 1923-1980 arasında yazdığı 169 şiir vardır. Bunlardan 9 şiirin mahpushaneyle ilgili olduğu tespit edilmiştir (İlgaz, 2010).

Tablo 4. Rıfat İlgaz'ın Mahpushane ile İlgili Şiirleri

	Şiir Adı	Sayfa Numarası	Yayın Bilgisi
1	Parmaklığın Ötesinden	115-120	1948, <i>Yaşadıkça</i>
2	Ziyaret Günü Notları	120- 123	1948, <i>Yaşadıkça</i>
3	Ayrılık Var Bir Yandan	123	1948, <i>Yaşadıkça</i>
4	Bu da Bir Özgürlük Şiiridir	124-125	1948, <i>Yaşadıkça</i>
5	Bilsem ki...	129	1953, <i>Devam</i>
6	Dışarda	130	1953, <i>Devam</i>
7	Şiirde	131	1953, <i>Devam</i>
8	Sahipsiz	158	1953, <i>Devam</i>
9	Kara Taş Üstüne	160	1953, <i>Devam</i>

1944 yılında tutuklanan Rıfat İlgaz, "Bu da Bir Özgürlük Şiiridir" isimli eserinde dönemin siyasilerini eleştirirken kendilerine hapiste uygulanan işkenceyi de gözler önüne sermektedir. Tek bir gazete sayfasında yaşadıkları bu zulmün haberi olmamasına üzülmür.

“Tek satır yok sayfalarda

Bu **zincirleme tutsaklık** üstüne.” (Ilgaz, 2010, s. 125)

mısralarıyla gazete ve türlü haberleşme araçlarında uygulanan baskıyı okuyucularına aktarır. Ülkenin içinde bulunduğu hal ve gidişatın İstibdat döneminden farkı yoktur. Şair,

“Özgürlük şarkısıdır söylenen Volga boylarında

Ne Taif’ tesin ne **Magosa zindanlarında,**

Yalnız namı kalmıştır kaleme alanın

‘Vatan Kasidesi’ ni

Seviyoruz her zamandan fazla Fikret’i

Yeni anlaşıldı manası ‘Millet Şarkısı’ nın

Aynı ‘Sis’ tir memleketin üzerindeki!” (Ilgaz, 2010, s. 125)

dizeleriyle ülkenin içinde bulunduğu durumu özetlemektedir. Mithat Paşa’nın ölümü ve II. Abdülhamit dönemi istibdadı ile beraber Nâmık Kemal ve Tevfik Fikret’i anar. *Tek suçlarının hür insanlar gibi konuşmak* olduğunu belirtirken *suç ortaklarının da kitaplar* olduğunu vurgular. Mahpushane, II. Dünya Savaşı’nın yaşandığı bu dönemde de iktidara fikirleri ve söylemleriyle ters düşenlerin tutuklu kaldığı yer olarak işlev görmektedir. Geçmişte yaşanan halinden bir farkı yoktur.

Konuşmanın, fikir beyan etmenin suç olduğunu yine;

“Konuşalım,

Bir suç olduğunu bilerek her sözümüzün.” (Ilgaz, 2010, s. 126)

dizeleriyle ifade eden Ilgaz, hapisten çıkması şerefine arkadaşlarıyla yaptığı kutlamayı “İçelim” şiirinde ifade etmektedir. Uygulanan baskıcı yönetimi eleştirdiği görülür. Hapis yatması söylemleri nedeniyle olduğu anlaşılmaktadır.

Yayınlandığı dönemlere bakarak incelendiğinde ülke yönetimini ve dünya siyasetini eleştiren şairlerden biri de **Oktay Rifat** (D. 10 Haziran 1914, Trabzon- Ö. 18 Nisan 1988, İstanbul)’tır. Garip hareketinde yer alan şairlerimizdendir. Tam adı

Ali Oktay Rifat' ır. TDK kurucularından Samih Rifat' ın oğlu, yazar ve evirmen Samih Rifat' ın babasıdır. Ankara' da ilkokulu (1927), Ankara Erkek Lisesi'ni ve Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi'ni bitirmiştir (1937). İstanbul Devlet Demiryollarında işletme avukatı olarak çalıştı ve buradan emekli olmuştur (1973).

İlk şiiri “Eza” 15 Aralık 1936'da Varlık dergisinde yayımlanmıştır.

İki ciltte toplanan tüm şiirleri incelenmiştir. 1064 şiirden 680'i, 1923-1980 yılları arasında yayınlanmıştır. Mahpushane ile ilgili 6 şiir araştırma kapsamında yer almaktadır (Rifat, Bütün şiirleri I, 2014) (Rifat, Bütün şiirleri II, 2014).

Tablo 5. Oktay Rifat'ın Mahpushane ile İlgili şiirleri

	şiir Adı	Sayfa Numarası	Yayın Bilgisi
1	Sarmaş Dolaş	168, I. Cilt	1954
2	Elleri Var zgrlğn	353, I. Cilt	1966
3	Agamemnon I	359, I. Cilt	1966
4	İsli Alınyazımız	436, I. Cilt	1969
5	Sen Yalnızlığında VI	516, I. Cilt	1973
6	Bulutlu	248, II. Cilt	1980

“Sarmaş Dolaş” şiirinde Oktay Rifat, hürriyete olan inancından bahsetmektedir. şaire göre dışarısı zulüm, dışarısı işkence, dışarısı ölümdür. Hürriyet inancıyla sarmaş dolaş olmak isteyen Rifat, şiirin yazıldığı dönemin (1954) yönetimini de bu anlamda eleştirdiği söylenbilir.

“Dışarda zulüm

Dışarda işkence

Dışarısı lm alabildiğine

Sokul bana **hürriyet** inancım

Isıt beni bu gecelik” (Rifat, Bütün şiirleri I, 2014, s. 168)

mısralarıyla dışarıyı zulüm, işkence ve esaret olarak değerlendirirken iktidarın insanlara baskı uygulayarak toplumda bir hapishane ve mahkumiyet ortamı yarattığını söylemek mümkündür.

Oktay Rifat' ın bir başka şiirinde de özgürlük için verilen mücadeleden bahsedilmektedir. Halka uygulanan yasaların özgürlüğü kısıtladığını ve haliyle bir mahkûmiyet/hapis ortamının yaratıldığı ifade edilmektedir. “Elleri Var Özgürlüğün” şiirindeki;

“Öpüşmek **yasaktı**, bilir misiniz,

Düşünmek **yasak**,

İşgücünü savunmak **yasak!**” (Rifat, Bütün Şiirleri I, 2014, s. 353)

dizeleri yönetimin politikası ve ideolojisini eleştiri niteliğindedir. Öpüşmeye, düşünceye ve hak arayışına konulan yasaklar eleştirilir. Bu yasaklarla yaşam bir nevi hapishaneye dönüşmektedir.

Asıl adı Osman Zeki Yüksel olan **Osman Yüksel Serdengeçti** (D. 26/07/1917, Akseki/Antalya- Ö. 10/11/1983, Ankara) de siyasi sebeplerden dolayı hapis yatmış isimlerdendir. Birinci Dünya Savaşı yıllarında hayatına gözlerini açan Serdengeçti, İkinci Dünya Savaş zamanında üniversiteye başlamıştır.

Ankara Üniversitesi DTCF’de Felsefe eğitimini okuyan Osman Yüksel, üniversitedeki gidişattan şikayetçidir. 1940’lı yıllarda üniversitelerde özellikle Ankara Üniversitesi’nde komünist akademisyenler hakimdir. Milliyetçi bir çizgide olan Serdengeçti ve öğrenci arkadaşları üniversitede propaganda yapan profesörleri Millî Eğitim Bakanlığı’na şikâyet etmişler, şahit olan öğrenciler bakanlık müfettişlerine farklı beyanatta bulunmuş lakin Osman Yüksel fikrini değiştirmemiştir. Bunun neticesinde hocalara iftira atmak suçundan dolayı disipline gönderilmiş ve okuldan atılmıştır. Sonra açtığı temyiz davasını kazanarak tekrar okuluna devam etmiştir (Turgut, tarih yok).

Nihal Atsız, Sabahattin Ali için Millî Eğitim Bakanlığı’na yaptığı şikâyet üzerine dava edilmiş ve mahkemede yargılanmıştır. Bu olay milliyetçi çevrenin dikkatini çekmiş ve dava günü (ikinci duruşmaya) milliyetçi öğrenciler de eşlik etmişlerdir. Sabahattin Ali’nin öğrencileri duruşmaya alınıp milliyetçi öğrenciler

alınmayınca protestolar başlamış ve öğrenciler ile polisler arasında arbede yaşanmıştır. Bu olayları tertip etmek gerekçesiyle Osman Yüksel ve arkadaşları tutuklanarak sorgulamaya alınmıştır. Serdengeçti, dönemin valisi Nevzat Tandoğan tarafından bizzat sorgulanmış ve sorgunun ardından arkadaşlarıyla beraber İstanbul Sıkıyönetim Mahkemesi'ne sevk edilmiştir (Turgut, tarih yok).

Tarihte 3 Mayıs 1944 Milliyetçilik Olayları olarak anılan bu olayların davası boyunca tutuklu kalan gençler çeşitli işkencelere maruz kalmıştır.

“Osman Yüksel ve 23 milliyetçi ilk mahkûmiyet kararları Yargıtay tarafından bozularak, 31 Mart 1947 tarihinde 2 Nolu Sıkıyönetim Mahkemesi tarafından beraat ettirilmiştir. Osman Yüksel bundan sonraki süreçte sürekli göz hapsinde tutulmuştur. Haksız yere aylarca hapis yatan ve işkence gören Osman Yüksel'in, çıktığında hem okul hem de özel yaşamı değişmiştir. Çünkü okuldaki kaydı dönemin Milli Eğitim Bakanı Hasan Ali Yücel'in özel emriyle 3 Mayıs olaylarına karıştığı için silinmiştir” (Özcan, 2014, s. 303).

Son sınıfta olmasına rağmen okula alınmayınca Milli Eğitim Bakanı Hasan Ali Yücel'e dilekçe yazmıştır. Fakat *Bağrı Yanık* isimli dergide dilekçenin yayınlanması üzerine tekrar tutuklanmıştır. Fakat tutukluluk sayıları bununla kalmamıştır.

İlk sayısı 20 Nisan 1947' de yayınlanan *Serdengeçti* dergisi, 33 sayı ile basın tarihinde yerini almıştır. Ankara'nın yaptığı yanlışlıkları ve haksızlıkları halka duyurmak ve bunlara bir 'dur' demek için yayına başlayan dergi, sonrasında *Serdengeçti* adıyla yazarın kendisiyle bütünleştiği için yazarın adı, Osman Yüksel Serdengeçti olmuştur. Din, milliyet ve mukaddesat kavramları etrafında şekillenen ve dönemin iktidarını korkusuzca eleştiren bir dergidir. Kaleme aldığı yazılarından dolayı Osman Yüksel, çeşitli cezalara çarptırılmış ve toplam 4 buçuk yıla kadar hapis yatmıştır (Özcan, 2014, s. 304).

Birçok davada adı anılan Osman Yüksel' in en önemli davalarından biri de Malatya Suikastının azmettiricisi olma gerekçesi ile göz altına alınmasıdır. 17 yaşındaki Hüseyin Üzmez, Vatan Gazetesi'ndeki yazıları sebebiyle Ahmet Emin Yalman' ı öldürmek niyetiyle vurmuş ve yaralamıştır.

“Olaylardan bir ay kadar sonra Osman Yüksel Ankara’ dan, Necip Fazıl ve Cevat Rifat İstanbul’ dan, Mustafa Bağışlayıcı Samsun’ dan alınmış doğru Malatya Cezaevi’ ne götürülmüştür” (Özcan, 2014, s. 305).

Serdengeçti dergisinin yayın süreci, teknik ve içerik yönleri, siyasetle ilişkisini Özcan, araştırmasında tüm sayılarını inceleyerek değerlendirmiştir. 20 Nisan 1947 ile başlayıp Şubat 1962’de son bulan yayın sürecinde derginin siyasi iktidarla münasebetini tablolar halinde ortaya koyan Özcan, şu değerlendirmeyi yapmaktadır:

“...belirtilen 3 ayrı siyasi döneme yönelik olarak değerlendirilerek, açık eleştiri, dolaylı eleştiri, tarafsız kalma ve destekleme kriterleri bağlamında değerlendirilmiştir. Seçilen yazı ve haberlerde, CHP’ye yönelik 72 açık eleştiri, 22 dolaylı eleştiri, 5 tarafsız kalma ve 1 defa da desteklemenin söz konusu olduğu ortaya çıkarılmıştır. DP’ ye yönelik ise 12 açık eleştiri, 21 dolaylı eleştiri, 7 tarafsız kalma ve 6 da destekleme söz konusudur. CHP-AP koalisyonuna karşı ise 2 açık eleştiri, 1 dolaylı eleştiri ve 1 defa da tarafsız kalınmıştır” (Özcan, 2014, s. 311).

Yazdıkları ve yaptıklarıyla dönemin iktidarı tarafından yargılanan ve hapis cezası çeken Serdengeçti, hapiste yattığı ve sonrasında yazdığı şiirlerinde de mahpushane temasını kaleme almıştır.

1936’da ortaokul son sınıftayken Antalya’da yazdığı “*Akdeniz Hilâlidir*” isimli şiiri ilk şiiridir ve 1940’ da yayınlanır (Serdengeçti, 2016, s. 11).

Cemal Kurnaz’ın düzenlediği ve bütün şiirlerini (75 şiir) ele aldığı çalışmasından hareketle gerek mahpushaneyi karşılayan kelimelerin geçmesi gerekse de tema olarak ele alması bakımından şairin toplamda 8 adet şiiri olduğu tespit edilmiştir (Serdengeçti, 2016).

Şairin hapiste yazdığı farklı temalarda başka şiirleri de vardır. Lakin araştırmanın mevzusu mahpushane temalı şiirler olduğu için diğer şiirleri tabloya eklenmemiştir.

Tablo 6. Osman Yüksek Serdengeçti'nin Mahpushane ile İlgili Şiirleri

	Şiir Adı	Sayfa Numarası	Yayın Bilgisi
1	Namık Kemal' e	63-64	<i>Türk ve Tanrı</i> , Ankara, 1943, s.26-27.
2	Hapishanelerde Hülya ve Hayat (Defter'deki hali: Hapishanelerde Düşünce ve Hayal!..)	109-110	Konya Cezaevi, 1947, <i>Defter</i> , s. 125.
3	Hapishane Şiiri	112-113	7 Teşrin-i sâni (Kasım) 1948, Konya Cezaevi, <i>Defter</i> , s. 126-127, 129.
4	Hapishane Türküsü	116-118	Mahkûm, "Hapishane Türküsü", <i>Serdengeçti</i> , Yıl 1, Sayı 4, Mart 1948, s.2.
5	Dörtlük	119	Osman Yüksel'e ait olduğu belirtilen şiirin internette tam kaynağı bulunamamıştır.
6	Bu Kervan Böyle Gitmez	148-149	<i>Serdengeçti</i> : "Bu Kervan Böyle Gitmez", Yıl 1, Sayı 4, Mart 1948, s.20. (CHP iktidarı hakkında)
7	Bu Kervan Böyle Gitmez	150-151	<i>Yeni İstanbul</i> , 8 Ocak 1967 (AP iktidarı hakkında)
8	Ne Bekliyorduk Ne Çıktı	153-156	<i>Yeni İstanbul</i> , 5 Haziran 1967.

Osman Yüksel Serdengeçti, edebiyat tarihimizde "*Vatan Şairi*" olarak anılan Namık Kemal için yazdığı "*Namık Kemal'e*" isimli şiirinde N. Kemal'in mahpus ve sürgün hayatından bahsetmektedir.

Şiirin başında methiyelerle Namık Kemal'e seslenen Serdengeçti, onun vatanın istiklali için yazdıklarıyla verdiği mücadeleden bahsetmektedir.

“Sen duyurdun bizlere kurtuluş sırlarını,
 Bekliyordu kalemin vatan sınırlarını,
 Dev ruhundan yükselen gür sesin, hür hevesin.
 Oynatırdı yerinden İstanbul surlarını...

Kızıl lâvlar püsküren bir yanardağ idin sen:

Vatan derken, Türk derken, hilâl, istiklâl derken.” (Serdengeçti, 2016, s. 63)

Şiirin devamında yine şairin yaşadığı dönemdeki iktidarın sürgününe boyun eğmeyişini, bağımsızlık gayesini terk etmeyişinden söz ederken zindana atıldığı anlarına da gönderme yapmaktadır. Nitekim Namık Kemal, Osmanlı'nın son dönemlerinde sürgün cezasına çarptırılmış ve Magosa'da hapsedilmiştir.

“Gidiyordun **zindana** kollarında zincirler,

Artta kızıl guruplar, önde mavi fecirler.

Gidiyordun, korkmadan, yılmadan gidiyordun.

‘Çok rahatım, mes’udum, müsterihim’ diyordun.” (Serdengeçti, 2016, s. 63)

Osman Yüksel Serdengeçti ve Namık Kemal yaşadıkları dönemin iktidarlarını eleştirmeleri sebebiyle hükümet tarafından sürgün ve hapis cezasına maruz bırakılmışlardır. Fakat uğradıkları cezalar her ikisini de yıldırmanın aksine kamçılama ve tarihin ilerleyen zamanlarında “*Vatan Şairi*” ve “*Serdengeçti*” unvanlarıyla isimleri anılmıştır.

“Hapishanelerde Hülya ve Hayat”, “Hapishane Şiiri”, “Hapishane Türküsü” gibi şiirleri mahpushane temasını işlese de bu şiirlerde şair; isyanı, umudu, kapatılmanın kendisinde yarattığı psikolojik etkilerini aktarmaktadır. Kendisine ait olup olmadığı kesin kaynaklarla belirtilmese de Kurnaz'ın düzenlemesini yaptığı şiir kitabında yer alan dördlüğünde “*dava*” sından bahsetmektedir. Ülküsüne olan bağlılığını, iktidara eğilmeyeceğini, ancak Yaratana secde ettiğini ve zindana atılmaktan korkmadığını açıkça ifade etmektedir.

“Dörtlük

Kula kul olmak için atılmadık meydana

Biz yalnız hakikate, hakka secde ederiz.

Nasıl girdiyse dava sahipleri **zindana**

Bilsin ki kahpe zaman biz de öyle gireriz.” (Serdengeçti, 2016, s. 119)

1948 yılında dönemin iktidar partisine (CHP) yazdığı “Bu Kervan Böyle Gitmez” isimli şiirinde, iktidarın ekonomi ve hukuk alanında yaptığı yanlış uygulamaları eleştirmekte, iktidar zorunluluğu ile toplumun dini ve sosyolojik olarak maruz bırakıldığı durumları Osman Yüksel, sivri bir dille eleştirmektedir. Zindana atılıp süründürülse hatta öldürülse bile sözlerinden dönmeyeceğini, “bu kervanın böyle gidemeyeceğini” haykırmaktadır.

“İster beni hoş görün, ister vurun öldürün,

İster bir canı gibi **zindanda** süründürün,

Yeter artık illallah! Şu yangını söndürün,

Amerikan doları bu yangına kâr etmez,

Ey meclis-i mebusan bu kervan böyle gitmez!

‘I loveyouAmerica’ yazılı durur duvarlarda,

Donanmalar taşıdı yığın yığın hovarda,

Kızlarımız dans etti, şarap içtiler barda,

Kimse görmez bunları, haya etmez, ar etmez,

Ey meclis-i mebusan bu kervan böyle gitmez!...” (Serdengeçti, 2016, s. 148)

Aynı başlıkla olan farklı bir şiirinde şair, bu sefer 1967 yılında dönemin hükümeti olan Adalet Partisi’ ni hicvedecektir. Dönemin başbakanı Süleyman Demirel de nasibini alacaktır. Zira halkın geçim sıkıntısına ve sağlık sorunlarına hükümet çare bulamamaktadır. Seçimle gelirse bile halk bu sıkıntılara boyun eğmek

zorunda değildir. Son bendinde şair yine korkmadığını ister ölüm cezası ister zindana mahkûmiyet verilsin bu hakikatleri dile getirmekten vazgeçmeyeceğini yinelemektedir.

“Şikâyetimiz pek çok, ek görevden baremden,

Karadeniz bölgesi kınıyor veremden,

Yandık, kavrulduk, bittik farkımız yok Keremden.

Ocaklarda aş pişmez, bacadan duman tütmez,

Ey Hazreti Süleyman bu kervan böyle gitmez

...

İster beni tart edin, ister vurun öldürün,

İster bir canı gibi **zindanda** süründürün,

Artık yeter! İllallah! Bu yangını söndürün.

Amerikan doları bu yangına kâr etmez,

Ey Kır atlı süvari bu kervan böyle gitmez!” (Serdengeçti, 2016, s. 150-151)

Yine Adalet Partisi hükümetini eleştirdiği “Ne Bekliyorduk, Ne Çıktı” şiirinde vaktinde kendisinin de oy verip, ideolojik olarak savunduğu hükümetin başarısız ekonomi politikası, tarıma vurulan darbe ve zamlarla kendisinde yarattığı hayal kırıklığını dile getirmiştir. Hatta uğruna zindanlarda gördüğü işkencenin, zulmün boşa çekildiğini ifade etmektedir.

“Zulüm görmüş, çok perişan olmuşuk,

Senelerce **zindanlarda** kalmıştık.

Bu kapıdan nur olmaya gelmiştik,

Yağları tükenmiş fenerler çıktı.” (Serdengeçti, 2016, s. 153-154)

1940 Toplumcu Gerçekçi şairlerinden biri olan **A. Kadir** (D. 16 Temmuz 1917, İstanbul- Ö. 1 Mart 1985)’in asıl adı İbrahim Abdülkadir Meriçboyu’dur. İlk ve orta okulu Eyüp (1933)’te, liseyi de Kuleli Askerî Lisesi (1936)’nde okumuştur.

Ardından Ankara Harp Okulu'nda okurken 1938 yılında sağ-sol davaları ve Nazım Hikmet'in okulda propaganda yapması gerekçesi ile tutuklanarak Ankara Cezaevi'ne gönderilmiştir. Nazım Hikmet ile birlikte 10 ay Ankara Cezaevi'nde hapis yatmıştır. Muğla, Balıkesir, Konya, Adana ve Kırşehir'de de yaklaşık 5 yıl sürgün hayatı yaşamıştır.

Cezaevinde kaldığı dönemde Nazım Hikmet'in şiirleri kendisini çok etkilemiş ve benzer şiir anlayışı eserlerinde hâkim olmuştur. Dergilerde *Ah Karasu* lakabını kullanmıştır. Azra Erhat ile beraber İlyada ve Odessa adlı eserin çevirisini yapmış ve çeviri konusunda tanınmıştır. İlk şiir denemelerini Kuleli Askerî Lisesi'nde okurken annesinin vefatı üzerine yazmıştır. Şiirlerinde toplum sorunları, özlemleri, duyguları konu olarak işlenmiştir. Hapiste yatması şiirine de yansımış ve hapisaneyle ilgili şiirleri vardır.

A. Kadir'in 1923-1980 yıllarında yazılan şiirlerinde (132 şiir) hapisaneyle ilgili tespit edilen 26 şiiri incelenmiştir (A.Kadir, 2012).

Tablo 7. A. Kadir'in Mahpushane ile İlgili Şiirleri

	Şiir Adı	Sayfa Numarası	Yayın Bilgisi
1	Yaşantım	33	1938, Ankara
2	Mahpushane Düşünceleri 1	37	1938, Ankara
3	Mahpushane Düşünceleri 2	38	1938, Ankara
4	Mahpushane Düşünceleri 3	39	1938, Ankara
5	Şarkı	40	1938, Ankara
6	Bir Diktatörün Son Konuşması	108-109	1945, Konya
7	Hükümet Kapısında	110- 111	1944, Konya
8	Kısalan	127-128	1945, Kırşehir

9	Ustaya Mektuplar 1	129-130	1945, Kırşehir
10	Ustaya Mektuplar 2	131-132	1945, Kırşehir
11	Ustaya Mektuplar 4	134	1945, Kırşehir
12	Ustaya Mektuplar 5	135-137	1945, Kırşehir
13	Hep Beraber	143-144	1946, Kırşehir
14	Yol	149	1946, Kırşehir
15	Hastayken Aklıma Gelenler	154-156	1947, Kırşehir
16	İki Gözü İki Çeşme	165	1947, Kırşehir
17	Yerin Var Mı	172	1947, Ankara- İstanbul treni
18	8 Nisan 1950	181	1950, İstanbul
19	Birinci Oğluma Ninni	183	1955, İstanbul
20	Birinci Ağıt	209-210	1963, İstanbul
21	Dördüncü Ağıt	213-214	1963, İstanbul
22	Çünkü Satılmıştılar	217	-
23	Kanlı Şiirler	218-222	1971
24	Bir Sevdalı Kavak	225-226	1975
25	Başlamak Yeniden	227	1977
26	Sizi Düşünüyorum Hapishanedekiler	241	1980

İktidarların güç ve otoritesini devam ettirmek maksadıyla hapishaneleri; iktidara karşı gelenleri bastırma, tutuklama ve zaman zaman yok etme aracı olarak

kullandığı görülmektedir. Bu durum tarih boyunca dünyanın her yerinde karşımıza çıkmıştır.

İtalya’da İkinci Dünya Savaşı öncesinde iktidar olan Benito Mussolini de bu diktatörlerden biridir. 28 Nisan 1945 tarihinde Castello Loretta Meydanı’nda Mussolini ve metresi Clara Petacci kurşuna dizilmiş ve ardından ibret olması amacıyla benzin istasyonunda halkın önünde asılarak teşhir edilmiştir.

A. Kadir 1945 yılında kaleme aldığı “Bir Diktatörün Son Konuşması” adıyla Mussolini ağzından kaleme aldığı şiirinde; Mussolini otoritesini eleştirmektedir. *Habeş çocuklarını gazla zehirlemesi, ülkesindeki işçi ve köylüleri katletmesi, insanları tutuklatması, kalçalarından kadınları ikiye böldürmesi, erkekleri gözlerinden oydurması yaptığı sayısız felaketler arasındadır. Mussolini yaptığı zulümle ölümdür, açlıktır, zindandır. Mussolini, Roma sokaklarında korku, hürriyetin bileğinde zincirdir. Zindan kavramıyla bir yönetici özdeşleşmiştir.*

“Ben ölüm

Ben açlık,

Ben zindan.

Ben yaralı bir Alman neferinin kaputu

Kastello Loretta Meydanında Sallanan.” (A.Kadir, 2012, s. 108)

1944 yılında yazdığı “Hükümetin Kapısında” şiiriyle A. Kadir, bozulan toplum yapısını, ekonomik sıkıntıları, işsizlikle beraber artan suçları konu edinmektedir. *Başı apaçık, ayakları çıplak, açlıktan gözleri baygın baygın bakan ve hükümet kapısında bekleyen bir kadın tasviriyle başlayan şiirde, Lokantalarda on üç yaşında kızların gırla gittiğini, fuhsun ülkede ciddi bir sorun olduğunu aktarmaktadır. Ülkede halledilmesi gereken bu sorunlara karşılık hükümet ve emniyet, iş isteyen üniversiteli, kötü fikir taşıyan işçilerin peşinde koştuğunu aktarır. Mahpushanede tutuklu olanlardan biri de bu işçilerdendir.*

“On dokuzunda bir fabrika işçisi,

On dokuzunda öfkeli bir arslan,

Demirli penceresinden bakıyor nezaretin.

Hep gece yarısından sonra yaşıyormuş.” (A.Kadir, 2012, s. 110)

Mahkûm olma hissi sadece hapse atılmayla karşılaşılan bir duygu durumu değildir. İçinde bulunulan çaresizlik hali karşısında bir şey yapamamak da bir çeşit mahkûmiyettir. A. Kadir hapse düşünce mahkûm hale gelir.

“**Mahkûm** olan

sadece ikimiz değiliz.

Sadece ikimiz değiliz

cefa çeken.” (A.Kadir, 2012, s. 165)

dizeleriyle sevgilisine seslenirken mahkûm olan sadece kendileri değildir. 1947 yılında yazdığı “İki Gözü İki Çeşme” isimli bu şiirinde Anadolu’nun içinde bulunduğu durumu aktaran şair, dolaylı da olsa ülkeyi bu hale getirenlere ve siyasilere sitem etmektedir. *Baştanbaşa kan ağlayan* bir haldedir ülke. Haliyle tüm ülke de mahkûmiyet içindedir.

“Anadolu nasıl

Baştanbaşa kan ağlıyor,

İki gözü iki çeşme.” (A.Kadir, 2012, s. 165)

A. Kadir, dünyada yaşanan siyasi gelişmelere de uzak değildir. 11 Eylül 1973’te Augusto Pinochet önderliğinde Şili’de gerçekleşen askeri darbeye karşı tepkisini “Çünkü Satılmıştılar” şiiriyle gösterir. Halkın seçimiyle başa gelen Santiago Allende, darbecilere teslim olmamak için intihar etmişti. Kendisine yakınlığıyla bilinen şair Pablo Neruda da şüpheli bir şekilde ölmüştür (BİA Haber Merkezi, 2015).

Darbecilerin yaptıklarını eleştiren şair; darbe yönetimini *halkı bıçaklamaya gelen, satılmış, kör, korkak* olarak tanımlarken halka yaptıkları zulümleri de şu mısralarla dile getirmektedir:

“Kalbinden vurdular kardeşlik bahçesinin bülbülünü,

Kan kokusu, kitap külleri arasında son türküsünü

Şakırken dünyaya,

And dağlarının kartalını, Neruda'yı yuvasında,

Kalbinden vurdular,

Sonra sardılar gidip mezarını silahlı muhafızlarla,

Çünkü satılmıştılar, çünkü kördüler, çünkü korkaktılar.” (A.Kadir, 2012, s. 217)

Halkın darbecilere karşı gelmesi ve direnmesi neticesinde onları susturmak ve bastırmak amacıyla askeri yönetimin halkı, *zindana kapadıkları* şiirde karşımıza çıkmaktadır. Yönetim burada hapishaneyi, ideolojisine hizmet etmek maksadıyla kullanmış ve hapishane, Foucault' un bahsettiği gibi bir iktidar mekanizması olarak işlev görmüştür.

“Başlayınca öfkeyle haykırmaya topraklarda halkın kanı,

Onlar da başladılar toplamaya soluğunu toprakların,

zindanlara kapamaya,

çünkü satılmıştılar, çünkü kördüler, çünkü korkaktılar.” (A.Kadir, 2012, s. 217)

Yine bir başka şiirinde,

“Nasıl sileceksiniz siz bu kanı,

Ey üsttekiler, üsttekiler,

İnsan toprağına öyle sarılmış ki,

Öldür gitmez.” (A.Kadir, 2012, s. 221)

diyerek halka zulüm eden ve iç savaşın çıkmasına zemin hazırlayan tüm yöneticilere seslenir. Sadece Şili değil, 1970’li yıllarda yaşanan siyasi olaylara ortam sağlayan siyasetçilere seslenir. Türkiye de buna dahildir, Filistin de. “Kanlı Şiirler” başlığıyla yazdığı ve beş bölümden oluşan bu şiirinde, dünya ülkelerinin içinde bulunduğu iç savaşlarına dikkat çekmektedir. *Devedikeni* de kanlıdır, *toprak* da kanlıdır, *zindan avlusundaki güller* de kanlıdır. Kendisi de *kan içindedir*.

“Kanlı toprak getirdim dağlardan bir avuç,

Bir avuç kanlı toprak dağlardan.

Sustum, hincımı bastım kanıma

Açarken **zindanların avlusunda** kanlı güller.

Kan içinde sarıldım dört yanımdan.” (A.Kadir, 2012, s. 218)

Siyasi olarak yazdığı ve Nâzım Hikmet’in hapsedilmesini eleştirdiği “Bir Sevdalı Kavak” şiirinde de benzer durum gözlenmektedir. Halkın ağzıyla seslendiği şiirde, halk *un ufak zindanların taşı, demiri* olmuştur. Hem siyasi amaç uğruna zindana atılan halk kastedildiği hem de hapiste bulunan N. Hikmet için halkın duyduğu sevgiye vurgu yaptığı söylenebilir. Zindan, N. Hikmet gibi şairlerin ideolojilerini susturmak için bir araç olarak kullanılmıştır. Lakin buna karşılık bu siyasi duruşa sahip olup hapis yatması, halkın sevgisini ve siyasi görüşünü bastırmanın aksine çoğalttığını söylemek mümkündür.

“Ben halkım, zulmün topu, kalesi un ufak.

Ben halkım, un ufak **zindanların taşı, demiri**.

Ben halkım, gider sırtlar getiririm Nâzım’ı Moskova’dan,

Sırtlar, getirir yatırırım Anadolu’ya...” (A.Kadir, 2012, s. 226)

Ceyhun Atuf Kansu (D. 7 Aralık 1919, Bostancı, İstanbul- Ö. 17 Mart 1978, Ankara) annesinin (Müfdale Hanım) ölümü üzerine Kurtuluş Savaşı’ı için babası Mafi Atuf Bey’in yanına Ankara’ya gönderilmiştir. İlk öğrenimini Ankara Necatibey İlkokulu’nda (1932), ortaöğrenimini Ankara Gazi Lisesi’nde (1938), yüksek öğrenimini de İstanbul Üniversitesi Tıp Fakültesi’nde (1944) tamamlamıştır. Ankara-Altındağ’da çocuklara tedavi götürmek için sağlık ocağı açmıştır. Daha sonra Turhal’da Şeker Fabrikası’nda doktor olarak görev yapmıştır. 1959 yılında tekrar Ankara’da Şeker Şirketi Genel Müdürlüğü ve Ankara Şeker Fabrikası’nda doktorluk vazifesini yapmıştır.

İlk şiiri Gazi Lisesi'nin *Filiz* isimli dergisinde 1938 yılında yayımlanmıştır. Halk şiiri geleneğini benimseyen Kansu, 1960'lı yıllardan sonra toplumcu gerçekçi şiirin bilinen isimlerinden olmuştur. Vefatından sonra ailesi tarafından kurulan Ceyhun Atuf Kansu Şiir Ödülü her yıl düzenlenmektedir (Altınkaynak, 2017, s. 428-429).

Şiir kitapları ve yayınlanmamış şiirleri Muzaffer Uyguner'in düzenlemesiyle bir araya getirilmiştir. Üç ciltte toplanan tüm şiirleri (244 şiir) incelendiğinde 14 şiirinin mahpushane temasıyla ilgili olduğu tespit edilmiştir. (Kansu, Güneş Salkımı, 1991) (Kansu, Bir Kasabadan Resimler, 1991) (Kansu, Halk Albümü, 1994)

Tablo 8. Ceyhun Atuf Kansu'nun Mahpushane ile İlgili Şiirleri

	Şiir Adı	Sayfa Numarası	Yayın Bilgisi
1	Tutuklamayın Ozanları	59 (I. Cilt, Güneş Salkımı)	-
2	Top Sesleri	93-94 (I. Cilt, Güneş Salkımı)	29 Ekim 1976
3	Manastırlı Hamdi Efendi	125-126 (I. Cilt, Güneş Salkımı)	<i>Halkçı</i> , 4 Kasım 1973
4	Mahpus Yelkenli	32-33 (II. Cilt, Bir Kasabadan Resimler)	<i>Varlık</i> , S.326, Eylül 1947
5	Kaçkar Dağı	121-125 (II. Cilt, Bir Kasabadan Resimler)	<i>Yansıma</i> , S.7, 1972
6	Ağustos Öğretisi	133-134 (II. Cilt, Bir Kasabadan Resimler)	-
7	Yol Aramak	153-154 (II. Cilt, Bir Kasabadan Resimler)	-
8	İnancımın Denizi	76 (III. Cilt, Halk Albümü)	<i>Varlık</i> , S. 648, 15 Haziran 1965
9	Gecekondu Beşlisi	85-86 (III. Cilt, Halk Albümü)	<i>Varlık</i> , S.654, 15 Eylül 1965

10	Kavaklı Kahve	88 (III. Cilt, Halk Albümü)	<i>Varlık</i> , S.663, 1 Şubat 1966
11	Dövmeli Adam	113 (III. Cilt, Halk Albümü)	<i>Varlık</i> , S. 697, 1 Temmuz 1967
12	Sen Yine Sevgiyi Söyle	135-137 (III. Cilt, Halk Albümü)	<i>Varlık</i> , S. 736, 15 Şubat 1969
13	Ferhat ile Şirin	141-147 (III. Cilt, Halk Albümü)	<i>Türk Dili</i> , S.215, Ağustos 1969
14	Ayaş Yolunda	148-149 (III. Cilt, Halk Albümü)	<i>Varlık</i> , S.747, Aralık 1969

Ceyhun Atuf Kansu'nun 1976 yılında yayımladığı "Top Sesleri" şiirinde şair değişen hükümeti ve yönetimi konu edinir.

"Bolu beyine arka verenler

Subaşları, alışçılar, verişçiler,

Yemişçiler, yiyiciler, **zindancılar**, dolapçılar

Karabasan duvarları dayandıkları

Yıkılmıştır birer birer

Ankara kalesi Cumhuriyetçilerin elindedir.

Yarın, halkın olacaktır." (Kansu, Güneş Salkımı, 1991, s. 94)

dizelerinde "Köroğlu", dönemin Adalet Partisi yönetimidir. Yaptıkları olumsuzlukların ve onlara oy veren, yiyicilerin, dolap dönenlerin, zindancıların dayandıkları duvarın artık yıkıldığını ve seçimle Cumhuriyetçilerin başa geçtiğini anlatmaktadır. İdeolojik bir şiir olma özelliği taşıyan bu şiirde "zindancılar" ifadesi yasaklarla belli kesimi zindana atanları ifade etmektedir. Şair dönemin siyasetini eleştirmektedir.

"Tutuklamayın Ozanları" başlıklı şiirinde ise Kansu, yazıldığı dönemde hapse atılan şairlerin tutuklanmasını eleştirmektedir. Ozanı tutuklamak şaire göre,

ana dilini, Türkçeyi tutuklamaktır. Ozanları tutuklatan siyasileri ve yöneticileri yani; onların ideolojisini eleştirmektedir.

“Bir ozanı **tutuklamak**

Tutuklamaktır ana sözcüğünü

Dili büyüten güneşli kapı önlerinde

Konuşurken gelen geçenle” (Kansu, Güneş Salkımı, 1991, s. 59)

dizeleriyle bunu açıkça ifade eden şair, devamında şunları söyler:

“Ozanı tutuklayan toplum, **tutuklar** kendisini

Bir büyük **hapishanedir** artık orası

Devlet adamı da **tutukludur** orda bir bakıma

Muş ovasında ot biçen bir köylü de ..” (Kansu, Güneş Salkımı, 1991, s. 59)

Bir ülkede ozan tutuklanırsa o toplum hapishaneye dönüşmüştür. Bunu yapan yöneticiler de tutukludur. Toplumun her kesimi mahkûmdur. Çünkü şair, ozan bir milletin kültürünü ifade edebilen ve yazdıklarıyla Türk kültürünü geleceğe aktaran en önemli kişilerdendir. Toplumun hayat pınarıdır. Ozanları hapse atmak demek toplumu kültürsüz, edebiyatsız, dilsiz bırakmak demektir. İnsanlar buna mahkûm olur ve toplum genel olarak mahpushaneye dönüşür.

“Manastırlı Hamdi Efendi” şiirinde Ceyhun Atuf Kansu, Kurtuluş Savaşı’nda ülkenin bağımsızlığı için mücadele etmiş olan Manastırlı Hamdi Efendi’yi anlatır. İstanbul’un işgal edildiği haberini Mustafa Kemal Paşa’ya haber ettiğini dile getiren mısralarında şair, Hamdi Efendi’nin memleketinden Anadolu’ya memur olarak gelip ülkenin bağımsızlığına olan katkılarını dile getirmektedir. Bu kahramanca mücadelelerine rağmen ne yazık ki İstanbul işgal olmuştur.

“Sabahın altı suları evlerinden almışlardı

Tutuklanmıştı yurtseverlik İstanbul **hapishanedir**

bağımsızlığa

Anadolu bir kurtuluş telgrafıdır tellerinde göç kuşu.” (Kansu, Güneş Salkımı, 1991, s. 126)

dizelerinde “İstanbul hapishanedir” ifadesi işgale uğramasını ifade etmektedir. Yurtseverlik için mücadele edenler de tutuklanmıştır. Mustafa Kemal ve beraberinde Manastırlı Hamdi Efendi gibi kahramanların verdikleri mücadeleyi dile getirmesi, bağımsızlık ideolojisini anlatması bakımından önemlidir.

“Ağustos Öğretisi” şiirinde de yine Ceyhun Atuf Kansu, şairlerin hapse atılmasını eleştirmektedir. Kansu’ya göre ozanların tarafsız olması ve ülke yönetimi eleştirmemesi düşüncesi kabul edilemez. Ülkesini seven ozanlar, şaire göre “söz tohumcusudur”. Yani yazdıklarıyla yeni fikirlerin yeşermesine vesiledir. Şiirine başlarken ozanlara bu düşüncelerini şöyle dile getirir:

“Yutmayın şu yalanı yeryüzü ozanları:

‘Yurt yönetimine karışmaz şiir

Oturun dizeler yaratın budur işiniz!’

Der kuramcılar, pastahane eleştirmenleri.

Yan yana geldiğinden sözcükler uyumla

Yüreğin iz düşümüdür devlete” (Kansu, Bir Kasabadan Resimler, 1991, s. 133)

Şiirin devamında ozanları hapse atan hükümeti hicvederken yaptıklarının ana dilimize, Türkçemize zarar verdiklerini de anlatmaktadır.

“Taşlara kazınmış **tutuklandığı**

Ezik yapraklarda ozanların adı

Güzelliklere, yiğitliklere aşılarda sözcükleri

Ham yemiş vermesinler diye

Ana dilden süren yurt yöneticileri” (Kansu, Bir Kasabadan Resimler, 1991, s. 134)

Yine bir başka şiirinde;

“**Tutuklamışlar** gazetecileri

Ve çıplak ayaklı sokak satıcıları

Yasaklanmış türkü söylemeleri

İlk akla gelen anadilin dağıdır

O verir en yiğit yelleri

Tutuklanmışlar ozanları,

Sen yine sevgiyi söyle” (Kansu, Halk Albümü, 1994, s. 137)

mısralarıyla yazıldığı dönemde (1969) tutuklanan gazetecileri ve ozanları anlatan Kansu, “Sen Yine Sevgiyi Söyle” isimli bu şiirinde devrinde dünya genelinde yaşanan siyasi gelişmeleri de okuyucularına aktarmaktadır. Paris olaylarını, özgürlük için öğrencilerin vurulma haberlerini, Venezuela ve Vietnam gibi ülkelerde yaşanan haksızlıkları dile getirmektedir. Savaşların, özgürlük mücadelesinin sadece o dönemde değil tarihte İyonya, Eti gibi uygarlıkların hüküm sürdüğü yıllarda da var olduğunu ifade etmektedir.

Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi’nde felsefe okurken ilki 1950, ikincisi de 1952-53 yıllarında olmak üzere tutuklanan **Ahmed Arif** (D. 1927, Diyarbakır- Ö.1991, Ankara) ‘in şiirlerinde de mahpushane temasına rastlanmaktadır.

Dönemin ideolojisini eleştirmesi ve yazdığı şiir nedeniyle ilki 1950, ikincisi 1952-53 olmak üzere iki kez tutuklanmış ve hapis yatmıştır. Şiirlerinde de 1980 öncesi toplumun siyasi yapısından bahsetmiş, iktidarın uyguladığı baskıyı ve maruz kaldığı işkenceleri de şiirinde yansıtmıştır.

1968’de yayınlanan “Hasretinden Prangalar Eskittim” Arif’in bilinen tek şiir kitabıdır. Ölümünden sonra ise yayımlanmamış şiirleri birleştirilmiş ve “Yurdum Benim Şahdamarım” adıyla 2003 yılında kitaplaşmıştır. Araştırmada tüm şiirleri bir araya getirilerek tekrar basılan kitabından hareketle Ahmed Arif’e ait 29 şiir incelenmiş ve 12 şiirin mahpushaneyle ilgili olduğu tespit edilmiştir (Arif, 2007).

Bu şiirler de şöyledir:

Tablo 9. Ahmed Arif'in Mahpushane ile İlgili Şiirleri

	Şiir Adı	Sayfa Numarası	Yayın Bilgisi
1	Sevdan Beni	13	1968, <i>Hasretinden Prangalar Eskittim</i>
2	İçerde	14	1968, <i>Hasretinden Prangalar Eskittim</i>
3	Yalnız Değiliz	20-25	1968, <i>Hasretinden Prangalar Eskittim</i>
4	Akşam Erken İner Mahpusâneye	34-38	1968, <i>Hasretinden Prangalar Eskittim</i>
5	Suskun	39-46	1968, <i>Hasretinden Prangalar Eskittim</i>
6	Kara	61-64	1968, <i>Hasretinden Prangalar Eskittim</i>
7	Bu Zindan, Bu Kırgın, Bu Can Pazarı	65-70	1968, <i>Hasretinden Prangalar Eskittim</i>
8	Hasretinden Prangalar Eskittim	88-91	1968, <i>Hasretinden Prangalar Eskittim</i>
9	Kalbim Dinamit Kuyusu	137-144	<i>Yeni A Dergisi</i> , S.22, Ocak 1974, s.21. (<i>Yurdum Benim Şahdamarımdır</i> kitabında yayımlandı.)
10	Yurdum Benim Şahdamarım	148-152	(<i>Yurdum Benim Şahdamarımdır</i> kitabında yayımlandı.)
11	Tutuklu	153	<i>Yeryüzü</i> , S.11, Mart 1952. (<i>Yurdum Benim Şahdamarımdır</i> kitabında yayımlandı.)
12	Basübadelmeyt	154-156	<i>Yeni Ufuklar</i> , S.35, Ağustos 1956. (<i>Yurdum Benim Şahdamarımdır</i> kitabında yayımlandı.)

“Kalbim Dinamit Kuyusu” şiiri, Ahmet Arif’in vatanına olan sevgisinin tezahürüdür. Vatan onun için bir toprak parçası değildir. İşçidir, emektir, pamuktur, buğdaydır. “Çimentosu ninnilerle karılan, çeliğine su diye öpücüğünü veren” emekçilere duyduğu saygıyı anlatmaktadır. Savaşarak kanlarını veren yiğitleri, vatan uğruna zulme uğrayanları sevgiyle anar. 1980 öncesi toplumda yaşanan siyasi sorunları, gerillayı ve baskıcı yönetimini eleştirmektedir. Yaptıkları zulmü ve maruz kaldığı işkenceyi anlatmaktadır. Fakat yaşadığı işkence, gözaltında tutuluşu şairi yıldırılmaz. Çünkü halk kendilerinden umutludur. “Kalbi dinamit kutusu” olsa da şafakları beklemek görevidir. Halkın kendilerini ülkenin yarını, geleceği olarak görmesi şaire bir sorumluluk getirmektedir. Dünyası başına zindan olsa da hıncından vazgeçmeyecektir.

“Nicedir,

Kahpe ağzında

Bir salgın,

Bir deprem gibi künyemiz

Nicedir,

Başımıza **zindan** dünyamız

Biz ki, yarınıyız halkın

Umudu, yüz akıyız

Hıncı, namusu...” (Arif, 2007, s. 144)

Arif, “Yurdum Benim Şahdamarım” isimli şiirinde yine vatan sevgisini dile getirmektedir. “Engereğin dişlerine işlediği” bu sevgiyi dile getirirken dönemin siyasal sorunları ve emperyalizmi şu dizelerle eleştirmektedir.

“Peşinde azgınları

Kanlı paranın

Yani Doların itleri,

Altın, Sterlin kurtları

Ve petrol Nemrutları

Ve kurşun Yezitleri...” (Arif, 2007, s. 151)

Şiirin devamında mahkûmken, özgürlükten mahrumken vatani sevmenin zorluğunu dile getirmektedir. Fakat tutuklu olmak, sürgünde olmak onun sevgisini azaltmaz. Yurdu, şairin “şahdamarıdır.”

“Lo ben seni **hapislerde** sevmişim,

Ben seni **sürgünlerde**.

Yurdum benim

Şahdamarım...” (Arif, 2007, s. 148)

Gülten Akın (D. 23 Ocak 1933, Yozgat- Ö. 4 Kasım 2015, Ankara)’ın asıl adı Gülten Akın Cankoçak’tır. 1951 yılında Ankara Kız Lisesi’ni bitirdi. 1955’te Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi’ni tamamladı. Eşi Kaymakam Yaşar Cankoçak’tır. Eşinin görevi sebebiyle Anadolu’nun çeşitli illerinde hizmet etme fırsatı bulmuşlardır. Öğretmenlik, avukatlık yapmıştır. 1972’de Ankara’ya yerleşmiş ve TDK Derleme ve Tarama Kolu’nda görev yapmıştır. Kültür Bakanlığı Yayın Danışma Kurulu üyeliğinde bulundu. Çeşitli sivil toplum kuruluşlarında da görev yapmıştır (Altınkaynak, 2017, s. 45-46).

İlk şiirini Son Haber gazetesinde 1951 yılında, ilk şiir kitabı *Rüzgâr Saati*’ni ise 1956 yılında yayımlamıştır.

12 Eylül olaylarından dolayı oğlu Murat Cankoçak, idamdan yargılanmış ve Mamak askeri cezaevinde tutuklu kalmıştır. Tutuklu kaldığı sürede 42 gün açlık grevi yapması o dönemde büyük yankı toplamıştır. *42 Günün Şiirleri* (1986) kitabında cezaevine ziyaret ettiği anları ve açlık grevini konu edinir.

4 Kasım 2015 yılında Ankara’da vefat etmiştir.

Gülten Akın’ın şiirleri Yap Kredi Yayınları tarafından birleştirilmiş ve üç cilt halinde yayımlanmıştır (Akın, 2013) (Akın, 2010) (Akın, 2013). Araştırmanın kapsamı dahilinde olan 1923-1980 yılları arasındaki şiirleri (199 şiir) incelendiğinde toplam 9 şiirin mahpushaneyle ilgili olduğu tespit edilmiştir. Şairin *42 Günün Şiirleri*

12 Eylül dönemini anlatması bakımından önemlidir. Lakin çalışma kapsamı dahilinde olmadığından ele alınmamıştır.

Tablo 10. Gülten Akın'ın Mahpushane ile İlgili Şiirleri

	Şiir Adı	Sayfa Numarası	Yayın Bilgisi
1	Sonbaharda Bir Salı	27	1952
2	İlkyaz	116-117	1971
3	Karşı Ağıt	11	1976
4	Öğretmen Türküleri	31-32	1976
5	Yaşlanmayan Bir Kadına Türkü	37	1976
6	Seyran Destanı (Birinci Bölüm)	53-56	1979
7	Sivas'dan Gelirik	70-72	1979
8	Güler ile Alicik	107-109	1979
9	Tavanına	110	1979

Gülten Akın eşiyle birlikte görev yaptığı illerde bağlı oldukları siyasal görüş sebebiyle çeşitli kez sürgüne uğrasalar da hapis yattıkları tespit edilmemiştir. Lakin 12 Eylül olaylarında oğulları Murat Cankoçak idamla yargılanmış ve hapis yatmıştır. Hapis ziyaretlerinde oğlu için duyduğu endişe, üzüntü ve özlem duygusunu 42 Günün Şiirleri kitabından dile getirmektedir. Bir anne olarak oğlunun mahkûm olması ve açlık grevine girmesi kendisini çok derinden sarsmıştır. Şiirlerinde de yaşadığı psikolojik değişimin izlerini görmek mümkündür. Çalışma kapsamı dahilinde olmayan bu şiirleri dışındaki bazı şiirlerinde yine hürriyete duyduğu özlemi dile getirdiği görülmektedir.

1952 yılında yazdığı “Sonbaharda Salı” şiirinde yaşanan dönemin baskısına karşılık şair hürriyete inancını ele almaktadır.

“Gün Salı haftanın en uzun günü

Saat diyordu, günün en güzel saati

Hürriyet canım hürriyet ver elini

Kat kat duvarlar ardında

Kendimi bildim bileli bekledim seni” (Akın, Kırmızı Karanfil (1956-1971), 2013, s. 27)

Yaşanan siyasi gelişmeler, sansür ve baskı insanlarda hapis ortamı etkisi yaratır. Şair bu durumdan dolayı hissiyatını *kat kat duvarlar ardında* ifadesiyle aktarır. Ve bu durum kendisini üzmektedir. Hürriyete olan özlemiyle birlikte baskı karşısındaki hisleri dikkat çekmektedir.

Gülten Akın, “Seyran Destanı” şiirinin birinci bölümünde Anadolu halkının meselelerine yer verir. İşçilerin, halkın dayanışmasına dikkat çekerken 12 Eylül döneminde yaşananlar karşısında maruz kalınan durumu ele almaktadır:

“Üç kişinin yedeğinde gezdiriyorlar

Biz kimliğimizi soruyorlar

Mayısların hesabını soruyorlar

Söylüyoruz

Okusunlar

Sanmasınlar susan bir kuşağız

Bizden sonra bağırarak olanlar

Tartışmıştır gövde

İple sürgünle zulumla mapusla

Tartılınca gövde

Hele hesap sevdiklerimizin başı üstüneyse

Anlaşılmış olmalıdır

Kim kaçaktır kim düzmece kim yiğit” (Akın, Ağıtlar ve Türküler (1971-1983), 2010, s. 54)

Mayıs olayları ile kastedilen 1968 yılında Mayıs ayında Fransa’da başlamış olup tüm dünyayı saran öğrenci ve işçilerin grev ve fabrika kapatma ayaklanmalarına işaret edilmektedir. Mayıs olaylarına dikkat çeken şair, bu dönemde hakkını arayan

öğrenci ve işçilerin maruz kaldığı ip, sürgün, zulüm, mapus durumuna da dikkat çekmektedir. Yönetime karşı gelen kişilerin iktidar tarafından hapsedilmesi, işkencelere tabi tutulması hapishanelerin ideolojik manada iktidara hizmet ettiğini göstermesi bakımından önemlidir.

Türk şiirinde mahpushanenin ideolojik bir unsur olarak ele alındığı görülmektedir. Şiirde mahpushane bir propaganda aracı olarak görülmesinin yanında hapishanenin iktidara hizmet eden yapısı şiirde karşılaşılan bir durumdur.

Nâzım Hikmet'in şiirlerinde hapishane, emperyalist devletlerin oluşturduğu bir mekâna karşılık gelmektedir. Nitekim modern anlamda hapishaneler ilk Almanya, Fransa ve Amerika gibi devletlerde kurulmuştur. Hapishanenin temel taşları şaire göre emperyalizmin ilk adımlarıdır.

Hapishanelerin kuruluş amaçlarından birisi de şaire göre emperyalizme ters düşen komünizm gibi ideolojilerin yayılmasını engellemektir. Emperyalizme hizmet eden bir araçtır.

Şair hapse düşse bile davasından, ideolojisinden vazgeçmeyeceğini belirtir. Kavga şarkısı gibi mahpushane türküleri söyleyeceğini belirtir. Yani hapishane, davasına “slogan” oluşturduğu bir mekân olacaktır. Bunu şiirlerinde açıkça beyan eder.

Türkiye Komünist Partisi'ne gönül verdiğini ve bu sebepten dolayı hapis yattığını şiirlerinde aktarmıştır. Babası Sultan Abdülhamit döneminin önemli paşalarındandır. Devlete hizmet etmiştir. Şair için hapis yatmak da buna denktir. Hapis yatmak, Nâzım'a göre vatana hizmettir.

Hapishanede kayıt memuru mukayyit olarak görev yapan birinin diliyle Sultan Abdülhamit dönemindeki idam cezaları ve hapishane ortamı aktarılmıştır. Yönetim eleştirilir.

Menderes Hükümeti'nin Kore'ye asker gönderme kararına karşı çıkmaktadır. Hükümetin Hüseyin Cahit Yalçın gibi kendine yakın gazetecileri tutuklamasını eleştirir. Matbaaları kapatmasını hicveder. Sadece Menderes değil, CHP, Abdülhamit de şiirlerinde eleştirilir. Her yönetim gücünü sağlamak amacıyla hapishaneyi susturma ve bastırma aracı olarak kullanmıştır. İnsanlar isyan etmesin, çoban gibi

yaşasın, itaat etsin diye ellerinin kelepçelendiğini anlatır. Medyanın da iktidarın himayesinde olduğunu şiirlerinde belirtmektedir. Gazeteler, afişler, rotatifler yalan üzerine kuruludur. İktidar; insanların aydınlanmasını, farkındalık sahibi olmasını istemez.

Şiirlerinde kendisi gibi hapis yatan Azeri lider Bayram Oğlu da anılmaktadır. Komünist liderin davasına sahip çıktığını belirtir. Sadece ülke içinde değil dünyadaki siyasal gelişmeleri takip eder. Hapishane tüm dünyada iktidarların susturma ve bastırma aracıdır.

Benerci Kendini Neden Öldürdü? Şiirinde de Hindistan'daki İngiliz sömürgesinin yaptıkları zulüm ve işkenceler eleştirilir. Benerci de İngiliz yönetimi tarafından zincire vurulmuş bağımsızlığını isteyen Hintli bir gençtir.

Lenin önderliğinde 7 Kasım 1917'de gerçekleşen Ekim Devrimi ile Çarlık Rusya'nın yıkılışını anlatır. Buna sevinmektedir. Çünkü Çarlık yönetimi de binlerce insanı sürgüne ve hapse göndermiştir.

Sadece İngiliz değil Alman Emperyalizmi ve Hitler de şiirine konu olmuştur. Hitler Almanya'sını zindan olarak kabul etmektedir. II. Dünya savaşında milyonlarca bebek, anne, masum çocuk, kadın ölmüştür. Savaşın arka yüzünü, dinin bir aracı olduğunu anlatan şair, aslında hapishaneleri yaşatmak için savaşların sürdüğünü vurgular. Devletlerin uyguladıkları ceza, idam, sürgün, hapislik, işkence gibi uygulamalarını şiirlerinde açıkça görmek mümkündür.

Konsomol'a üye olan ve Nazilerin Rus topraklarını işgal etmesine karşılık savaşan "Tanya" kod adlı Zoya Kosmodemyanskaya da şiirinde yer verir. Tutuklanıp idam edilmesine rağmen devletine ihanet etmemesi dikkat çeker. Onun bu kahraman tutumu şairi etkilemektedir.

Hapisten çıktıktan sonraki dönemde yazdığı şiirlerde ideoloji sorgulaması yaptığı görülmektedir. "Memleketimden İnsan Manzaraları" şiirinde mahkûm Halil ve Remzi Efendi'nin konuşmalarıyla bu ideolojik sorgulamalar gerçekleşir. Rusya'ya karşı neden diğer dünya devletlerinin birleşmediği, ayrı birer güç ve iktidar peşinde olmalarını sorgular. Hitler'in bu kadar güçlenmesinin tek başına mümkün olmadığını düşünmeye başlar. İngiliz, Fransız, Amerikan hatta sosyalistlerin Hitler'i

desteklediği görüşü ağırlık kazanır. Yine işsizliğin bitmemesini sorgulamaktadır. Kapitalizmin temelinde işsizliğin olduğunu ifade eder.

Netice olarak tüm bu sorgulamalar ve aydınlanmalar hapisane ortamında gerçekleşmektedir. İktidarın amacına ulaşamadığı görülür. Kişileri hapsetmek onları düşünce ve ideallerinden vazgeçirmez. Aksine mahkûm olan bireyin/şairin daha çok sorgulama yaparak hakikate erişmesini ve davasına sahip çıkmasına neden olmuştur.

Şair tüm bunların ötesinde asıl davasının hürriyet olduğunu, özellikle de memleketinin hürriyete kavuşması isteği olduğunu vurgulamaktadır. Onun ideali; baskının, zulmün, adaletsizliğin, hapsedilmenin, idamın olmadığı ve başka sömürgelere ve güçlere bağlı olmayan tam bağımsız bir memleket hayalidir.

Necip Fâzıl Kısakürek de şiirlerinde dönemin hükümetini eleştirmektedir. Hapishane dışında ilim de iktidarın *kölesi* olmuştur. Siyaset denilen olgu da iktidarın *kavası*, korumasıdır. Sanatın da iktidar himayesinde can çekiştiğini belirtir. Bununla birlikte matbaalar, gazete ve medya da iktidarın hizmetindedir. İktidar bunları yönlendirdiği gibi kazancına da hakimdir. Ekonomi iflasın eşiğindedir. İktidarın uyguladığını iddia ettiği plan, reform *yangın evindeki satrançtır*. Şuursuzca bir politika güdülmektedir. Din hayatı camilerle sınırlıdır. İnsanlar adeta açık bir hapishanededir. İbadet ve din özgürlüğü yoktur.

İktidarın bu şuursuz ve basiretsiz siyasetine rağmen Necip Fâzıl umutludur. Çünkü onun dayanağı dinine olan inancıdır, Allah'tır. Kendisini azat edecek olan iktidar değil, Allah'tır. Hürriyete olan inancının temelinde İslam vardır. Necip Fâzıl'ın davası artık İslam'dır.

Rıfat Ilgaz da yine Menderes Hükümeti döneminde tutuklanan isimlerden biridir. O da şiirlerinde hapishanenin iktidarın himayesinde olduğunu aktarmaktadır. Gazetelerde tutuklama ve sürgün haberlerinin olmayışını eleştirmektedir. İstibdat dönemine de şiirlerinde bahseden şair, yaşananların o dönemden bir farkı yoktur.

Oktay Rifat da Menderes Hükümeti'ni eleştiren şairlerdendir. Kendisi hapis yatmasa da toplumun içinde bulundu zulmü, işkenceyi şiirlerinde dile getirir. Yine özgürce yaşamanın, düşünmenin ve işçi haklarını savunmanın o dönemde yasaklandığını şiirlerinden öğrenmek mümkündür.

Osman Yüksek Serdengeçti de farklı iktidarlar zamanında defalarca tutuklanmış şairlerden biridir. Namık Kemal'i ve sürgünlüğünü şiirlerinde konu edinirken yaşananların Abdülhamit döneminden farksız olmadığını savunur. Onun da ideolojisinin temelinde din vardır. Davasından hapse girse bile vazgeçmeyeceğini şiirlerinde belirtirken vaktinde gönül verdiği Adalet Partisi'ni eleştirmesi de dikkat çekmektedir. 1967 yıllarında Süleyman Demirel baştadır ve o da eleştirilerden nasibini alacaktır. Hapishanenin bir susturma aracı olarak hükümete hizmet ettiğine tekrar şahit olunur.

A. Kadir de Nâzım Hikmet ile birlikte Harp Olayları (1938)'nda tutuklanan kişilerdendir. Onun şiirlerinde de yine hapishanenin iktidara hizmet ettiği görülür.

Sadece ülke politikaları değil İtalya'da diktatör Mussolini de şairin hedefindedir. II. Dünya Savaşı sonrasında asılan Mussolini' nin yaptığı işkenceler, idamlar ve insanları tutsak edişi şiirlerinde ele alınmıştır. Yine gençlerin ve işçilerin haklarını araması yüzünden hapse atılmaları şiirinde eleştirdiği bir başka konudur.

11 Eylül 1973'te Şili de gerçekleşen askeri darbe ve sonrasında halkın seçimi ile başa geçen Santiago Allende'nin teslim olmamak adına intihar etmesi, hükümete yakın bilinen Pablo Neruda'nın şüpheli ölümü de şiirine mevzu bahis olmuştur. Şili'deki darbecilerin kendilerine karşı çıkan halkı cezalandırıp hapsedmeleri yanında, 1970'li yıllarda Filistin'de halkın bağımsızlık talebine karşılık hapsedildiğini şiirlerinden öğrenmek mümkündür. A. Kadir dünyada yaşananlara duyarsız kalmamış ve bağımsızlık mücadelesi veren tüm insanların yaşadıklarını eserlerine aktarmıştır.

Ceyhun Atuf Kansu da yine şiirlerini yazdığı dönemde Adalet Partisi'ni siyasi olarak eleştirir. Yine siyasi sebeplerden dolayı ozanların, şairlerin tutuklanmasını da şiirlerinde ele alır ve bunun siyasi bir mesele olmasının ötesinde toplumu kültürsüz, edebiyatsız, dilsiz bırakmak demektir. Türk toplumuna zarar verdiğini açıklar. İktidar ozanları mahkûm ederken toplumun kültürünü de hiçe saymakta ve onları da mahkûm etmektedir. Türk diline ve kültürünün gelişmesine engeldir.

Yine Kurtuluş Savaşı sırasında işgal altındaki topraklar da birer hapishaneye dönüştüğünü dile getirir. Çünkü bağımsızlık elden gitmiştir. Manastırlı Hilmi ve

arkadaşlarının Kurtuluş mücadelesinde gösterdikleri gayretler de şairin şiirine yansımıştır.

Ahmet Arif de 1980 öncesi toplumda yaşanan siyasi sorunları, gerillayı ve baskıcı yönetimini eleştirmektedir. Benzer şekilde o dönemin iktidarı da yine yazar ve şairleri hapsed atmıştır. Ahmet Arif de bunlardan biridir. Hapisteyken uygulanan zulmü ve maruz kaldığı işkenceyi anlatmaktadır. Yaşadığı işkence, gözaltında tutuluşu şairi yıldırmaz.

Gülten Akın, hapis yatmasa da 12 Eylül olaylarında oğlu Murat Cankoçak idamdan yargılanır. 42 gün süren açlık grevine katılan oğlunun yaşadıkları ve bir anne olarak çaresizliği ve üzüntüsünü şiirlerde görülmektedir. Mayıs olayları, iktidarın hapishaneleri bir susturma aracı olarak kullandığı gerçeği şiirlerinin bahis konusudur.

2.2. BİR EĞİTİM VE YENİLEŞME UNSURU OLARAK MAHPUSHANE

Foucault, Avrupa'daki ceza yöntemlerine tarihsel manada yaklaşıktan sonra hapishanelerin tarihçesini ve hapishane sistemlerini ele almaktadır. 18. yüzyıldan itibaren ıslahatçıların girişimiyle hapishane, mahkûmun cezasını çektiği yer olmasının ötesinde bir eğitim ve dönüşüm yeri, yani ıslah yeri (Reformatory) halini almıştır. Islah, mahkûm ile onu gözetleyen arasında devam eden bir süreçtir. Mahkûmun eğitilmesi, meslek edindirilmesi dışında dini eğitim de verilecektir. Fakat bu durum da yeterli sayılmayacak, mahkûmun ruhu ve zihni kontrol altına alınacaktır. Bunu Foucault uygulanan örnekleri de aktararak şöyle izah etmektedir:

“Bu süreç bireyin tümüyle dönüşmesini dayatmaktadır -yapmak zorunda olduğu gündelik çalışmayla bedeninin ve alışkanlıklarının; ona yönelik önlemlerle zihninin ve iradesinin-: ‘Kitabı Mukaddesler ve diğer pratik din kitapları sağlanmıştır: kentte ve dış mahallelerde bulunana çeşitli mezheplerden ruhban, haftada bir kez ayin yaptırmakta ve dinsel eğitime yönelik diğer tüm kişiler de mahkumlara her an ulaşabilmektedirler. Fakat bu dönüştürme işine girişmek bizzat yönetimin görevidir. Yalnızlık ve kendine yönelmek yeterli değildir; tamamen dinsel nitelikli teşvikler de yeterli değildir. Mahkûmun ruhu üzerinde mümkün olduğunda sık çalışılmalıdır. Yönelimsel bir aygıt olan hapishane, aynı zamanda zihinleri dönüştürecek bir makine olacaktır” (Foucault, 2013, s. 195-196).

Böylece mahkûm tüm hapis hayatı boyunca gözetim altında tutulacak, mahkeme kararının öncesi ve sonrasındaki hareketleri ve durumu denetlenecek; buna göre mahkûma yaklaşılabilecektir. Hatta mahkûmlar hal ve gidişlerine göre tasnif edilecek ve cezaları da ona göre olacaktır. Hapishaneler suçu silme görevinden çok yeniden işlenmesini önleme görevini yüklenmektedir (Foucault, 2013, s. 195-198).

Bir eğitim ve yenileşme unsuru olarak ele alındığında hapishanenin okul olarak işlev gördüğünü söylemek mümkündür. Sağlık, çalışmasında hapishanenin bu işlevine de dikkat çekmektedir:

“Kendisine ceza verilen suçlu, ceza mekânı olarak tespit edilen hapishaneden çıktığında adeta başka biri olmaktadır. Öyle suçlular vardır ki, hapishaneyi kendine bir eğitim ve irfan yuvası haline getirmiş ve buradan bambaşka bir insan olarak çıkmıştır. Bunun örneklerine çokça rastlamak mümkündür. Söz konusu örneklerin çokluğu hep bir hapishane- okul denkliğinin kurulmasına sebep olmuştur” (Sağlık, 2010, s. 481).

Foucault, hapishanenin birey üzerinde değişim sağlaması ve ideal hale sahip olması için Şu koşulları taşıması gerektiğini ortaya koymaktadır:

- 1- Cezai tutuklamanın asıl işlevi, bireyin tutumunu dönüştürmek olmalıdır.
- 2- Mahkûmlar eylemlerinin cezai ağırlığına, ama esas olarak yaşların, yatkınlıklarına, onlara uygulanması düşünölen ıslah tekniklerine, dönüőümlerinin safhalarına göre soyutlanmalı veya en azından dağıtıma tabi tutulmalıdır.
- 3- Cezanın başlıca hedefi suçlunun ıslahı olduğu için, ahlak olarak yeniden doğuşu yeteri kadar güvenilir olduğunda her mahkûmu salıvermek arzuya şayandır.
- 4- Çalışma, mahkumların tedrici olarak dönüőtürölmelerinin ve toplumsallaştırılmalarının esas parçalarından biri olmaktadır.
- 5- Mahkûmun eğitimi hem toplumun çıkarına olan zorunlu bir önlem hem de mahkûma karşı bir yükümlölük olarak kamusal gücün bir parçasıdır.
- 6- Hapishane rejimi en azından bir kısmı itibariyle, bireylerin iyi yetiştirilmelerine özen gösterebilecek ahlaki ve teknik donanımına sahip, uzman bir personel tarafından yüklenilmelidir.
- 7- Hapsetme, eski mahkûmun tam olarak uyum sağlamasına kadar sürecekle denetim ve yardım önlemleri tarafından izlenmelidir. Mahkûmu hapishaneden çıkınca gözetim altında tutmak yetme, ona destek ve yardım da sağlamak gerekir (Foucault, 2013, s. 390-392).

Hapishanenin kişiyi, dış dünyadan ve sevdiklerinden mahrum bırakarak nefsi ve davranışları düzeltme, eğitme hali gerek Türk kültüründe “tasavvuf” yoluyla, gerekse Batılı toplumlarda ıslah edici “Reformatory” haliyle karşımıza çıkmaktadır.

Türk edebiyatında da mahpushanenin eğitici ve yenileşme unsuru olarak ele alındığı görölmektedir. Bu yönü şiirlerde de karşımıza çıkmaktadır.

Nâzım Hikmet (1901-1963), mahpushanenin eğitim ve yenileşme yönüne şiirlerinde dikkat çekmektedir. Öyle ki “Hapiste Yatacak Olana Bazı Öğütler” isimli şiirinde birtakım nasihatler vermektedir. 1949 yılında yazdığı bu şiiri, mahpusluğunun on ikinci yılına denk gelmektedir. Hapse düşünce *keşke demeyeceksin, yaşamakta ayak direyeceksin, düşmana inat bir gün fazla yaşamak amacına sahip olunması gerektiğini* nasihat eder. Dışarıyla olan irtibat kesilmemeli, hemhal olunmalıdır.

“İçerde mektup beklemek

yanık türküler söylemek bir de

bir de gözünü tavana dikip sabahlamak

tatlıdır ve tehlikelidir.” (Nâzım, Bütün Şiirleri, 2012, s. 934)

Ağız dolusu gülmeli, son lokmasına kadar yemek yenmelidir. Olur da şayet *sevdiğin kadın sevmezse içerdeki adama bu yemyeşil bir dal kırılmış* gibi gelir. Şairin bu mısraları bir uyarı niteliğindedir. Bu durumlara alışmalıdır mahkûm olan. Kendisi hapiste kaldığı bu süre zarfında bunları öğrenmiştir.

Hapiste mesleki eğitimin de verildiğini, okuma-yazma gibi faaliyetlerin yapıldığını;

“İçerde gülü bahçeyi düşünmek fena

dağları deryaları düşünmek iyi

durup dinlenmeden **okumayı yazmayı**

bir de **dokumacılığı** tavsiye ederim sana

bir de **ayna dökmeyi**” (Nâzım, Bütün Şiirleri, 2012, s. 935)

mısralarıyla okuyucuya aktarmaktadır.

“Memleketimden İnsan Manzaraları” başlıklı şiirin üçüncü kitabında hapisanede mahkumlara iş ve mesleki eğitim imkânı sağlandı görülmektedir. Açık arttırmayla mahpus olanlara hapisane civarındaki dükkanların verildiği ve burada mesleklerini icra edebildikleri gibi diğer mahkumların da burada çalıştığı ve ustalarından mesleki eğitim aldıkları görülür. Terzilik, yemenicilik, kalaycılık, aynacılık gibi çeşitli meslekler yapılmaktadır:

“**On iki dükkân vardı hapisane avlusunda,**

taş duvarın dibinde,

kaybedilmiş sandıklar gibi çaresiz

ve küçülmüş.

...

Evkafındılar.

Açık arttırmayla kiralanıyordu mahpuslara.” (Nâzım, Bütün Şiirleri, 2012, s. 1245)

Bahsi geçen mahpushanedeki ilk dükkân terzileridir. *1897 model Singer makinası* ile faaliyet gösteren bu mekânda birçok mahkûm terzinin çalıştığı anlaşılmakta ve mesleklerini ne şekilde yaptıkları tasvir edilmektedir:

“Birincisinde bağdaş kurmuş terziler.

Enselerinden kesik gibi başları göğüslerinde.

Terziler,

müdür beyin gömleği ütülenmeli.

Terziler,

makasınız leyleğe benzer,

sap sap tire sarkar ağzınızdan terziler.

Gülmek iyidir, terziler, neden gülmeli?

Gülmek yardım eder.

Terziler.

Sinirli ince bacaklarıyla durmadan düşer, kalkar, koşar terzilerin eli,

bir kaybolur bir çıkar külot pantolonun teyeli.

Bağdaş kurmuş terziler.

Terziler.

Terzilerin makinası Singer

1897 modeli.” (Nâzım, Bütün Şiirleri, 2012, s. 1245)

Mahpushanedeki ikinci dükkânın da bir kalaycı ustasına ait olduğu, kalaycılıkla ilgili kullanılan alet ve edevatı, ustanın yanında çırak bir çocuğun bulunduğunu, yanında meslek öğrendiğini şu dizelerle anlatılmaktadır:

“**Kalaycı Şaban Ustanındı ikinci dükkân.**

Zayağı, tuzruhu, kum ve bakır,

ve kıpkırmızı ıslak ayaklar:

kalaycı yalağında çalkalanıp kıvranıyordu ocuk ırac

daracık omuzları sağa, incecik beli sola

ve çıplak bacakları bitişik.

Dipte ağır bir hayvan ciğeri gibi krk,

Toprağın içinden bakan ateş,

Tepside kalay, pamuk, nişadır

ve pstekisinde

kıvranışlara ve pırılıtlara hakim

şahmeran gibi oturan şaban Usta.” (Nâzım, Bütün şiirleri, 2012, s. 1246)

şiirin devamında nc mahpushane civarındaki nc dükkânın boş olduğunu dördüncü dükkânın ise eski kundura ve yemenileri tamir eden yemenici ustasının faaliyet gösterdiği aktarılmaktadır:

“Bitişikte katırcı kunduralarıyla yemenilerin tabanındaki dünya:

eskici Raif Aça

dişsiz

şaşı

sağır

ve müdürün kasasında 150 sarı altın.” (Nâzım, Bütün şiirleri, 2012, s. 1246)

Hapishaneye kazanç getirdikleri de son mısrada anlaşılan şiirin devamında aynacı Asrî Yusuf’tan bahsedilmektedir:

“Aynacı Asrî Yusuf’undu beşinci dükkân.

Yaldızlı markaların

resimliklerin

ve yağlı boya kırmızı güllerin arasından bakan aynalar.

Çıplak kadınlar duvarlarda,

ve taş basma bir mareşal.

Aynacı Asrî Yusuf'ta dalgalı kumral saçlar yandan taralı,

süzme bal aydınlığında gözler,

kartal gagası burun,

ve kırpık, cesur bir bıyık.

Asrî Yusuf en şık adamıydı mapusanenin

sarı iskarpinleri boyasız görülmemiştir." (Nâzım, Bütün Şiirleri, 2012, s. 1246-1247)

Manzum bir hikâye şeklinde yazılmış bu şiirde de görüldüğü üzere, mahkûmların hapisten çıktıktan sonra topluma daha kolay uyum sağlaması bakımından bu meslekleri öğrenip çalışmalarını elbette faydalıdır. Lakin gerçekten de tek amaç mahkûmun eğitilmesi midir, bu da tartışmaya açıktır. *Müdürün kasasında 150 sarı altın* ifadesi aslında bu durumun maksadını düşündürmektedir. Mahkûmlara mesleki eğitim vermek, ilerde hürriyetlerine kavuştuklarında rahat iş bulmalarına elbette katkı sağlayacaktır. Fakat bu amacın dışında gerek hapishanenin gerekse de devletin kasasına da ekonomik yönden katkı sağladığı da ortadadır.

Eğitim ve öğretim sadece hapishanedeki mahkûmların eğitilmesine yönelik değildir. Ziyaret esnasında kendisini ziyarete gelene bile ders veren mahkûmların olduğunu Nâzım Hikmet şiirlerinde işlemiştir. Bunlardan birisi de şiirlerine konu alan Halil Amca'dır. Halil Amca'ya ziyarete gelen Kerim'e aritmetik dersi verdiğini şu mısralarla şair, okuyuculara aktarmaktadır.

"Günlerden pazardı.

Ve canım ciğerim

on üç yaşındaki işçi Kerim

hapisaneye gidiyordu

ziyaretine Halil Amcann.

Dehşetli ahbaptılar.

Ve hastaneden hapisaneye döneli beri Halil

aritmetik dersi veriyordu Kerim'e

ve dünyanın gidişatını konuşuyorlardı.” (Nâzım, Bütün Şiirleri, 2012)

Hapiste öğrenilmiş mesleklerden para kazanıldığı bilgisine de Nâzım Hikmet'in şiirlerinde görülmektedir:

“Hapisanede Halil marangozluğa dökmüştü işi:

oymalı, aynalı dikiş kutuları yapıyor,

ince, ceviz sigara tabakaları,

tuzluklar, şekerlikler, kahvelikler.

Bunları görüşme günleri görüşme yerinde Peder'e

pazarda zimmetçi gardiyana sattırıyor.

Toptan siparişler de geliyor bazan.

Mahkumlar Halil'e şaşırıyorlar:

işe çabucak yattı elleri,

gözleri inadediyor yalnız,

her gün biraz daha bulanıklaşıyorlar...” (Nâzım, Bütün Şiirleri, 2012, s. 1468)

Hapse düştükten sonra marangozluk öğrenen Halil, bu mesleği çabuk öğrenmiş, çeşitli ürünler de ortaya koyarak gelen ziyaretçi Peder'e de bunları sattığı anlaşılmaktadır. Kendisine maddi kazanç sağlaması ve ilerde hapisten çıktığında hayata daha kolay adapte olabilmesi açısından önemlidir. Hapishanenin meslek öğretimi ve mahkûmu geliştirme unsuru olarak şiirde karşımıza çıkmaktadır.

Nâzım'ın kendini anlattığı “Severmişim Meğer” isimli şiirinde hapiste olduğu vakit kitap çevirisi yapmak gibi kendini geliştirecek faaliyetlerde bulunduğunu,

“**hapiste** Türkçeye çevirdim iki cildini Savaşla Barış'ın

kulağıma sesler geliyor

gökkubbeden değil meydan yerinden

gardiyancılar birini dövüyor yine” (Nâzım, Bütün Şiirleri, 2012, s. 1801)

dizelerinden de anlaşılmaktadır. Şair mahkûm olduğu dönemde de kendini geliştirmekten, okumaktan geri kalmamıştır. Hapishaneyi bir okul haline dönüştürdüğü görülmektedir.

Necip Fâzıl (1904-1983) ve hapishane deyince şairin en bilinen şiiri “Zindandan Mehmed'e Mektup” akla gelmektedir. Hapiste yaşadıklarını ve ruh dünyasındaki izlerini yansıtan şair, mahpushanenin insanı eğitime yönünü de vurgulamaktadır. Hapisteyken düştüğü umutsuzluktan dua ve secdeyle çıktığından bahsetmektedir.

“**Dua, dua**, eller karıncalanmış;

Yıldızlar avuçta, gök parçalanmış.

Gözyaşı bir tarla, hep yoncalanmış...

Bir soluk, bir tütsü, bir uçan buğu;

İplik ki, incecik, örer boşluğu.” (Kısakürek, 2008, s. 422)

Yalnız kalan ve bu yalnızlığında ona yar olan duası ve seccadesidir. Yaşadığı ruhsal değişimde üzüntüsünü dile getirirken hapsedilmenin ve beraberinde inancının onu yeniden dirilttiğini ifade eder. Dine sarılarak ruhunu eğitmiş ve sabrı öğrenmiştir. Hapishane adeta tasavvuftaki çilehaneye dönmüştür. Hapsedilmenin insanı düşürdüğü o çaresizlik duygusu insanı bir yandan da eğitmektedir. Kadere tevekkül edecek, sabrecek hale getirir.

“Ses demir, su demir ve ekmek demir...

İstersen demirde muhalî kemir,

Ne gelir elden, kader bu, emir...” (Kısakürek, 2008, s. 422)

diyene şair kadere razı olmuştur. Kendini bir anlamda eğitmiştir. Şiir sonunda düştüğü bu karanlık hapis onun için ana rahmi durumundadır. Doğum sancısındaki gibi boğuşmaktadır. Artık yeniden doğmak zamanı gelmiştir.

“Ana rahmi zâhir, şu bizim koğuş;

Karanlığında nur, yeniden doğuş...

Sesler duymaktayım: Davran ve boğuş!

Sen bir devsin, yükü ağırdır devin!

Kalk ayağa, dimdik doğrul ve sevin!” (Kısakürek, 2008, s. 422)

İdeolojik sebeplerden dolayı tutuklanan şairlerimizden biri de **Sabahattin Ali** (D. 1907, Gümölcine- Ö. 1948, Kırklareli)'dir. Balıkesir'de okuduğu yıllarda 1925 yılında ilk öyküsü olan “Horoz Mehmet”i yazmıştır. 1926 yılında Orhan Şaik Gökyay tarafından yayınlanan “Çağlayan” dergisinde ilk şiir ve öyküleri yayınlanmıştır. 1927 yılında İstanbul Erkek Öğretmen Okulu'nu bitirir. 1928'de Millî Eğitim Bakanlığı tarafından Almanya'ya gönderilmiştir. Öğrenimini tamamlamadan 1930 yılında memlekete geri döndü. Yozgat, Aydın, Konya gibi illerde öğretmenlik yapmıştır. Aydın'da ideolojik propaganda yaptığı gerekçesiyle 3 ay tutuklanır. Ardından yazdığı “Memlekette Haber” şiiri sebebiyle Konya ve Sinop Cezaevlerinde yaklaşık 10 ay tutuklu kalmıştır. Cumhuriyet'in 10. Yılı kapsamında çıkarılan aftan dolayı normal hüküm süresinden önce haptisten çıkmıştır (Altınkaynak, 2017, s. 665-667).

Özkırımlı'nın hazırladığı ve Sabahattin Ali'nin tüm şiirlerinin birleştirilerek yayınlandığı kitabından hareketle yapılan incelemede şairin 76 şiiri olduğu tespit edilmiştir. 7 şiirde haptishane kavramının işlendiği görölmüştür (Ali, 2013).

Tablo 11. Sabahattin Ali'nin Mahpushane ile İlgili Şiirleri

	Şiir Adı	Sayfa Numarası	Yayın Bilgisi
1	Hapishane Şarkısı I	36	1932 (<i>Dağlar ve Rüzgâr</i> kitabında 1934 yılında yayınlandı.)
2	Hapishane Şarkısı II	37	1933 (<i>Dağlar ve Rüzgâr</i> kitabında 1934 yılında yayınlandı.)
3	Hapishane Şarkısı III	38	1933 (<i>Dağlar ve Rüzgâr</i> kitabında 1934 yılında yayınlandı.)
4	Hapishane Şarkısı IV	39	1933 (<i>Dağlar ve Rüzgâr</i> kitabında 1934 yılında yayınlandı.)
5	Hapishane Şarkısı V	40	1933 (<i>Dağlar ve Rüzgâr</i> kitabında 1934 yılında yayınlandı.)
6	Gurbet Hapishanesi	41	(<i>Dağlar ve Rüzgâr</i> kitabında 1934 yılında yayınlandı.)
7	Köprünün Çocukları	75	<i>Servetifünûn</i> , 25.11.1926

Yaklaşık 10 aylık bir süre kadar mahkûm olan şair, hapishanenin insanı ruhsal olarak değiştiren bir mekân olmasını sık sık şiirlerinde dile getirir. Bu değişim olumsuz da olabilirken olumlu yönde de görülmektedir. Bir bakıma insanı eğitmektedir. Dış dünyada maruz kaldığında katlanılamayacak olan bir sıkıntı, hapis ortamında daha dayanılır hale gelmektedir. Mahkûm maruz kaldığı mahrumiyet duygusu ile kendini eğitebilmektedir.

“Akşam gökler bulutlanır,

Demir kapılar kilitlenir,

Gönül her derde katlanır

Gurbet **hapishanesinde.**” (Ali, 2013, s. 41)

dizelerinde “*her derde katlanabilme*” durumunu bir terbiye olma hali olarak değerlendirmek mümkündür. Hapishanede her şeyden ayrı olması onu gurbette hissettirmektedir.

Şair, yazar, ressam **Bedri Rahmi Eyüboğlu** (D. 1913, Görele- Ö. 21/09/1975, İstanbul), şiirlerinde daha çok halk bilimi unsurlarına yer verse de tema olarak zindan/mahpushane kavramını da işlemiştir. Bedri Rahmi'nin yayımlanmamış şiirleri de araştırmaya dahil edilmiştir. Bu çalışmada, İş Bankası Yayınları tarafından tüm şiirleri birleştirilen baskısı, yani 1927-1975 yılları arasında kaleme alınan tüm şiirleri incelenmiştir. Bütün şiirleri (225 şiir) tarandığında 4 şiirinde mahpushane temasına yer verdiği görülmektedir (Eyüboğlu, 2010).

Eyüboğlu'nun mahpushane ile ilgili şiirleri şunlardır:

Tablo 12. Bedri Rahmi Eyüboğlu'nun Mahpushane ile İlgili Şiirleri

	Şiir Adı	Sayfa Numarası	Yayın Bilgisi
1	Âşık Veysel' e Selam	287-288	-
2	Zindanı Taştan Oyarlar	316-318	-
3	Trabzon Deyince	319-321	-
4	Yalnız	341	-

Bedri Rahmi Eyüboğlu'nun yazdığı “Yalnız” şiirinde yalnızlık duygusunun zindana benzetildiği görülmektedir. Haliyle yalnız kalan biri için de dünya zindan haline gelmektedir. Zindan, insanı ruhen değiştirdiği gibi eğitici vasfıyla insanı “adam” da etmektedir. Yalnızlık duygusu da şaire göre böyledir. Dolaylı da olsa hapishane ortamının da insanı adam ettiği anlatılmaktadır bir bakıma.

“Yalnızlığın kadarsın

Yalnızlığın mis kokmalı

Yalnızlık dediğin büyük bir **zindan**

Dünyanın en kalabalık **zindanı**

Dinden imandan çıkarır

Ama öyle bir adam eder ki insanı” (Eyüboğlu, 2010, s. 341)

Aziz Nesin (D. 2 Ocak 1916; Heybeliada, İstanbul- Ö. 6 Temmuz 1995; Çeşme, İzmir)’in asıl ismi Mehmet Nusret’tir. Yazılarında Ateş Sin, Ayşegül, Battal Bataner, Bedri Birdirbir, Falan, Davet Devletlü, Hakkı Haklar, Kerim Kihkih, Hasan Dene Gör gibi imzaları kullanmıştır.

İlköğrenimi Kanun Sultan Süleyman İptidai Mektebi (1925), Darüşşafaka Lisesi, Vefa ve Davutpaşa Ortaokulu (1929), Çengelköy Askeri Ortaokulu (1930) ‘da tamamlamıştır. Kuleli Askerî Lisesi (1935), Harp Okulu (1937), Fen Tatbikat Okulu (1939)’nu bitirmiştir. 1940’da İstihkâm Subayı olmuştur. 1944’te subaylık görevinden ayrılmıştır.

1941 yılında ilk öyküsü “Salkım Üzüm”, *7 Gün* dergisinde yayınlanmıştır. 1944’te ilk kez dedesinin adı olan “Aziz Nesin” takma adını kullanmış ve soyadı kanunuyla da “Nesin” soyadını almıştır.

Yazdığı yazıların ideolojik olmasından dolayı defalarca tutuklanmış ve hapis yatmıştır. Truman Doktrinini eleştiren “Nereye Gidiyoruz?” yazısı sebebiyle 10 ay hapis ve 4 ay Bursa’da sürgün cezası almıştır. *Başdan* isimli haftalık siyasi gazetesinde yazdıklarından dolayı İngiltere Prensesi Elizabeth, Şah Rıza Pehlevi, Mısır Kralı Faruk tarafından aleyhine açılan davada 7 ay Üsküdar Paşakapısı Cezaevinde mahkûm olmuştur (Altınkaynak, 2017, s. 555).

Yine 1950’de Politzer’den Fransızca Dersler adlı kitabın önsözünü çevirmesi nedeniyle 16 ay hapis ve 16 ay da güvenlikçi gözetiminde tutuklu olarak ceza almıştır. 6-7 Ekim Olaylarında (1950) tutuklanmış ve Harbiye Cezaevi’nde yattı. 2. Eşi Meral Çelen’le burada nişanlanmıştır. *Tanin*’deki bir yazısından dolayı da 31 Ekim 1961’de 3 ay tutuklu kalmış, İhsan Ada (gazete yönetmeni) ile bu ceza 8 Temmuz’a kadar uzatılmıştır (Altınkaynak, 2017, s. 556).

Hakkında açılmış sayısız dava ve farklı tutuklamaları da bulunan Aziz Nesin yaklaşık 4 yıl hapis yatmıştır. 140’ın üzerinde kitaba imza atan Nesin, yazdıklarıyla

farklı dönemdeki siyasi ideolojileri eleştirmiş, mahpushane temasını da şiirlerinde ele almıştır.

Aziz Nesin'in tüm şiirleri (369 şiir) 2 ciltte birleştirilmiştir. 1923-1980 yılları arasında yayınlanan 26 şiiri vardır. (Nesin, Bütün Şiirleri 1, 2012) (Nesin, Bütün Şiirleri 2, 2011) Araştırmanın konusu kapsamında 1923-1980 yılları arasında yayınlanan mahpushaneyle ilgili 6 şiir incelenmiştir.

Tablo 13. Aziz Nesin'in Mahpushane ile İlgili Şiirleri

	Şiir Adı	Sayfa Numarası	Yayın Bilgisi
1	Okul	154 (1. Cilt)	1949, Üsküdar (Paşakapısı Cezaevi)
2	Tahliye	155 (1. Cilt)	1951, Üsküdar (Paşakapısı Cezaevi)
3	O Olmayan	288 (1. Cilt)	-
4	On Dakika	207-210	1955
5	Zor Geliyor	225	1943
6	Gelmedin	239	1951

Bir eğitim ve yenileşme unsuru olarak ele alındığında **Aziz Nesin** (1916-1995)'in 1949'da kaleme aldığı "Okul" şiiri her satırıyla dikkat çekmektedir. Hapishanede mahkûm olmanın kendisini nasıl eğittiğini birçok açıdan ele alan şair, şiire şöyle başlamaktadır:

"**Mapus damı** bana çok şey öğretti

Ama en çok sabretmeyi

Yalnızken kalabalık olmayı

Kalabalıktayken de kendimle kalmayı" (Nesin, Bütün Şiirleri 1, 2012, s. 154)

Üsküdar Paşakapısı Cezaevi'nde yazdığı bu şiirin devamında kendisiyle *kavga edip barışmayı, ihanetlere katlanmayı, beş metrede beş bin metre yürümeyi öğrendiğinden* de bahsetmektedir. Hatta kaldığı *dört duvar arasında dünyayı dolaşmayı öğrendiğini, en önemlisi insan olmayı öğrendiğini* dile getirmektedir.

“Ve duvarların darlığında

Dünyayı dolaşmayı

Ve hepsinden de çok

Bütün yuvarlakları yüreğimde bileyip sivirtmeyi

İnsan olmayı insan olmayı” (Nesin, Bütün Şiirleri 1, 2012, s. 154)

Foucault, Avrupa’da modern anlamda kurulan Raspheus tipi hapisanelerin özelliklerinden bahsederken mahkûmlara mesleki eğitim verildiğini, çalıştırıldıklarını ve çalışmalarını karşılığında ücret aldıklarından bahsetmektedir. (Foucault, 2013, s. 190-191)

Hapishane ortamında mahkûmun hapisten çıktıktan sonra topluma daha rahat uyum sağlayabilmesi için hapishanede çeşitli mesleki, okuma- yazma gibi eğitimler verildiği görülmektedir. Hapishanelerin ıslah edici ve meslek edindirici yönü olarak incelendiğinde Türk şiirinde bunun örneklerine rastlanmak mümkündür.

Nâzım Hikmet uzun yıllar farklı hapisanelerde tutuklu kalmış ve hapishane ortamını şiirlerinde detaylıca ele almıştır. Hapishanede okuma- yazma faaliyetlerinin yapıldığını, aynacılık, kalaycılık, dokumacılık, marangozluk, terzilik, kunduracılık gibi mesleki eğitimlerin verildiğini örneklerle şiirlerinde bahsetmektedir. Tolstoy’a ait Savaş ve Barış isimli eserini hapiste tercüme ettiği bilgisine de yine şiirlerinde rastlanmaktadır.

Hapishane içinde belli sayıda dükkanların mahkûmlara kira karşılığında temin edildiğini ve mesleklerini icra etme fırsatı verildiği anlaşılmaktadır. Mahkûmlar bu meslekleri öğrenmelerinin yanında ürettiklerini ziyaret günlerinde ziyaretçilere veya ilgili kişilere satıp kazanç da sağlayabilmektedir.

Elbette bu kazanç sadece mahkûmlara ait değildir. Hapishane yönetimi de üretilen bu ürünlerden kar elde etmekte ve hapishaneler ciddi manada küçük atölyeler haline dönüşmektedir.

Necip Fâzıl ise zindanda ruhunu eğitmiştir. Şair dua ve secde ile Allah'a sığınmış ve kadere tevekkül ederek adeta hapishaneyi bir çilehaneye dönüştürmüş ve nefisini terbiye etmiştir. Dua ve seccadesi şairin rehberi olmuştur.

Sabahattin Ali ise hapishanenin ruhsal yönüne şiirlerinde çokça değinmektedir. Ruhi yönden olumlu bir değişim aslında kişinin kendini eğitmesidir. Şair her derde katlanmayı öğreten bir mekân olarak hapishaneyi ele alır.

Aziz Nesin de tutuklu kaldığı süre zarfında mahpushanenin bir okul gibi insanı eğiten bir yer olduğundan bahsetmektedir. Sabretmeyi, yalnızlığa tahammülü, türlü dertlere katlanmayı kısaca insan olmayı hapishanede öğrendiğini dile getirmektedir.

Hapishanede mahkûmların meslek eğitimine tabi tutulmasının ıslah edici bir yanı olduğu aşikârdır. Fakat bununla birlikte mahkûmların üretim gücünden yararlandıkları da görülmektedir. İlerleyen yıllarda gerek Avrupa'da gerekse de Türkiye'deki birçok hapishanede atölyeler kurulacak ve adeta hapishaneler düşük üretim gücünün hâkim olduğu küçük bir fabrika ve atölyeye dönüşecektir. Bu da bir bakıma iktidarın ekonomik manada sömürge hakimiyeti kurması demektir. Dışarıda asgari ücretle üretilen ürün burada çok daha düşük bütçelerle elde edilecek ve özel sektörün de kaynak sağlayabileceği bir alana dönüşecektir.

2.3. PSİKOLOJİK DEĞİŞİM VE YENİLEŞME UNSURU OLARAK MAHPUSHANE

Dış dünyadan mahrum bırakılıp duvarlarla çevrili, çeşitli hücre ve koğuş tipleriyle donatılmış mahpushanelerde tutsak olan mahkûmların, geçirdikleri süre zarfında ruhsal ve bedensel olarak değişiklik yaşadığı aşikârdır. Dış dünyadan soyutlanan ve sevdiklerinden ayrı yaşamak durumunda kalan mahkûmun ruhunda farklı biçimlerde değişikliğin oluşması kaçınılmazdır.

Avrupa’ da ve dünyanın birçok yerinde klasik çağ dediğimiz ilkel dönemlerde ceza vermek bedene yönelik bir azap çektirme biçimindeydi. 17. ve 18. yüzyıldan itibaren bedene uygulanan bu cezalandırma şekli, yerini daha yumuşatılmış fakat ruhu ve zihni esas alan bir tekniğe bırakmıştır (Foucault, 2013).

Hapsetme ve mahpushanelerdeki disiplin sisteminin yaygınlaşması ve gelişmesiyle birlikte, ilk etapta beden dış dünyadan, özgürlükten mahkûm bırakılmıştır. Lakin uygulanan disiplinle beraber mahkûmun ruhu ve zihnine egemenlik kurularak ruhsal ve zihinsel değişimi sağlanmaya çalışılmıştır.

Işık Ergüden, “Hapishane Çağı Kapatılan İnsan” isimli çalışmasında insanın tutsak edilmesini, hapsedilip kapatılmasını eleştirel bir şekilde ele almaktadır (Ergüden, 2007).

“Kapatılan kişi, bir anlamda, insana tutsak edilmiştir (hem gözetleyen/denetleyen insana hem de yanındaki, o da kapatılmış olan ‘başkası’ na). Süreli veya süresiz olarak aynı insanlarla aynı mekanları paylaşarak yaşama zorunluluğu, kişiliklerin ve yaşantıların bireyselliğini boğduğunda, anonimleşmeden kaçış isteği, yalnızlığı (insanın kendini gerçekleştirme imkânı olarak yalnızlığı, yoksa hücredeki yalnızlığı değil) asla gerçekleşmeyecek bir özlem haline getirir.

Kapatılmanın bir başka anlamı da edilgenliğe, beklemeye ve ilişkisizliğe tutsaklıktır. Başkalarının belirleniminin yoğunluk ve hız kazandığı bir yaşamdır bu. Kişi olarak, insan olarak yok sayılma, bir dosyaya, sayıya indirgenmekle başlar, itaate çağırın ve kimsiksizleştirici, anonimleştirici baskılarla sürer, seçme olanağı sıfırlanır. Giysilerin alınıp ‘tek tip elbise’ giydirilmesi, saçların sıfır numara kesilmesi, şahsi özellik olabilecek her şeyin ortadan kaldırılması, “sıradan bir er”, “bir numara” haline getirilme gibi uygulamaların tümü bu amaca yöneliktir.” (Ergüden, 2007, s. 79-80)

Böylece Foucault' un da tabiriyle “şey” e yani nesneye dönüşen mahkûmun ruhunda ve zihninde itaat ve disiplinle değişim görülmektedir. Uygulanan disiplinle birlikte itaat etmeyi öğrenen tutuklu, bu süreçte birçok değişik duygu durumu da yaşamaktadır. Hapishanede sürecin daha kolay geçmesi için mahkûm bir bakıma buna mecburdur.

Fakat bu durum her zaman geçerli değildir. Nitekim şiir türü ele alındığında şairlerin hapisteyken kendilerinden beklenen “itaatkâr mahkûm” tipine sahip olmadığı dikkat çekmektedir. Hapiste yaşamayı öğrense de şairin fikri yapısında bu değişim söz konusu olmadığı görülmüştür. Hapis kurallarına süreç boyunca itaat edilse bile hapse düşmesine sebep olan siyasi görüş, düşünce yapısı veya ideolojinin değişmediği aksine bunlara daha çok bağlanıldığı görülmektedir.

Düşünce boyutu dışında sevdiklerinden ve özgürlükten mahrum bırakılan mahpus elbette ki duygusal olarak değişim ve dönüşüm yaşayacaktır. Özlem, öfke, pişmanlık, cesaret, korku, sabır, çaresizlik, zaman algısı, aşk, sevgi gibi duyguların değiştiği şairlerin şiirlerinde karşımıza çıkmaktadır.

Ruhsal değişim ve dönüşüm yalnızca mahkûmun kendisinde görülmez. Mahkûmu dışarda bekleyen annesi, babası, eşi, kardeşi, sevdiği ve özlemini duyduğu herkesi de etkilemekte ve onların duygu durumlarında da zaman zaman değişim ve dönüşüm olmuştur.

Hapis yatmış şairlerin şiirlerinde psikolojik unsurların varlığına, yaşadıkları ruhsal değişimlerin izlerine rastlanmaktadır. Sadece tutuklu olanların değil kendisi hapse düşmese de sevdiği, ideolojik olarak örnek aldığı veya etkilendiği birinin hapiste yatmış olması; şairleri etkilemiş ve dışarda bekleyen biri olarak duygularını kaleme aldıkları görülmüştür.

Faruk Nafiz Çamlıbel (D. 18 Mayıs 1898, İstanbul – Ö. 8 Kasım 1973) Bakırköy Rüştüyesi ve Hadika-i Meşveret İdadisi' ni bitirdikten sonra bir süre tıp fakültesi okudu lakin tamamlamadı. 1922'de öğretmen olarak Kayseri'ye gitti. Anadolu'yu yakından tanıma fırsatı buldu. Şiirlerinde de toplumsal konulara yöneldi. 1924-1932 yılları arasında Ankara'da, 1932-1946 yılları arasında İstanbul'da Kabataş Erkek Lisesi'nde görev yaptı.

1946 yılında DP'den İstanbul milletvekili oldu. 27 Mayıs 1960 darbesinden sonra Yassıada'da tutuklu kaldı. (Haziran 1960-Eylül 1961) Sonradan serbest bırakıldı. Tutuklandığı dönemde *Zindan Duvarları*'nı yazdı. Akdeniz'de gemide gezintideyken vefat etti (Altınkaynak, 2017, s. 221).

İlk şiiri “Saat” 1914 yılında *Çocuk Dünyası* dergisinde yayınlandı. Çamdeviren, Deli Ozan, Akıllı Ozan, İğne ile Kuyu Kazan, Kalender, Tatlı Sert, Yamak imzalarıyla eser vermiştir.

Faruk Nafiz Çamlıbel'in tüm şiirlerinin Yapı Kredi Yayınları tarafından bir araya getirildiği baskısı ile şairin 1967 yılında yayınladığı *Zindan Duvarları* kitabı araştırma kapsamında taranmıştır (Çamlıbel, 2006) (Çamlıbel, *Zindan Duvarları*, 1967).

Zindan Duvarları'nin ilk baskısında yer alan bazı şiirlerin tüm şiirleri adı altında yayınlanan baskısında bulunmadığı tespit edilmiştir. 233 şiiri incelenmiştir. İncelenen bu iki kaynaktan hareketle Faruk Nafiz'in mahpushaneyle ilgili 25 şiiri tespit edilmiş ve incelenmiştir.

Tablo 14. Faruk Nafiz Çamlıbel'in Mahpushane ile İlgili Şiirleri

	Şiir Adı	Sayfa Numarası	Yayın Bilgisi
1	Yassıada	73	1967, <i>Zindan Duvarları</i>
2	Ruhun Ölümü	73	1967
3	Yıldırım ve Temur	74	1967
4	Zindancılar*	-	1967
5	Hülya Gemisi*	-	1967
6	Sessiz Yürüyüş*	-	1967
7	Her Gece*	-	1967
8	Sayılı	76	1967
9	Yusuflar	76	1967
10	Magosa*	-	1967

11	Han Duvarlarından Zindana*	-	1967
12	Yeşil Kuş*	-	1967
13	Zindanda Bir Şarkı*	-	1967
14	Ölümlle Kalım Arasında*	-	1967
15	Davet	82	-
16	Bir Gonca Görünce	83	-
17	Dün Bir Kadın Ağladı	106	-
18	Kar ve Karanlık	118	
19	Lanete Mahkûm II	164	
20	Kör Kuyu	174	
21	Kafes	187	
22	Şeytan	200-201	
23	Kızıma	222	
24	Geç Kalan Bahar	256-257	
25	Hülya	270	

*Han Duvarları (Toplu Şiirler), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2006 baskısında yer almayan şiirlerdir.

Faruk Nafiz Çamlıbel (1898-1973), 27 Mayıs 1960 darbesinden sonra Demokrat Parti milletvekili olmasından dolayı Adnan Menderes ve diğer üyelerle birlikte hapsedilmiş kişiler arasındadır. Tutuklu kaldığı bu dönemde yazdığı şiirlerinden biri olan “Yassıada” şairin mahkûm olmasıyla birlikte değişen ruh halini anlatmaktadır:

“Bilmiyor gülmeyi sakinlerinin binde biri;

Bir vatan derdi birikmiş bir avuçluk karada.

Kuşu hicran getirir, dalgası hüsrân götürür;

Mâvi bir gözde elem katrasıdır **YASSIADA**.” (Çamlıbel, 2006, s. 73)

Yukarıdaki dizelerde şairle beraber mahkûm olan insanların gülmeyi unuttuğu dile getirilmektedir. Vatansever bu insanların burada toplanması, adanın *bir elem katrası* olması buldukları ruhsal değişimi gözler önüne sermektedir.

“Ruhun Ölümü” şiirinde de hapisneden çıksa bile artık ruhen tamamen değiştiğini adeta kendini *gezen bir ölü, gömülmüş bir diri* olarak gördüğünü ifade etmektedir:

“Ya gezen bir ölü, yahut gömülen bir diriyim;

Mumyadır, canlı da, cansız da, bu kabristanda.

Gömdüler ruhumu yüz bir sene **mahkûm** gibi;

Cismim ayrılrsa da ruhum kalacak **zindanda**.” (Çamlıbel, 2006, s. 73)

Ömür sayılı günlerden oluşur. “Sayılı” şiirinde şair hapse düşmesi ardından duyduğu üzüntüyü umutla beslemek gerektiği gayesindedir. Bunu da mısralarına şöyle yansıtır:

“Ellerin derdini dert etmedesin kendine sen;

Güç düşer böyle geçen kırk yıla bir neşe...

Ömrünün zehrini **zindanda** da zevketmeye bak:

Günler, aylar, seneler, nerede?..Nefesler sayılı!” (Çamlıbel, 2006, s. 76)

Nâzım Hikmet (1901-1963), Harp Okulu olaylarının ardından kendisine 28 yıl 4 ay hüküm verilmiş ve yaklaşık 13 yıl hapis yatmıştır. Mahpushanede geçirdiği bu zaman zarfında psikolojik değişim ve dönüşümü şiirlerinde en çok işleyen şairlerin başında gelmektedir.

“Ben ki **bileklerimde tel kelepçeyi**

bir altın bilezik gibi taşımışım,

ben ki ilmikleri sabunlu iplere bakıp kıllı kalmın enseme kaşımışım,

tehdidine pabuç

bırakır mıyım hiç?” (Nâzım, Bütün Şiirleri, 2012, s. 115)

mısralarının geçtiği “Cevap” şiirinde Nâzım Hikmet’in kendisini korkutmaya çalışan *Kara maça bey’e* seslenmektedir. *Bileklerindeki tel kelepçeyi* takmış olan Nâzım Hikmet, eskisinden daha cesur ve korkusuzdur. Bir mahkûm olarak kelepçe, kendisi için *altın bir bilezik* niteliğindedir. Cesaret olgusunun şairde arttığı görülür. Çünkü tecrübe edilmiş ve ortam görülmüştür. Artık hapiste yatmak korkulacak bir durum değildir.

“Benerci Kendini Niçin Öldürdü?” şiirinde Hindistan’ın özgürlüğü için mücadele eden *Benerci* adında devrimci bir gencin tutuklanmasını ve hapiste ihtiyarlaması neticesinde yaşadığı değişimi;

“Dışarda

bir bayrak gibi dalgalanırken adı

içerde O

ihtiyarladı...

...

Her gün biraz daha

siliniyor çizgileri

gördüklerinin.

...

Tansiyon 26.

Baş dönmesi, bunaltı.

Sinir... (Nâzım, Bütün Şiirleri, 2012, s. 333)

dizeleriyle dile getirmektedir. *Benerci* psikolojik değişimin etkisi ve ömrünün çoğunu hapiste geçirmesiyle ihtiyarlamıştır. Sinirli ve bunalan bir yapıdadır. Sağlığını gün geçtikçe kaybeder. *Bir satır bile yazamayacak* hale gelir. Lakin ilerleyen zamanda *adı bir bayrak gibi Hindistan topraklarında dalgalanmaktadır*.

“Af” şiirinde şair, hapisten afla çıkabileceğini umut etmektedir. Hapiste, güzel düşünerek, hayal kurarak, *hayatla dalga geçerek* zamanın geçebileceğini

vurgular. Yaşanan mahkûmiyet hissi olumlu düşünce ile bertaraf edilebilir. Zira şair için öyle olmuştur. *Cıgarası içmeden bitmiştir.*

“**Hapislik** olmuyor dalga geçmeden....

Halbuki ben....

Baktım ki, elimde bitmiş cıgaram

Bir nefes içmeden.” (Nâzım, Bütün Şiirleri, 2012, s. 423)

Piraye için yazdığı şiirinde ona olan özleminin hapiste kendisine mutluluk verdiğini dile getiren Nâzım Hikmet, aşk duygusunun mahkûma olan etkisini göstermektedir.

“Ne güzel şey hatırlamak deni:

ölüm ve zafer haberleri içinden,

hapiste

ve yaşıma kırkı geçmiş iken...” (Nâzım, Bütün Şiirleri, 2012, s. 617)

Hapishane, sevdiğinden mahrum etmesi neticesinde şairin Piraye’ye olan aşk duygusunu körüklediği ve bununla birlikte hapiste geçen zamana olumlu yönde etki ettiği görülmektedir. Zaman algısı olumlu yönde değişir.

Yaşama olan bağlılık da değişir hapiste. Şair Piraye’ye olan sevgisiyle birlikte hayata bakışının ve yaşama olan tutumunun *ciddi bir iş olduğunu* şu dizelerle anlatır:

“Bu sefer **hapislik** uzun sürdü biraz:

8 yıl...

Yaşamak: ümitli bir iştir sevgilim,

yaşamak:

seni sevmek gibi ciddi bir iştir...” (Nâzım, Bütün Şiirleri, 2012, s. 622)

Hapiste *yeni bir huy edindiğini* belirten şair, zamanla doğaya olan bakış açısı ve sevgisinin de değiştiğini, arttığını şu dizelerle Piraye’ye anlatmaktadır:

“Şimdi dışarda olmak,

dörtmala sürmek dağlara doğru atı.

‘ - Ata binmesini de bilmezsin.’ – diyeceksin ama

şakayı bırak ve kıskanma,

yeni bir huy edindim **hapiste:**

seni sevdiğim kadar değilse de

hemen hemen ona yakın seviyorum tabiatı...

Ve ikiniz de uzaktasınız...” (Nâzım, Bütün Şiirleri, 2012, s. 637)

İnsanların ağaç ve danalardan daha rahat, daha kolay, daha çok katledildiği bir dönemde olmasına rağmen hürriyete ve davasına olan inancı Nâzım Hikmet’in en büyük umut kaynağıdır. Umut aslında herkes için vardır. Fakat mahpustayken umudun değişmediği hatta çoğaldığı görülür. Hürriyet, ekmek ve sevgiliden mahrum olma hali umudun yaşamasına engel değildir.

“**hürriyetimi**, ekmeğimi ve seni kaybettiğim oldu,

fakat açlığın, karanlığın ve çılgınlıkların içinden

güneşli elleriyle kapımızı çalacak olan

gelecek günlere güvenimi kaybetmedim hiçbir zaman...” (Nâzım, Bütün Şiirleri, 2012, s. 644)

Nâzım Hikmet’in memleketine olan sevgisi hapisshanede bitmez. Aksine bu sevgi gün be gün çoğalır. Hatta *iç sıkıntısına* iyi gelen *memleketinin şarkıları ve tütünüdür.*

“Memleketimi seviyorum:

Çınarlarında kolan vurdum, **hapishanelerinde** yattım.

Hiçbir şey gidermez iç sıkıntımı

memleketimin şarkıları ve tütünü gibi.” (Nâzım, Bütün Şiirleri, 2012, s. 646)

Şairde ruhsal olarak olumlu yönde değişim görüldüğü gibi bazen yalnızlık duygusunun da arttığı da şiirlerinde karşımıza çıkmaktadır. Tecrit edilmesiyle yalnız

kalan Nâzım, yalnız kalmasıyla olumsuz duygular içindedir. Buna rağmen şarkı söyleyerek kendini teselli eder.

“Belki avluda bir ağaç bulunur ama

gökyüzünü başımın üstünde görmek

bana yasak...

Burası benden başka kaç insanın evidir?

Bilmiyorum.

Ben bir başıma onlardan uzağım,

hep birlikte onlar benden uzak,

Bana kendimden başkasıyla konuşmak

yasak.

Ben de kendi kendimle konuşuyorum.

Fakat çok can sıkıcı bulduğumdan sohbetimi

şarkı söylüyorum karıcığım.” (Nâzım,

Bütün Şiirleri, 2012, s. 665)

Zamanın algısı da hapisane ortamında farklıdır. Zaman izafidir. İnsan mutluken zamanın daha çabuk geçtiğini, mutsuzken de geçmek bilmediği algısına kapılır.

Mutsuz olduğu bir anın geçmek bilmediğini tarif ederken şair, hapisanedeki anlarını hatırlamaktadır. Zaman algısının geçmek bilmediği bu an adeta şairin hapiste olduğu ana denktir. Duygu durumunu şu dizelerle bize aktarır:

“Bir türlü akıyor zaman

kaskatı donmuş,

alıp askıya asabilir.

bıcakla kesebilirsin.

Hapiste gibiyim.

Hapiste en insafsız gardiyan:

zaman.” (Nâzım, Bütün Şiirleri, 2012, s. 1856)

Nâzım Hikmet, “Bir Cezaevinde, Tecritteki Adamın Mektupları” isimli şiirinin ikinci bölümünde mevsimlerin geçmesi ve baharın gelişini mahkûm gözüyle anlatır. İkinci vakti hissettiklerini,

“Ve gün ikindiye döner, gölgeler düşer duvarlara,

başlar tutuşmaya **demirli pencerenin camı:**

dışarda akşam olur,

bulutsuz bir bahar akşamı...

İşte **içerde** baharın en kötü saati budur asıl.

Velhasıl

o pul pul ışıltılı derisi, ateşten gözleriyle

bilhassa baharda ram eder kendine içerdeki adamı

hürriyet denen ifrit...” (Nâzım, Bütün Şiirleri, 2012, s.

667)

dizeleriyle ifade ederken özellikle bahar mevsiminde hürriyete *ram ettiğini*, bir bakıma özgür olamayışı sebebiyle üzüldüğünü anlatmaktadır.

Aynı şiirin üçüncü bölümünde yine şairin mutlu olma olgusundaki değişim dikkat çeker. Tecritten sonra ilk kez dışarı çıkarılmıştır. *Ömründe ilk kez gökyüzüne şaşarak baktığını* şu dizelerle anlatır:

“Bugün Pazar

Bugün beni ilk defa güneşe çıkardılar.

Ve ben ömrümde ilk defa gökyüzünün bu kadar benden uzak

bu kadar mavi

bu kadar geniş olduğuna şaşarak

kımıldamadan durdum.” (Nâzım, Bütün Şiirleri, 2012, s. 668)

İnsan önceden sahip olduğu ve her gün gördüğü gökyüzüne bile farklı bir şekilde bakabilmektedir. Bu bakış açısındaki değişimin nedeni hapishanenin şairi dış dünyadan mahrum etmesinden kaynaklanır. Öyle ki ne davası uğruna kavga etmesi ne hürriyeti ne de karısını düşünür. *Toprak ve güneşe* kavuşmak bile şairi *bahtiyar* etmeye yetmiştir.

“Sonra saygıyla toprağa oturdum,

dayadım sırtımı duvara.

Bu anda ne düşmek dalgalara,

bu anda ne kavga, ne **hürriyet**, ne karım.

Toprak, güneş ve ben

Bahtiyarım...” (Nâzım, Bütün Şiirleri, 2012, s. 668)

Sevmek, sevdiğinden çoğalmak isteği ve bunun tatmini insanın doğasında vardır. Öyle ki şaire göre bu insanın *en müthiş kudretlerindedir*. Lakin hapishanede bundan mahrumdur. Cinsel arzuların tatmini ve bastırılması konusu da değişime uğramaktadır. Nâzım Hikmet, Bursa cezaevindeyken yazdığı “Lodos” isimli şiirinde eşi Piraye’den ayrı yaşamının üzüntüsü içindeyken yaklaşan bahar mevsimi ile birlikte kedilerin bile özgürce bu arzularını gerçekleştirebildiğini aktarır ve şöyle devam eder:

“Biz altı yüz adet

kadınsız erkeğiz.

Alınmış elimizden

doğurtmak imkânımız.

En müthiş kudretim yasak bana:

yeni bir hayat aşlamak,

bereketli bir rahimde yenmek ölümü,

yaratmak seninle beraber:

sevgilim, yasak bana etine dokunmak senin...” (Nâzım, Bütün Şiirleri, 2012, s. 707-708)

İyi gün dostu ve kötü gün dostu dediğimiz kişiler vardır. Çoğu insan mutlu günlerde yanımızdadır. Fakat hapis yatmak gibi kötü bir olay başa geldiğinde arayan, soran sayısının değiştiğini, azaldığını görürüz. Hapse girdikten sonra vefa duygusunun da değiştiğini Nâzım,

“İyi günlerimde çok eller uzanır ellerime,

Resmimi, suratımı baş köşeye asarlar...

Fakat **demir kapıların her kapanışında üzerime,**

Ardında **taş duvarların** kaldığım zaman,

Ne arayan beni, ne soran...” (Nâzım, Bütün Şiirleri, 2012, s. 757)

mısralarıyla bu durumu aktarmaktadır.

“Ben İçeri Düştüğümden Beri” şiiri Nâzım’ın en çok bilinen şiirlerinden biridir. Zaman algısının kişilere ve bulunan şartlara göre değiştiğini şiirin başında şöyle ifade eder:

“**Ben içeri düştüğümden beri**

güneşin etrafında on kere döndü dünya.

Ona sorarsanız:

‘Lafi bile edilmez,

mikroskobik bir zaman.’

Bana sorarsanız:

‘On senesi ömrümün.’ (Nâzım, Bütün Şiirleri, 2012, s. 897)

Hakikatte insan hayatına göre geçen *on senedir*. Fakat bu geçen on sene dünyanın toplamda döndüğü milyonlarca yıla göre *mikroskobik bir zamana* denk gelir. Oysa ortalama bir insan ömrü için on yıl, uzun bir zamandır. Bu on senede *ana rahmine düşen çocuklar on yaşına gelmiş, yeni meydanlar açılmış uzaktaki şehrine, hane halkı görmediği bir eve taşınmış* ve dünyada da birçok değişim yaşanmıştır.

İçeri düşen mahkûmun psikolojisinde ve zaman algısında yaşanan değişim ve dönüşümle birlikte dünya da değişmiştir. Savaşlar çıkmış, atom bombaları atılmıştır. Dünyanın ruhu da bu on senede değişmiştir adeta.

“Yaşamaya Dair 2” şiirinde karşılaşılan zor koşullara rağmen hala hayata bağlı olmak gerektiğini vurgulayan şair; her ne olursa olsun mahkûm bile olursa dışarıdaki hayatla birlikte hayata devam edilmesi gerektiğinden bahseder. Hapis ortamı şairin yaşama sevincini arttırır. Mücadele hırsını ve hayata olan bağlılığını olumlu yönde geliştirmiştir.

“Diyelim ki **hapisteyiz**,

yaşımız da elliye yakın,

daha da on sene olsun açılmasına demir kapının.

Yine de dışarıyla beraber yaşayacağız,

insanları, hayvanları, kavgası ve rüzgârıyla

yani, duvarın arkasındaki dışarıyla.

Yani, nasıl ve nerde olursak olalım

hiç ölmeyecekmiş gibi yaşanacak...” (Nâzım, Bütün Şiirleri, 2012, s. 907)

“Bir Nehre Atılan Cenaze” şiirinde Nâzım Hikmet, mahkûmiyetinin on ikinci yılında hükümete baş kaldırıp annesi Celile Hanım ile açlık grevi yaptığı dönemi anlatan ve kendisini bir *canlı cenaze* olarak tanımladığı görülmektedir. Umudu, yaşama sevinci gibi olumlu ruh hali ile yaşamak her zaman mümkün değildir. Nâzım eskisi gibi değildir. Ruh dünyasındaki değişimi şu dizelerle okuyucuya sunar:

“**Hapisiğimin** on ikinci yılındaydım

üç aydan beri de

canlı cenaze halindeydim

cenaze olan ben

serilmiş yatıyordu

canlı olan ben

onu ibretle seyrediyordu

başka bir şey de gelmiyordu elinden

cenazey yiyordu kendi kendini

yapayalnızdı bütün cenazeler gibi de

ihtiyar bir kadın gelip durdu kapıda

annem” (Nâzım, Bütün Şiirleri, 2012, s. 932)

Annesinin isyanı ve oğlu Nâzım için mücadelesi ve ona olan desteği neticesinde bu cenazeyi Çin’de bulunan ve dünyanın üçüncü büyük nehri olan *Yangtse nehrine* atmıştır. Ölüm orucundan annesi sayesinde kurtulmuştur.

Nâzım Hikmet, 1950 yılında hürriyetine kavuşmasını, “Hapisten Çıktıktan Sonra” şiirine de konu edinmiştir. Yıllar sonra özgürlüğüne kavuşan şair, yeni hayatına alışamamaktadır. Karısının yanında yatması ve yıllarca alışık olduğu yalnızlık hissi devam etmektedir. Yaşadığı bu değişimi şöyle aktarır:

“Uyandın.

Nerdesin?

Evinde.

Alışamadın hâlâ

uyanır- uyanmaz

evinde olmaya.

On üç yıl hapiste kalmanın

Sersemliklerinden biri de bu.” (Nâzım, Bütün Şiirleri, 2012, s. 946)

“Memleketimden İnsan Manzaraları” şiirinin sonunda da mahkum olan Fuat’ın hapisten çıkması sahnelerine şahit olunur. Özgürlüğüne kavuşan Fuat’ın yaşadığı psikolojik değişim şu mısralarla okuyuculara sunulmaktadır:

“Daha hürriyetinin ikinci günü

unuttu hapiste yattığını.

Ancak beşinci gün

tiren İstanbul'a yaklaşırken

vakta ki karşısında Yeşilköy açıkları göründü,

birdenbire kömür çarpmış gibi başı döndü

bir bulantı halinde düştü yüreğine mahzunluk.

Birbirinden ayrı hapislerde kalanların hepsi

hele, Halil, Süleyman, Melahat,

hatta içerde edindiği ahbablar:

katilden yatan Murat,

kızıcılıktan Hüseyin

eşkıya Mehmet

kâh, ölmüşlermiş gibi uzak

acı

ve hatıralaşmış

kah, elle dokunacak kadar yakın, sevinçli ve diri," (Nâzım, Bütün Şiirleri, 2012, s. 1482)

Fuat'ın hapisten sonra hürriyete kavuşmasının ilk günlerinde hiç hapsi akla getirmediği görülürken ikinci gün ise yaşanan şaşkınlık karlımıza çıkmaktadır. Birkaç gün geçtikten sonra ise hapis ortamını ve arkadaşlarını özlemesi dikkat çekmektedir. Yıllarca hapis yatan birinin dış dünyaya uyum sağlayamaması durumu açıkça görülmektedir. Öyle ki devam eden satırlarda bu durumu şair şiirinde de yansıtır:

“Öyle de geldi ki, tesviyeci Fuat'a

şimdi, şu anda

herhangi bir hapiste, herhangi birinin,

Hele bilhassa Halil'in yanında olmak istiyor.

Ovuşturdu alnını,

gözlerinin sulandığını belli etmemek için.” (Nâzım, Bütün Şiirleri, 2012)

Fuat öyle bir değişim ve şaşkınlık içindedir ki hapiste çıkmanın üzüntüsü içindedir. Bu satırlarda birkaç günlük sürede bile mahkûmun ruh dünyasında ne kadar çok değişiklik yaşandığı gözlenebilmektedir.

Mahkûmlar kadar onları dışarda bekleyen eş, çocuk ve sevdiklerinin de duygularında değişim yaşandığı bilinmektedir. Hapiste yatan kocası Halil’i özleyen Ayşe’nin hissettiklerini şair;

“Söküyor şafak.

Yastıkta koştu kırmızı saçlar.

Uyandı Halil’in karısı Ayşe,

açıldı beyaz yüzünde kocaman altın gözleri.

Oda buz gibi soğuk,

yatak

sıcak.

Ve kadın, **hapisteki** erkeğini istiyor.” (Nâzım, Bütün Şiirleri, 2012, s. 1425)

mısralarıyla aktarmaktadır. Ayşe’nin kocası Halil’e olan sevgi ve özleminin gün geçtikçe arttığı anlaşılmaktadır Mahrumiyet hissi hapis dışında bekleyenleri de duygusal olarak etkilemektedir.

Şiirin devamında Ayşe’nin artan özlemini kocasına yazdığı bir başka mektubunda görmek mümkündür:

“Sana dehşet ihtiyacım var.

Bugünlerde çıksan bana ne büyük iyilik edersin.

Şimdi bir mektubun daha geldi,

oturdum, okudum, bir güzel ağladım.

Ben artık ağlıyorum.

Senelerdir ağlamadan acı çekmeyi öğrenmişim.

Şimdi ağlıyorum yine,

bilmem neden?

Beni ağlar görünce Leyla da ağladı.

Anlaştık bu işte ana kız:

beraber ağlıyoruz.” (Nâzım, Bütün Şiirleri, 2012, s. 1441-1442)

Nâzım Hikmet’in manzum bir hikâye tarzıyla kaleme aldığı bu şiirinde hasretlik duygusunun gün geçtikçe arttığını, Ayşe’nin eskiden ağlamadan eşini beklediğini lakin artık böyle olmadığı görülmektedir. Babasının hapiste oluşu ruhsal olarak sadece kendilerini değil kızları Leyla’yı da olumsuz yönde etkilemekte ve üzmektedir. Artık ana kız birlikte ağlamaktadırlar.

Yaşanan çaresizlik hissi bazen insanı pes ettirecek noktaya da getirdiği görülmektedir. Şiirde vergi borcundan dolayı hapis yatan bir mahkûmun kahrından ve yaşadığı bunalımdan dolayı kendini astığı şu dizelerle aktarılmıştır:

“Mahzundu Halil:

Bu sabah üçüncü **koğuşta**, gusülhanede

köylü bir **mahpus astı kendini**.

Yol parasından yatıyordu.

Onlara tayın çıkmaz.” (Nâzım, Bütün Şiirleri, 2012, s. 1428)

Yaşanan bu durum hapis hanedekilerin her zaman sabır ve umutla yaşamadığını, yaşama isteklerinin de yok oluşunu gözler önüne sermektedir.

Bu özlem sadece duygusal olarak artmaz. Eşine cinsel manada da hasretlik çekmektedir. Hapis yatan kocasından çocuk yapmak istediğini ve onu arzuladığını;

“Ve nihayet

en dehşetli hakkımı

seninle aynı yastıkta uyumak istiyorum

ve çocuk doğurmak sana

en az daha iki tane...” (Nâzım, Bütün Şiirleri, 2012, s. 1448-1449)

satırlarından anlaşılmaktadır. İnsan sevdiğinden çoğalmak ve neslini devam ettirmek ister. Bu insanın tabiatında olan bir durumdur. Lakin hapis yüzünden eşinden mahrum olması Ayşe'nin bu isteğini ve arzusunu daha da arttırdığı görülmektedir.

Yıllar sonra eskiyi hatırlarken şair hapishanede yaşadıklarını unutamaz. Hapse düşmenin insan ruhuna etkisi çıktıktan sonra bile yıllarca devam ettiğini şu mısralarında tüm gerçekliğiyle Nâzım Hikmet ele almıştır:

“Hapisten çıktığım günleri hatırlıyorum,

hapisten çıkarıldığım günleri değil, çıktığım,

içerde kandimin dışarda dostların ve zamanların zorlamasıyla çıktığım günleri
hapisten.

Sevinç.

Düğün, bayram.

Sevinç,

kibirli biraz,

biraz şaşkın.

Sevinç,

dallarında hayallerin ve umutların parıltısı,

yemişleri değil, parıltısı.

Ve yüksek sesle anlatmak hapisaneyi herkese ve kendine.

Hapisane hala düşlerine girer,

uyanırsın sıçrayarak.

Yakanı bırakmaz alışkanlıklarıyla yasakları hapisane yıllarının.” (Nâzım, Bütün Şiirleri, 2012, s. 1851)

Şair, mahpushaneden ilk çıktığı andaki hislerini açıkça ifade etmektedir. Aradan seneler geçse de hapisanede yaşadıklarının şairin rüyalarına bile girip sabahları sıçrayarak uyanmasına sebep olduğu anlaşılmaktadır. Hatta hapisaneden kalan alışkanlıkları bile devam etmektedir. Hapse düşmenin insan ruhunda yaşattığı değişimin ömür boyu süreceğini göstermektedir.

Necip Fâzıl Kısakürek (1904-1983)'ın “Zindandan Mehmed’e Mektup” isimli şiiri; oğlu Mehmed’e hapisteyken hissettiklerini, duygusal değişimini en açık dille anlattığı şiiridir. Şiirin başında oğlu Mehmed’e;

“Halimi düşünüp yanma Mehmed'im!

Kavuşmak mı?.. Belki... Daha ölmedim!” (Kısakürek, 2008, s. 420)

diyerek seslenmektedir. Oğluna kavuşacağı günün ümidi içindedir. Ölmemiştir ve hala umudu vardır.

Fakat şiirin devamında ümitsizliğin şaire tesir ettiği görülmektedir. Ruh hali kafasındaki sorularla gün geçtikçe değişmektedir. Öyle ki hapisten sağ çıkılacağına garanti yoktur. Hapiste mahkûmken ölme ihtimali de kafasındaki sorulardan biridir. Bu da kendisini umutsuzluğa doğru sevk etmektedir.

“Bir âlem ki, gökler boru içinde!

Akıl, olmazların zoru içinde.

Üstüste sorular soru içinde:

Düşün mü, konuş mu, sus mu, unut mu?

Buradan insan mı çıkar, tabut mu?” (Kısakürek, 2008, s. 420)

Yine şiirin devamında Necip Fâzıl, her sabah sayım yapıldığından bahsetmektedir. Bu sayımda hissettiklerini şu dizelerle açıklar:

“Saat beş dedi mi, bir yırtıcı zil;

Sayım var, maltada hizaya dizil!

Tek yekûn içinde yazıl ve çizil!

İnsanlar **zindanda** birer kemmiyet;

Urbalarla kemik, mintanlarla et.” (Kısakürek, 2008, s. 421)

Şaire göre mahkûmlar hapiste bir sayıdan, kemiyetten ibaret görülmektedir. Giydikleri “urba” kemikleri, “mintan” etleri olmuştur. Yani bedenlerinin bir kumaştan farkı yoktur. Ruhu, duyguları göz ardı edilmektedir. İnsan bu düzen karşısında “nesne” haline gelmektedir.

Lakin, Kısakürek “Allah’a olan inancıyla” bu umutsuzluk ve nesneleşen halinden kurtulduğunu şu dizelerle ifade etmektedir.

“Somurtuş ki bıçak, nâra ki tokat;

Zift dolu gözlerde karanlık kat kat...

Yalnız seccademin yününde şefkat;

Beni kimsecikler okşamaz mâdem;

Öp beni alnımdan, sen öp seccadem!” (Kısakürek, 2008, s. 421)

Seccadesi, N. Fâzıl’a ruhunu ve insanlığını hatırlatır. Sevildiğini hissettiren bir araç olmuş ve secde etmesiyle adeta öpüldüğünü hissettirmiştir. Ruhundaki olumlu değişimi “inancı”yla gerçekleştirmiştir. Öyle ki artık hapisten sağ da ölü de çıksa şair için fark etmez. Necip Fâzıl, Allah’a olan inancı ve sevgisiyle “ebed”e kavuşmuştur. İnancıyla, umuduyla şair, sonsuz mutluluğa kavuşmuştur.

“Mehmed’im, sevinin, başlar yüksekte!

Ölsek de sevinin, eve dönsek de!

Sanma bu tekerlek kalır tümsekte!

Yarın, elbet bizim, elbet bizimidir!

Gün doğmuş, gün batmış, ebed bizimidir!” (Kısakürek, 2008, s. 422)

Sabahattin Ali (1907-1948), hapse girdikten sonra yaşadığı ruhsal değişimi şiirlerinde okuyucuya yansıtmıştır. “Hapishane Şarkısı I” şiirinin başında kendisini kartal gibi güçlü olarak tasvir ederken devamında dal gibi kırıldığını şu dizelerle ifade etmektedir:

“Göklerde kartal gibiydim,

Kanatlarımdan vuruldum;

Mor çiçekli dal gibiydim,

Bahar vaktinde kırıldım.” (Ali, 2013, s. 36)

Hayatının baharında hapis cezasıyla tanışan şair; yaşadığı çaresizlik karşısında *ihhtiyar çınarlar gibi devrildiğini*, şiirin devamındaki şu mısralarda da sürdürmektedir:

“Coşkumdum pınarlar gibi,

Sarhoştum rüzgârlar gibi;

İhtiyar çınarlar gibi

Bir gün içinde devrildim.” (Ali, 2013, s. 36)

Şair, “Hapishane II” şiirinde sevgilisine duyduğu özlemi dile getirmekte ve hapis hayatının zorluklarını okuyucuya sunmaktadır. Sabahattin Ali’nin hapse düştükten sonraki dönüşümü sadece davranışlarıyla sınırlı değildir. Gönül olarak ruhen de değişiklik göstermektedir.

“Ey gönül, kuşa benzerdin,

Kafesler sana dar gelir;

Bir yerde durmaz gezerdin,

Hapislik sana zor gelir.” (Ali, 2013, s. 37)

Yaşanan psikolojik değişiklik sadece mahkumlar için geçerli değildir. Dışarıdaki insanların bakış açılarındaki değişikliği de şiirine yansıtan şair, zamanla sevgilisinin bile kendisini unutulabileceğini de dile getirmektedir.

“Bakmazsa senin yüzüne

Çok görme elin kızına;

Dışarda serbest gezene

Hapiste yatan hor gelir.” (Ali, 2013, s. 37)

Zaman algısının da mahkûmlar için farklılık gösterdiğini belirten şair, “Hapishane Şarkısı III” başlıklı şiirinde bu durumu dile getirmektedir. Dışarıda gezip dolaşan insanlar için mevsim bahar iken günler su gibi akıp geçmektedir. Lakin mahkûm olanlar için aynı zaman geçmek bilmez adeta durur.

“Dışarda mevsim baharmış,

Gezip dolaşanlar varmış,

Günler su gibi akarmış...

Geçmiyor günler, geçmiyor.” (Ali, 2013, s. 38)

“Hapishane Şarkısı IV” başlıklı şiirinde ise S. Ali, sevgilisine duyduğu özlemi, yaşadığı acıları ve sevgilisinin kendisine umut olduğunu anlatmaktadır. Şairi hayatta tutan sevdiğine olan güvenidir. Bir gün hapisten çıkıp sevgilisine kavuşmayı beklemektedir.

“Düşmanlar gülüp sevinsin.

Dostlar arkasını dönsün...

Benim güvendiğim sensin,

Kırmazsın benim gönlümü...

Bir gün şu damlardan çıksam,

Gelip önüne diz çöksem...

Ağlayıp içimi döksem...

Anlatsam sana halimi...” (Ali, 2013, s. 39)

Türk şiirinde önemli bir yeri olan ve ilerleyen zamanlarda bestelenen “Hapishane Şarkısı V” şiirinde Sabahattin Ali, “aldırma gönül” diyerek kendini teskin eder. Her ne kadar sıkıntıda olup dışarıya hasret olsa da bu sıkıntıların bir gün biteceğini, mahkumiyetin bir gün son bulacağını umut etmektedir. Çaresizlikten umuda doğru bir ruh değişimi ile okuyucusunun karşısında çıkmaktadır.

“Kurşun ata ata biter;

Yollar gide gide biter;

Ceza yata yata biter;

Aldırma gönül, aldırma...” (Ali, 2013, s. 40)

“Gurbet Hapishanesi” şiirinde de S. Ali’nin ruhsal değişimindeki izleri görmek mümkündür. Yalnızlık duygusunu,

“Hâlini bilen bulunmaz,

Yüzüne gülen bulunmaz,

Kapıya gelen bulunmaz

Gurbet hapishanesinde.” (Ali, 2013, s. 41)

dizeleriyle ifade eden şair, yine de umudunu kaybetmez ve sevgilisine olan bağlılığı dışarı çıkma isteğini arttırmaktadır.

“Geniş ol, göklere bakın,

Çıkacağın günler yakın...

Yâr, beni unutma sakın

Gurbet hapishanesinde.” (Ali, 2013, s. 41)

Foucault’a göre, modern anlamda hapishanelerin oluşması, disiplin sistemlerinin gelişmesi, Bentham’ın ortaya attığı *Panopticon* gözetleme tekniği gibi gelişmelerle birlikte “görünmeyen bir gözetim ve hapishane” kavramı ortaya çıkmıştır. Disiplinlerin gelişmesi ile bedene uygulanan değişik terbiye etme usulleri sayesinde bedenden daha fazla üretim sağlanmaya başlanmıştır. Bununla birlikte toplumun her alanına ve en ince detayına kadar elde edilebilen bilgiler sayesinde

bireyler üzerinde kontrol ve egemenlik sağlanma imkânı ortaya çıkmıştır. Sadece suç işleyen ve hapsedilen mahkûmlar değil okullarda, kışlalarda, atölyelerde, fabrikalarda disiplin ile eğitilen her birey aslında iktidarın gözetimi ve boyunduruğu altına girmiştir. Normlar ile sınırlanan bireyin davranışları ve düşünceleri sınırlandırılmıştır. (Foucault, 2013, s. 289-332)

Bu bağlamdan hareketle düşünülecek olursa bireylerin düşünceleri, davranışları da görünmeyen bir zindan içerisinde hapsolmüştür denilebilir. Birçok şair ve yazar da gerek şiirlerinde ve gerekse başka tür metinlerinde zihnin, aklın özgürlüğünü sorgulamıştır. Çoğu zaman da aklın mahkûm olduğu kanaatine ermiştir.

Asıl adı Hüseyin Cahit olan **Cahit Sıtkı Tarancı** (D. 4/10/1910, Diyarbakır-Ö. 13.10.1956, Viyana); şiirlerinde daha çok aşk, özlem, ölüm, yalnızlık, korku gibi bireysel temaları işlese de hapisane/zindan kavramını da ele almıştır. “Ömrümde Sükût” (1931) ilk yayınlanan eseridir. İlk şiir kitabından önce farklı dergilerde de yayınlanmış şiirleri vardır. Daha sonraları hepsi birleştirilmiş ve yeniden yayınlanmıştır. 1930 yılında Akademi Dergisinde yayınlanan “Gidiyorum” şiiri, şairin ilk yayınlanmış şiiridir, denilebilir. (Tarancı, 2013, s. 43)Asım Bezirci’nin derleyip tüm şiirlerini yayına sunduğu kitabından hareketle Cahit Sıtkı Tarancı’ya ait 274 şiir incelenmiş ve 5 şiirinin mahpushane kavramıyla ilgili olduğu tespit edilmiştir (Tarancı, 2013).

Tablo 15. Cahit Sıtkı Tarancı’nın Mahpushane ile İlgili Şiirleri

	Şiir Adı	Sayfa Numarası	Yayın Bilgisi
1	Delilere Selâm	123	<i>Ziya’ya Mektuplar</i> , 30 Mayıs 1942/ <i>Sonrası</i>
2	Giderken	136	İstanbul, 15 Temmuz 1944
3	Arslan	144	<i>Yücel</i> , Ekim 1947
4	Bir Şey	145	<i>Yaprak</i> , 1 Mayıs 1950
5	Bahar Sarhoşluğu	205	-

Vedat Günyol'a ithaf ettiği "Arslan" isimli şiirinde ise Cahit Sıtkı, cezaevine düşmüş birinin yaşadığı sıkıntıları dile getirmektedir. Cezaevine düşen biri tıpkı *kafeste sıkışıp kalan bir aslandır*.

"Gölgesi ovaya düşmüş

Bir arslan döner durur kafesinde

Dolmaz gününü beklemek ne güçmüş

Bir **cezaevinin** penceresinde" (Tarancı, 2013, s. 144)

Şiirin devamında cezaevindeki mahkûmların vakitlerini geçirmek için volta atmalarını, yaşadıkları hüznü, bu hüzünden kaçışın da ancak uyku ile mümkün olabileceğini dile getirmiştir. Kendisi hapis yatmasa da belli ki sevdiği birinin mahkûm oluşu, şairi derinden etkilemiş ve bu dizeleri yazmasına, empati kurmasına vesile olmuştur. Zira 1947 senesinde şairin yazdığı bu şiir, Nâzım Hikmet'in tutuklu kaldığı döneme rastlamaktadır. Bu şiirini; şairin üzüntüsünü dile getirdiği bir başka şiirinde "*ana baba gibi dost gibi yavuklu gibi*" diyerek andığı Nâzım Hikmet için yazmış olduğunu ve bunu Vedat Günyol'a ithaf ederek kaleme aldığını söylemek mümkündür. Nitekim "Bir Şey" şiirinde Nâzım'ın tutuklu olmasına karşın üzüntüsünü dile getirmiş ve bu şiiri onun için yazmıştır.

Cahit Sıtkı; 1938' de Harp Okulu Olayı olarak bilinen "orduyu isyana teşvik" suçunda yargılanan ve 28 yıl 4 ay hapis cezasına çarptırılan Nâzım Hikmet için "Bir Şey" isimli şiirini kaleme almıştır. Bursa cezaevinde olduğu dönemde kaleme aldığı bu şiirde Tarancı, Nâzım Hikmet'e olan sevgisini ve dostluğunu ilk mısralarında dile getirmektedir. Cahit Sıtkı için Nazım Hikmet; "ekmek gibi su gibi lazım, ana baba gibi dost gibi sevgili gibi", "memleket kadar kutsal" ve "çocuklarına adını bellettiği" kişidir. Şiirinde bunu dile getirir ve yüreğindeki acının sebebini de açıklamaktadır. Kalbinin ağrısının nedeni Bursa cezaevidir. Şiirin şu mısralarında ise duygularını şöyle ifade eder:

"Yeşil Bursa'da konuk bir garip kuş

Otur denmiş oracıkta oturmuş

Tâ yüreğinden bir türkü tutturmuş

Ne güzel şey dünyada hür olmak hür

Benerci, Jokond, varan üç Bedrettin

Hey Kahpe felek ne oyunlar ettin

En yavuz evlâdı memleketin

Nâzım ağbey **hapislerde** çürür.” (Tarancı, 2013, s. 145-146)

Şiirin son dizesinde geçen “hapislerde çürür” ifadesi insanın hapisanedeki olumsuz psikolojik/fizyolojik değişimine işaret etmektedir. Hapse düşen Nazım’ın “yavuz” halinden uzaklaşıp bir bitki gibi yok olup *çürüyecek* hale gelmesine değinmektedir.

Hapis yatan **Rıfat Ilgaz** (1911-1993) da içerde bulunduğu zaman diliminde gerek ruhsal olarak gerekse düşüncelerinde yaşadığı değişimi şiirlerine aktarmıştır. “Parmaklığın Ötesinden” isimli şiirinde *hürriyeti çoktan unuttuğunu* ve hürriyetin *yemyeşil masalların kızı* olduğunu belirtir. Yine şiirde geçen haliyle hapisteyken *pencereden dışarıyı izlemesiyle* dış dünya algısının değiştiği de görülmektedir. Mezarlık ölüleri, ölümü hatırlatır normalde insanlara. Oysa şair için artık Karacaahmet Mezarlığı ölümü hatırlatmaz. Şiirin görünür çünkü orada özgürlük vardır.

“Ne de şirin görünüyor;

Uzaktan Karacaahmet;

Hiç de söyledikleri gibi değil,

Bana düşündürmüyor ölümü.” (Ilgaz, 2010, s. 116)

“Zindanı Taştan Oyarlar” şiiri **Bedri Rahmi Eyüboğlu** (1913-1975)’nun mahpushane ile ilgili en önemli şiiridir, denilebilir. Zülfü Livaneli tarafından yeniden düzenlenen bu şiiri, sonraki yıllarda bestelenmiş ve Türk müzik tarihinde de yerini almıştır. Bu şiiri çok sevdiği Nâzım Hikmet için yazmıştır.

“Bursa’ nın ufak tefek yolları

Ağrıdan sızıdan tutmaz elleri

Tepeden tırnağa şiir gülleri

Yiğidim aslanım aman burda yatıyor” (Eyüboğlu, 2010, s. 316)

Bursa cezaevinde yattığı tarihte kaleme aldığı şiirde, Nâzım Hikmet’in boş yere hapis yattığını, 13 yıl hapis yatmasının çaresizce bir durum olduğunu dile getirmektedir. Vatan hainliği ile suçlanmasını kabul edemeyen Eyüboğlu, duyduğu derin üzüntüsünü ifade etmektedir.

Mahpushanenin insan ruhuna etkisi sadece mahkûmlar için geçerli değildir. Sevdiği birinin mahpushaneye düşmesi, özgürlüğünden mahrum olması ve bu çaresiz durum sevenlerin psikolojisine de etki etmektedir. Eyüboğlu da Nazım’ın hapse düşmesinden dolayı efkarlandığını, sadece kendisi değil Nazım’ın hapisteyken yattığı döşeğin melul, yastığının da hüznünlü olduğunu şu dizelerle ifade etmektedir:

“Bugün efkârlıyım açmasın güller

Yiğidimden kötü haber verirler

Demirden pencere taştan sedirler

Döşek melul mahzun yastık batıyor.

Yiğidim şahinim burda yatıyor” (Eyüboğlu, 2010, s. 317)

Şiirin devamında onun şairliğini överken Nâzım’ın şiirlerinin sadece memleketimizde değil Çin’e kadar duyulacağını dile getirmektedir.

“**Zindanı** taştan oyarlar

İçine bir yiğit koyarlar

Sağa döner böğrü taşa gelir

Sola döner çırılçıplak demir

Çeliğin hası da yiğidim aman böyle bilenir

Döşek melul mahzun, yastık batıyor

Yiğidim aslanım aman burda yatıyor.” (Eyüboğlu, 2010, s. 317)

Aziz Nesin (1916-1995)'in “Şöyle Bir Bakınca Geriye” şiirinde geçmişte ve tutuklu kaldığı yıllardaki anıları anlatılmaktadır. Aradan birçok yıl geçmesine rağmen hapishanenin şair üzerindeki ruhsal değişiminin izlerini görmek mümkündür. Otuzlu, kırklı yaşlarda tutuklanan şair, sevdiğinden ayrı kalmanın hüznünü altmışlı yaşlarında hala hissetmektedir.

“En yaşanılasi güzellikler

Sorgulanmış kovuşturulmuş **tutuklanmış**

Otuzlu yaş kırklı yaş

Ellili altmışlı yaş

Nemli duvarlarda silik silik benek benek

Elin elimi göremeyecek

Avucuna alamazsın ellerimi

İpler zincirler kelepçeler” (Nesin, Bütün Şiirleri 1, 2012, s. 60)

Nesin geçmişi hatırladığı ve gözünde canlandırdığı bu yılları unutmaz. Öyle ki gün geçtikçe dikine büyüyen bir kayadır.

“Canlanmış da sanki bir kaya

Görmezden gelenlerin korkak selinde

Çıkıyor o Yokuş'tan

Tarihe doğru

Ama coğrafyaya ters

Yukarı yukarı dikine akıyor

Selamsız geçerken yanından herkes” (Nesin, Bütün Şiirleri 1, 2012)

dizelerinde mahkûm olmanın üzerinden yirmi sene geçmesine rağmen şair üzerindeki psikolojik etkilerinin devam ettiği görülmektedir. Öyle ki zaman geçmesine rağmen gözünde canlanan kaya dikine doğru akmakta, büyümektedir. Bir bakıma yaşadığı acı ve hüznün etkisi azalmaz, aksine yukarı doğru çoğalmaktadır.

Hapishanenin mahkûm olan şair üzerindeki psikolojik etkilerinin tutukluluk süresi bitmesine rağmen devam etmesi, olumsuz yönüyle yaşadığı ruhsal değişimi açıkça gösteren bir şiidir.

Özgür olan bireyin tahammül edemeyeceği ve baş edemeyeceği birtakım duygular ve olaylar, hapishane ortamında farklı karşılanmaktadır. Tutukluluk hali mahkûmun ruhsal ve davranışsal tepkilerini de kısıtlamaktadır. Bu manadan bakıldığında hapishane ortamı insana tahammül etme ve katlanma gibi davranışların gelişmesini kazandırırken olumlu yönde psikolojik değişim sağlamaktadır.

Aziz Nesin “Okul” şiirinde hapishanenin kendisine kazandırdığı davranışlardan bahsederken;

“Hiç gocunup yüksünmeden

İhanetlere katlanmayı

Beş metrede beşbin metre yürümeyi” (Nesin, Bütün Şiirleri 1, 2012, s. 154)

öğrendiğini ifade etmektedir. Şiirin devamında;

“Ve hepsinden de çok

Bütün yuvarlakları yüreğimde bileyip sivriltmeyi

İnsan olmayı insan olmayı” (Nesin, Bütün Şiirleri 1, 2012, s. 154)

öğrendiğini de anlatır. Bu yönüyle şairin ruhunda yaşadığı derin üzüntü ve acının kendisini değiştirdiğini söylemek mümkündür. Duygularında yaşanan sivrilik olumsuz yönde değişiklik iken ihanetlere karşı katlanmayı öğrenmesi olumlu yöndedir.

“On Dakika” şiiri Nesin’in hapishaneye haftada bir görüşe gelen, ancak on dakika görüşebildiği sevdiğine hitap ederek kaleme aldığı şiidir. Sevdiğinden ayrı kalmak şairi üzse de onun varlığı ve ziyaretine geliyor oluşu, olumlu değişim yaşatmaktadır.

“Bereket, sen varsın dünyamda,

Dayanmak güç gelmiyor.

Şimdi eskisinden daha çok,

Güldürmek istiyorum insanları,

Hep güldürmek.

Bu sevda başka şey canım.” (Nesin, Bütün Şiirleri 2, 2011, s. 210)

dizelerinde gülmece edebiyatında yazacağı eserlerin hayalinin hapiste yattığı yıllara dayandığı görülmektedir. Cezaevindeyken nişanlandığı Meral Çelen için yazdığı bu şiirde tutuklu kalmasıyla hayata bakışının değiştiğini söylemek mümkündür. Yaşadığı sıkıntılar, özlem ve keder şairi buhrana sürüklemek yerine daha çok umuda sürükler. Bunda kendisini bekleyen bir sevgilisinin olmasının da payı vardır. İnsanları eskisinden daha çok güldürmek istemesi, değişen bakış açısını göstermektedir.

“Gelmedin” şiirinde ise Nesin, kendisini ziyarete gelmeyen birine seslenmektedir. 1951 yılında tutuklu kaldığı dönemde kaleme aldığı bu şiirde yaşadığı üzüntüyü,

“Kaç bahar geldi geçti

Bağrımı deldi geçti

Sen gelmedin.” (Nesin, Bütün Şiirleri 2, 2011, s. 239)

satırlarında görmek mümkündür. Mahkumlar için zaman algısı yaşadıkları psikolojiden dolayı değişim göstermektedir. Geçen bir mevsim hapse düşenler için bir ömür geçmiş kadar etki etmektedir. Nitekim Aziz Nesin de böyle hissetmektedir.

“Nefes nefes geldi geçti baharlar

Sen gelmedin.

Yazıyla, kışıyla

Sevinci, gözyaşıyla

Bir ömür geldi

Geçiyor...

Sen?

Gelmedin.” (Nesin, Bütün Şiirleri 2, 2011, s. 239)

Yukarıdaki dizelerde beklenenin gelmemesiyle geçen mevsimler şairde bir ömür geçmiş kadar etki ediyor. Hapishanenin psikolojik olarak mahkûmda yaşattığı zaman algısındaki değişikliği ortaya koyduğu görülmektedir.

Osman Yüksel Serdengeçti (1917-1983), yaşamı boyunca toplamda yaklaşık 4 buçuk yıl kadar bir süre hapis yatmıştır. Defalarca yargılanmış ve farklı zamanlarda hapse mahkûm edilmiştir. Hapiste yattığı dönemde yazdığı şiirlerde olduğu gibi sonraki dönemde yazdığı şiirlerinde de yaşadığı duyguları ve ruhsal değişimi kaleme almıştır.

“Hapishanelerde Hülya ve Hayat” isimli şiirinde hür olamamanın kendisinde yarattığı derin acıları, umutsuzluğu, okuduğu ve yaşadığı şehre olan özlemini, ruhunun hürriyete duyduğu açlığı şu mısralarla bahsetmektedir.

“Gönül serseri, âvare

Zindana düştü ne çare,

Hür göklere dağılmış

Mor bulutlar pare pare,

Geçip gider, geçip gider...

...

Kanar içimde bir yara,

Aklıma gelir Ankara,

Ulus’ tan Bakanlıklar’ a

Taksiler, otobüsler,

Kaçıp gider, kaçıp gider...

Sonu gelmez baharlardan

Hür, serazat diyarlardan,

Hayal akan pınarlardan

Susuz ruhum, kana kana,

İçip gider, içip gider...” (Serdengeçti, 2016, s. 109-110)

Aynı şiirde umudunun da olduğunu, tutsak olduğu kalelerin, duvarların yıkılacağını hayal ederek gönlünün kuş gibi kanatlandığını anlatırken bir geminin mavi denizde yol alması gibi düşlediği hayallerinin de engin denizlerde yol aldığını şu dizeleriyle gözler önüne sermektedir.

“...

Aklım bir şeye takılır,

Kaleler, kuleler yıkılır

Garip gönlüm kuşlar gibi

Uçup gider, uçup gider...

Hülya ve rüya âlemi,

Alıp götürürler beni,

Mavi deniz ve bir gemi,

Enginlere yelkenleri,

Açıp gider, açıp gider...” (Serdengeçti, 2016, s. 109)

“Hapishane Şiiri” isimli bir başka şiirinde Serdengeçti, hapse düşmesiyle yaşadığı ruhsal değişikliği dile getirmektedir. Şiirin başında yalçın, güçlü karaktere sahip olduğunu belirtirken sonraki mısralarda çekingen ve utangaç hale dönüşünü dile getirmektedir.

“Dağlar gibi yalçın idim, sarptım hey!

Ne de zorlu engellere çarptım hey!

Bir çığ gibi yücelerden koptum hey!

Gidiyordum yollarıma durdular,

İmansızlar ta bağımdan vurdular.

Sabah çıktım **avlu**ya çekingen utlu,

Yerler çamur pimpis, gökler bulutlu,

... (Serdengeçti, 2016, s. 112)

Şairin bu ruhsal değişiminin sebebi elbette yaşadığı zorluklar ve engellerdir. Fakat asıl neden hürriyetten mahrum olmasıdır. Ağaçların kendisinden bile mutlu olmasının nedeni kuşkusuz sahip oldukları özgürlüktür. Kavaklara bakıp ağlamasının, ağaç gibi yayla gibi olabilmesi için canını ortaya koymak istemesinin nedeni özgürlüğünden mahrum olmasıdır.

“Sabah çıktım **avlu**ya çekingen utlu,

Yerler çamur pimpis, gökler bulutlu,

Ağaçlar bile benden bahtiyar, mutlu

Kavaklara baktım baktım ağladım,

İçimden ah! Şu şarkıyı söyledim:

Ağaç olsam hür göklere uzansam,

Yayla olsam çiçeklerle bezensem,

Canımı versem de seni kazansam,

Bu can sana feda her şeyim diyet!

Gel bana, gel bana eşsiz hürriyet!” (Serdengeçti, 2016, s. 112-113)

Serdengeçti, şiirinde sadece kendini değil tüm mahkûm olanların ve her şeyden mahrum olanların benzer psikolojik hallerden geçtiğini ortaya koymaktadır. İstikballerinin, umutlarının yok olduğunu, mahkumların hayatlarının harap olduğunu şu dizelerle ifade etmektedir:

“İnsanlar, insanlar **mahkûm** insanlar,

Her şeyden her şeyden mahrum insanlar,

Şükürler, küfürler, türlü lisanlar

Sönmüş istikballer, hayatlar harap!

Kırılmış ümitler, her şey bir serap!” (Serdengeçti, 2016, s. 113)

Aynı şiirin son bölümünde Osman Yüksel, yaşadıklarından dolayı geçirdiği ruhsal değişimi açıkça ifade etmektedir. Öyle ki dellâlların ismini çağırması bile şairi derinden etkilemektedir.

“Dellâllar avaz avaz bağırır

Derinden derine ismim çağırır

Bu sesler beni ah benden ayırır...” (Serdengeçti, 2016, s. 113)

Osman Yüksel’in isyan hali de şiirine yansımıştır. “Hapishane Türküsü” isimli şiirinde bu duygunun yoğun bir şekilde işlendiği görülmektedir. Üzüntü ve keder hapse düşenlerin ekmeği ve suyu olmuştur.

“Yıkılası **hapishane** damları anam!

Yandım Allah yandım, daha mı yanam!

İçtiğimiz gözyaşı, ekmeğimiz gam!

Yıkılası **hapishane** damları anam,

Yandım Allah yandım, daha mı yanam!” (Serdengeçti, 2016, s. 116)

Mahrumiyet duygusu insanı ruhen değiştirmektedir. Özgürken sahip olduklarına duyulan hasret bir yandan insanı umutsuzluğa sürüklerken bir yandan da insanı kısıtlı bir hale sokmaktadır. Şair bunu “kötürüm olmaya” benzetmektedir.

“Feryadıma ses vermez, **duvarlar** dilsiz

Geçiyor baharlar çemensiz, gülsüz

Kötürüm gibiyim ayaksız, elsiz...

Yıkılması **hapishane** damları anam

Yandım Allah yandım, daha mı yanam!” (Serdengeçti, 2016, s. 116)

Yine hapiste bir erkek olarak yaşadığı mahrumiyet duygusunun izlerine de bu şiirde rastlanmaktadır. Köyüne duyduğu özlemlerle birlikte bunu ifade etmektedir.

“Geceler iner de doğar yıldızlar

Köyümü andıkça yüreğim sızlar

Aklıma geliyor gelinler, kızlar.” (Serdengeçti, 2016, s. 117)

Serdengeçti mahpushanede geçen zaman olgusuna ve bununla birlikte insanı nasıl değiştirdiğine de değinmektedir. Günlerinin geçmeyip zamanın durduğunu, yataklara düşüp hasta olduğunu ve yas halinde olduğunu anlatmaktadır.

“Her yeri kaplamış bir kara duman

Geçmiyor, geçmiyor, şu kahpe zaman

Bir af çıkmazsa da hâlimiz yaman.

...

Düşmüşüm yatağa, hastayım hasta

Gözlerim kapıda, kulağım seste

Yastayım kardaşlar, yastayım yasta...

... (Serdengeçti, 2016, s. 116-117)

Hapse düşen herkesin değişim yaşadığını, her derde katlanacak hale dönüştüğünü bu şiirinde anlatmaktadır. Esrar ve uyuşturucu gibi maddeler kullanıldığını kısacası mahpus hayatının insanı değiştiren olumsuz yönünü de okuyucusuna sunmaktadır. Yaşadıkları karşısındaki çaresizliği haliyle onu isyana sürüklemektedir. Öyle ki her bend sonunda “*Yandım Allah yandım, daha mı yanam!*” ifadeleriyle okuyucunun kulaklarını çınlatacak kadar büyük bir yakarıyla ızdırabını dile getirmektedir.

“Akşam olur kapıların kitlenir

Kimi kumar oynar kimi bitlenir

Buraya düşen her derde katlanır

...

Kimi esrar çeker düşer dalgaya,

Kimi bıçak çeker girer kavgaya,

Kimi çeker

Yıkılması **hapishane damları** anam

Yandım Allah yandım, daha mı yanam.” (Serdengeçti, 2016, s. 117)

Serdengeçti, Namık Kemal’in Magosa sürgünlüğüne atıfta bulunduğu “Namık Kemal’e” şiirinde şairin zindana giderken rahat ve müsterih olduğunu şu dizelerle anlatmaktadır:

“Gidiyordun **zindana** kollarında zincirler,

Artta kızıl guruplar, önde mavi fecirler.

Gidiyordun, korkmadan, yılmadan gidiyordun.

‘Çok rahatım, mes’ udum, müsterihim’ diyordun.” (Serdengeçti, 2016, s.

63)

Hapsedilen şairlerden biri olan **A. Kadir** (1917-1985), hapishane ortamındaki hislerini ve yaşadığı ruhsal değişimleri şiirlerinde ele almıştır. Birlikte hapis yattıkları arkadaşlarının duyguları da şiirlerinin konusu olmuştur.

1945 yılında kaleme aldığı “Kısalan” isimli şiirinde hapiste kaldığı günlerini hatırlamaktadır. Birlikte tutuklu kaldığı arkadaşı Necati Tatarcık, onun mahkumken sevdiği Romanyalı Tatar kızını, hapiste birbirlerine olan sevdalarını dile getirir. Aşk hangi koşulda olursa olsun insanı yaşama bağlayan, insana umut veren bir duygudur. Özellikle de mahpustaki gibi zor şartlarda süren aşkın tarifi ise başkadır. Mahpushane, her zaman sevenleri ayıran bir mekân olarak karşımıza çıkmaz. Gerçekten sevenler için bir ayrılık sebebi değildir. Bazen aşkın artmasına ve olumlu

yönde değişimine sebep olduğu da görülür. Öyle ki hapisten çıkan mahkum her şeyden önce sevdiğine kavuşur.

“Çıktık **hapisten** beraber,

Koynunda uzun mektuplar Necati'nin.

Ben yolumda yürür giderim,

Necati yolunda yürür gider.” (A.Kadir, 2012, s. 128)

Hapse düşmesi ve ardından yaşadığı sürgünlerle beraber daha güçlü ve azimli bir şekilde, yıllarca ayrı kaldığı İstanbul şehrine “Yerin Var Mı” şeklinde seslenen şair; İstanbul'a geri dönmek için izin istemektedir. Yaşadığı özlemi,

“**Hapse düştüm**, buram buram tüttün burnumda” (A.Kadir, 2012, s. 172)

dizesiyle ifade etmektedir. Yaşam mücadelesi ile birlikte hapse düşmesi ve sürgün hayatı onun bu ruhsal değişiminde etkili olduğu söylenebilir. Şairi; *yılmayan, pes etmeyen, tükenmeyen* bir insan yapmıştır.

“Duyuyor musun, İstanbul, gene çalıyorum kapını,

Ta nerelerden sağ salim döndüm işte,

Ne yıldım, ne pes dedim, ne tükendim,

Ne yem oldum kurda kuşa.” (A.Kadir, 2012, s. 172)

Maziyi andığı “Başlamak Yeniden” isimli şiirinde A. Kadir, altmış yaşında yeniden karşılaştığı askerlik, hapis ve sürgün arkadaşlarını anmaktadır.

“Rastlamak **hapisane arkadaşına**

altmış yaşında.

Rastlamak askerlik arkadaşına

altmış yaşında

Sürgündeki can yoldaşıma

altmış yaşında.” (A.Kadir, 2012, s. 227)

mısralarıyla bunu ifade ederken hüzünlenip efkarlandığını, şiirin devamındaki “Başlamak/ altmış yaşında./ cigaraya yeniden.” dizelerinden anlamak mümkündür. Şairin hapis ve sürgün hayatının üzerinden onlarca sene geçmesine rağmen duygularının değişmemesi, hapisane ortamı ve sürgün anlarında hissettiklerini benzer şekilde yeniden hissettiği görülmektedir. Hapishane ortamının şairin ruhunda değişmez olumsuz duygulara oluşmasına zemin hazırladığı, altmış yaşına geldiğinde bile bu duyguların değişmediği dikkat çekmektedir.

Sadece maizi hatırlamayan A. Kadir nerdeyse bir ömür geçmesine rağmen 1980 yılında kaleme aldığı “Sizi Düşünüyorum Hapishanedekiler” şiirinde birlikte hapis yattığı mahkumların halini merak etmektedir. Geçmişinde yaşadığı ve şahit olduğu kederli anların şairi hala etkilediği görülmektedir. Mahkumların hapiste gördükleri işkenceden kaynaklanan *yaraları, kaburgalarındaki sızılar, tabanlarındaki şişler, sırtlarındaki çürükler, hayalarındaki ağrıları* unutamayan şair, bunların geçip geçmediğini merak eder. Hapishane, olumsuz manada şairin ruhunu değiştiren, seneler geçmesine rağmen şairin düşüncelerinden arındıramadığı bir mekân olarak karşımıza çıkmaktadır.

“Sizi düşünüyorum, hapishanedekiler.

Biliyorum, düşünmek yetmez,

Ama düşünüyorum gene de.” (A.Kadir, 2012, s. 241)

Hapse düşmesiyle sevdiğinden ayrı kalan **Ahmet Arif** (1927-1991), “Sevdan Beni” şiirinde sevgilisine duyduğu özlemi dile getirmektedir. Hapis yatarken aç kalır, susuz kalır, sessizleşir ve yalnızlık hissini yaşar. Öyle ki canı paramparçadır. Fakat buna rağmen sevdası değişmez. Hapse düşmek psikolojik olarak şairi değiştirse de sevdasının değişmediğini şu mısralarla vurgulamaktadır:

“Ve ellerim, **kelepeçde,**

Tütünsüz, uykusuz kaldım,

Terketmedi sevdan beni...” (Arif, 2007, s. 13)

Ahmet Arif şiirlerinde, Anadolu’yu, halkın geçimini ve sıkıntılarını hapiste tutuklu olsa da dile getirmektedir. “Yalnız Değiliz” şiirinde Arif, Karacadağ,

Çukurova ve Cibali'deki pirinç, pamuk ve tütün toplayan işçilerinin derdiyle hemhal olduğundan bahsetmektedir.

“Ben **dört duvar** arasında değilim

Pirinçte, pamukta ve tütüneyim

Karacadağ, Çukurova ve Cibali'de.” (Arif, 2007, s. 21)

Şairin hapiste olması bu anlamda şairi değiştirmez. Çünkü Anadolu ve insanı onun gönlündedir. Bu yüzden yalnız tek başına yatsa da zindanda aslında yalnız değildir.

“Tek başına

Ölüme bir soluk kala,

Tek başına

Zindanda yatarken bile,

Asla yalnız kalmamak.” (Arif, 2007, s. 20)

Zaman algısı mahpushanede olanlar için değişiklik göstermektedir. “Akşam Erken İner Mahpusâneye” isimli şiirinde Ahmet Arif zamanın burada farklı yaşandığını aktarmaktadır. Bununla birlikte insan ne kadar güçlü olursa olsun hasret duygusu karşısında insan hapisanede çaresizdir.

“Akşam erken iner mahpusâneye.

Ejderha olsan kâr etmez.

Ne kavgada ustalğın,

Ne de çatal yürek civan oluşun.

Kâr etmez, inceden içine dolan,

Alıp götüren hasrete.” (Arif, 2007, s. 34)

“Suskun” isimli aşk temasında olan şiirinde Ahmet Arif, uzak kaldığı sevgilisinden dolayı yaşadığı hüznü dile getirirken bu acının da biteceğini anlatmaktadır. Yaşadıklarını bir rüya olarak görmektedir. Sevdiğinden ayrı kalmak

şairi duygusal olarak değıştirse de yine sevdiğine duyduğu sevgi ve bağlılık değışmemiştir.

“Rüya, bütün çektiğimiz.

Rüya kahrim, rüya **zindan**.

Nasıl da yılları buldu,

Bir mısra boyu maceram...” (Arif, 2007, s. 41)

Zindan duvarları içinde karanlığa mahkûm olmak, ruhen de insanı karamsarlığa iten bir durumdur. “Kara” şiirinde Arif, mahkumken çektiği ızdırabı ve üzüntüsünü kaleme almıştır. Umutsuzluk ve çekilen eziyet bu şiirin genel temasıdır.

“Vurmuş,

Demirlerin çapraz gölgesi,

Alnın galip ve serin.

Künyen çizileli kaç yıldız uçtu,

Kaç ayva sarardı, kaç kız sevişti,

Gelmemiş, kimselerin...” (Arif, 2007, s. 63)

mısralarıyla hapse düşmesiyle değışen zamanı, mevsimi anlatırken şair, kimsenin kendisini ziyarete gelmemesine karşı da duyduğu üzüntüyü dile getirmektedir.

“Bu Zindan, Bu Kırgın, Bu Can Pazarı” şiiri Ahmet Arif’in yine mahpushane konulu şiirlerindedir. Dış dünyaya, sevgilisine duyduğu özlem ve onlardan uzak kalmanın mahrumiyeti şairi derinden sarsmaktadır. Şaire göre esen meltem bile mahpushanedeyken “ustura ağzı” gibi keskindir. Hapiste yaşamak “yosun, solucan harcıdır”. Buna rağmen yine de umudunu kaybetmez, çünkü içerdeyken gösterdiği sabır onun hazinesidir. Sardığı tütünle bütünleşir şairin sabrı ve şiirine de şöyle yansımaktadır:

“Bu **zindan**, bu kırgın, bu can pazarı

Macera değil

Sardığım toprağımın altın sabrıdır.

O sert, erkek hüznüdüş lâhza başında

Cıgara değil.

Ve sevgilim uykusunda bağırır

Amânamân hey...” (Arif, 2007, s. 67)

Kitabının ismini oluşturan ve Ahmet Arif deyince akla gelen ilk şiiri “Hasretinden Prangalar Eskittim”, Türk edebiyatında önemli bir yere sahiptir. Mahkumken yazdığı bu şiirinde Arif, aşkını dile getirir. Yine zaman değişir, dünya değişir, mevsim değişir fakat mahpushanede “aşk”ı değişmez. Sevgilisinin yokluğu, “cehennemin öbür adıdır”. Dünya uyusa, kurt uyusa, kuş uyusa da kendisi uyuyamaz. şiirin sonunda sevdiğine “üşüyorum, kapama gözlerini” derken aşkına karşılık beklemektedir.

“Ard – arda kaç zemheri,

Kurt uyur, kuş uyur, **zindan** uyurdu.

Dışarda güröl- güröl akan bir dünya...

Bir ben uyumadım,

Kaç leykim bahar,

Hasretinden prangalar eskittim.

Saçlarına kan gülleri takayım,

Bir o yana,

Bir bu yana...” (Arif, 2007, s. 89)

“Tutuklu” şiirini 1952 yılında yayımlatan şair, dönemin siyasi olaylarından bahsettikten sonra duyduğu üzüntüyü dile getirmektedir. Hapishanedeyken duydukları şairi etkilerken yaptıklarından da pişman olmadığını anlatır.

“Firarda gözüm yok,

Namussuzum yok,

Yok pişmanlık bir halim;

Yaslanıp, bir cıgara yakmak isterim

Dumanı cevahir değer.” (Arif, 2007, s. 153)

2.4. GERÇEK BİR MEKÂN OLARAK MAHPUSHANE

Şairler, hapisane ortamının fiziksel koşullarını, hapisane düzenini ve mahkûmların nasıl zaman geçirdiklerine dair bilgileri şiirlerinde yer vermektedir. Yazıldığı dönemdeki mahpushane koşullarını ortaya koyması bakımından da okuyuculara ışık tutmaktadır.

Faruk Nafiz Çamlıbel (1898-1973), Yassıada'da tutuklu kaldığı yıllarda hapisaneyle ilgili şiirler yazmıştır. Ankara Savaşı'nda Timur'a esir düşen Yıldırım Bayezid'i de şiirine konu ettiği görülmektedir.

“Her gazâ güttüğü davadan alır kıymetini;

Rengi dönmez ne kadar ak demiş olsak karaya:

Yıldırım, düştüğü **taş zindana** devlet götürür;

Ve Timur, sıklet olur girdiği mermer saraya!” (Çamlıbel, 2006, s. 74)

Şair bir bakıma kendi yaşadığı dönem ile Timur-Bayezid dönemini mukayese etmektedir. Adnan Menderes Yıldırım'a benzemekte, Timur ise idareye el koyan darbecilerdir. Biri sarayda sıkıntı getirirken, diğeri zindana huzur getirir.

“Yusuflar” şiirinde de Kur'an-ı Kerim'de bahsi geçen Yusuf peygambere ve zindana düşüşü hadisesine değinir. Yassıada'da kendisiyle birlikte kalan Yusufları anlatır:

“Gece **zindanda** Yusuf'lar, sıralanmış, yatıyor;

Yüzlerinden okurum sapsarı rüyalarını:

Kimi sehpa görür kendini, çarımhta kimi;

Ve ararlar yine zindandaki dünyalarını!” (Çamlıbel, 2006, s. 76)

Yassıada'da mahkûm olanların idam kararlarını nasıl bir korkuyla beledikleri resmedilmiştir.

Kendilerine uygulanan şiddeti de bahseden şair,

“Bir avuç kum döküyor hepsi şifadır diyerek,

Ne zaman elleri yaklaşırsa deşilmiş yaraya...

Belki, taştan beter, on binde bir insan bulunur;

Bunların hepsi nasıl böyle gelir bir araya?" (Çamlıbel, 1967, s. 12)

mısralarıyla zindancıların kendilerine merhamet göstermediğini aksine yaralandıklarında üstlerine toprak bastıkları anlatılmaktadır.

Şair bir başka şiirinde de özgürlüğe kavuştuktan sonra meyhaneye gidişini hayal etmektedir.

"Açarız her gece yâranla hayâl yelkenini;

YASSI'dan doğruluruz KUMKAPI meyhânesine!" (Çamlıbel, 1967, s. 16)

Yassıada'da maruz kaldıkları ortamı "Sessiz Yürüyüş" şiirinde şöyle dile getirir:

"Üç övün, tekçe nizamında **koğuştan** çıkarız;

Gideriz, elde çanaklarla, yenilmez yemeğe.

VOLGA mahkûmlarının bahtı açılmış bizden:

Varmış imkanları bir şarkı bulup söylemeye." (Çamlıbel, 1967, s. 18)

Yukarıdaki mısralardan mahkûmların konuşmalarının bile yasak olduğunu, yedikleri yemeğin hali ve hapishane düzeni hakkında gerçekleri görmek mümkündür.

Yine kendilerine uygulanan baskıyı "Her Gece" şiirinde şöyle aktarır:

"**Koğuşun sürgülenir dış kanadından kapısı;**

Taş örür devriyeler rüzgâr alan her gediğe.

Tüylere ürpertici bir sesle **demir kollar** iner,

Kapıdan neş'e girip, çıkmasın endişe diye." (Çamlıbel, 1967, s. 19)

dizeleriyle *tüylere ürpertecek şekilde* kapıların kapandığını, *koğuşta hava alınacak* bir ortam bırakılmadığı anlaşılmaktadır.

“Magosa” zindanını andığı aynı isimli şiirinde yine zindancı başı olarak görev yapanların merhametsiz tutumları ironik bir ifade ile kaleme alınır.

“Veririz fecri de, mehtâbı da bin canla sana;

Tatlı bir dille güler yüz bize, **Zindancıbaşı!**.” (Çamlıbel, 1967, s. 30)

Han Duvarları şiiri Faruk Nafiz’in en çok bilinen şiiridir. Han Duvarları şiirinde kendisinin ziyaret ettiği bir hanın duvarında Şeyhoğlu Satılmış’ tan dörtlükler görür ve şiirine bunları aktarır. “Han Duvarlarından Zindana” eserinde kendisini ona benzetmektedir. Şeyhoğlu Satılmış vaktinde şairin ziyaret ettiği bir hanın duvarlarına şiirlerini yazmıştır. Şair de benzer şekilde zindan duvarlarına yazar.

“Biz de ŞEYHOĞLU SATILMIŞ gibi çizdik duvara

Nice yıl dillere destân olacak nâmımızı.

Bu canım yurt, ona gurbet, bize **zindân** oldu;

Geçtiler yanyana tarihe serencâmımızı.” (Çamlıbel, 1967, s. 31)

Mahkûm olduğu zindanda ses, ışık ve rüzgar giremezken minik yeşil bir kuşun girdiğini anlatır şair “Yeşil Kuş” şiirinde:

“Tası yok, testisi yok, yandan akan çeşmesi yok;

Varsa, teller ve dikenlerden örülmüş siperi.

Giremezken kapıdan **zindana** rüzgar, ses, ışık,

Bir girer pencereden, bir çıkar ancak o peri.” (Çamlıbel, 1967, s. 39)

Şair için bulunduğu zindan, adeta bir cehennem gibidir. İdam sırasını ve kararını beklemek tüm mahkûmlar için bir zulümdür. Cehennemi anlamak için bir günlük bile olsa “Davet” eder:

“Gün doğar. Sohbetimiz yalnız ölümdür **adada**.

Gün batar. Uykuda rüyamız ölümdür yalnız...

Dersiniz, böyle cehennem mi olur dünyada?

Çok değil, bir gecelik bizde misafir kalınız!” (Çamlıbel, 2006, s. 82)

Faruk Nafiz’in yine farklı temaları ele aldığı şiirlerinde de zindan kelimesinin gerçek bir mekân olarak ele alındığı görülmektedir:

“**Zindana** düşsem bile susmak için bir ara

Kızıl güller açacak boynumda sızan yara,

Resmini çizmek üzere kanımla dört duvara

Karalanmış taşları yaşımla sileceğim” (Çamlıbel, 2006, s. 164)

Aşk temasını ele alan “Kafes” şiirinde de benzer durum göze çarpmaktadır:

“Görünüyor kafesin ince parmaklığından

Bulutlar parça parça, ufuklar dilim dilim;

Bu kadar kahretmedi hiçbir esir **zindan**,

Kahrolmayı bu kadar özletmedi, Sevgilim!” (Çamlıbel, Han Duvarları (Toplu Şiirler), 2006)

Sevgilisine kavuşmayı bekleyen Nafiz, kendisiyle zindana esir düşen bir mahkûmu arasında benzerlik kurmaktadır. Kendisinden uzakta olması, özlem duyması şairi kahretmektedir. Şaire göre, hiçbir esir zindanda bu kadar kahrolmamıştır.

Mekân olarak geçen bahsi geçen bir başka şiirinde;

“Teslim ederek tahtımı hülyaya hakikat,

Zindanda saray kurdu Hisar, Göksu, Emirgan.” (Çamlıbel, 2006, s. 270)

dizelerinde geçen Hisar, Göksu ve Emirgan saraylarının öncesinde zindan olarak işlev gördüğü anlaşılmaktadır.

Nâzım Hikmet (1901-1963) yıllarca Ankara, Bursa, İstanbul, Çankırı cezaevlerinde tutuklu kaldı. Yaklaşık 13 yıl hapis yatan şair birçok şiirini hapisanede yazmıştır. Şiirlerinde gerek hapisane ortamının fiziksel özellikleri,

görüş günleri yaşananlar, mahkumların özellikleri çokça işlenir. Bazı şiirlerinde ise hapisane bir mekân olarak zikredilmiştir.

“Ve bizden sonra gelenler

demir parmaklıklardan değil,

asma bahçelerden seyredecek

bahar sabahlarını, yaz akşamlarını...” (Nâzım, Bütün Şiirleri, 2012, s. 127)

mısralarında gelecek neslin kendileri gibi *demir parmaklıklara* muhatap olmayacağını özgürce yaşayacaklarını dile getirir.

“Demir Kafeste Dolaşan Aslan” şiirinde hapse düşen bir *aslan*, delikanlı anlatılır. Kardeşi olarak gördüğü ve ideolojik nedenlerden dolayı yatan mahkum şöyle tasvir edilir:

“**Zindanın duvarında** kardeşimin gölgesi

kâh iner, kâh yükselir.” (Nâzım, Bütün Şiirleri, 2012, s. 134)

1928 yılında yazdığı “Hopa Mapusanesi Notlarından” şiirinde kız kaçırma suçundan tutuklu Vehpi, cinayetten tutuklu Muhittin ve hapiste dayak atılan bir deli mahkumun zikredildiği şiirde;

“**Zindanın** sarı ışıklı havasında sular şapırdıyor.

Mapuslar abanmış

Geminin parlıyan küreklerine...” (Nâzım, Bütün Şiirleri, 2012, s. 245)

dizeleriyle hapisane ortamı denizde yol alan gemiye benzetilmektedir.

“5 Aralık 1945” başlıklı şiirinde de benzer şekilde duygularını ifade eder şair:

“Delindi sintine,

esirler parçalamakta **pirangaları**.

Yıldız-poyrazdır esen,

Tekneyi kayaların üstüne atacak.

...

Ve senin alnın gibi hür, ferah ve ümitli bir alem

kuracağız Pirayem...” (Nâzım, Bütün Şiirleri, 2012, s. 635)

hapishane ortamını bir tekneye benzetirken elbette bir gün ayaklarındaki pırangalardan kurtulacağını ümit etmektedir.

Şair, “Gece Gelen Telgraf” şiirinde mahpushanede vefat eden ve ölüm haberini telgrafla öğrendiği bir yakını anlatır.

“Avuçlarımda

ellerinin gölgesi dolaşan adam

demir parmaklıklardan gördü son gündüzünü.” (Nâzım, Bütün Şiirleri, 2012, s. 346)

Bursa Cezaevinde iken yazdığı “Karıma Mektup” isimli şiirinde, idam edilirse karısının bu üzüntüyle nasıl baş etmesi gerektiğini anlatır. *Kalbimin kızıl saçlı bacısı* diye seslendiği eşine;

“Paran varsa eğer

bana fanile ve don al,

tuttuğu bacağımın siyatik ağrısı.

Ve unutma ki

daima iyi şeyler düşünmeli

bir mahpusun karısı.” (Nâzım, Bütün Şiirleri, 2012, s. 421)

dizeleriyle isteklerini belirttikten sonra mahpus hanımının iyi şeyler düşünmesi gerektiğini nasihat eder. Başka türlü dayanmak zordur.

Piraye’ye yazdığı “21 Eylül 1945” başlıklı şiirinde şair, oğlunun hasta ve kendisinin hapiste olmasını dünya hali sayar. Öyledir zaten. Ve bir gün bu halin değişeceği ümidini de taşır. Piraye’nin bunda katkısı çoktur. Ona olan sevgisi ümidini besler.

“İnsanlar, daha güzel günlere insanları taşır,
oğlumuz iyileşir,
babası çıkar **hapisten**,
güler senin altın gözlerinin içi,
dünyanın hali gibi halimiz...” (Nâzım, Bütün Şiirleri, 2012, s. 620)

Hapse düşmek sadece fiilen hapse girmek demek değildir Nâzım Hikmet’e göre. İnsanın sevdiği de hapisteyse o da bir bakıma mahkum sayılmaktadır.

“Bizi esir ettiler,

bizi hapse attılar:

beni duvarların içinde

seni duvarların dışında.” (Nâzım, Bütün Şiirleri, 2012, s. 623)

Görüş günü Piraye’nin gelmesini beklerken şair,

“Hapisten

mektubun içinde yolladığım karanfili tak saçlarına,

kaldır öpülesi çizgilerle kırışık beyaz, geniş alınını,

böyle bir günde bir isyan bayrağı gibi güzel olmalı Nâzım Hikmetin kadını...”

(Nâzım, Bütün Şiirleri, 2012, s. 634)

mısralarıyla da isteklerini dile getirmektedir. Sevdiğinin gururla gelmesini ister. Çünkü Nâzım, inandığı bir dava uğruna hapistedir.

“Çankırı Hapishanesinden Mektuplar” şiirinde de eşine seslenen Nâzım Hikmet, mahpushane ortamında hayatın nasıl geçtiğini, mahkûm arkadaşlarıyla türkü söyleyip, rubailer okuduklarını şu dizelerle anlatmaktadır:

“Bir Cumartesi Gününü,

hapisane çeşmesiyle ıslanan

bir ikinci vaktini hatırlıyor musun?

Bir türkü söyleyiydi kalaycı Şaban Usta,

...

Bir akşamüstü

oturup

hapisane kapısında

rubailer okuduk Gazalî'den:

...

Şeker Ali yukarda, **koğuşta** bağlama çalıyor.

Akşam.

Dışarda çocuklar bağrışıyorlar.” (Nâzım, Bütün Şiirleri, 2012, s. 672-674)

Hatta *Çankırı'da kurulan pazardan hapisaneye bulgur, yumurta, patlıcanın getirildiği* anlaşılmaktadır.

“Bugün Çarşamba:

- biliyorsun-

Çankırı'nın pazarı.

Demir kapımızdan geçip

kamış sepetiizde bize kadar gelecek

yumurtası, bulguru,

yaldızlı, mor patlıcanları...” (Nâzım, Bütün Şiirleri, 2012, s. 675)

Geceleri üşüse de hapisanede kederli olmadığımı da ifade eder:

“Yalnız bize mahsus bir imtiyazdır:

kış günleri **hapisanede,**

sade **hapisane** değil,

bu kocaman

bu ısınası

bu ısınacak dünyada

üşüyüp

kederli olmamak...” (Nâzım, Bütün Şiirleri, 2012, s. 678)

Hapishanedeki mahkumların kayıt altına alındığını, sayıları ve hangi suçtan dolayı girdikleri gibi bilgiler de Nâzım’ın şiirinde rastlamak mümkündür:

“ -Bugün bir hayli yolcu aldık.

Bu meyanda:

gümrük ihtilâsı,

eroin şebekesi ve Topkapı cinayeti

geldiler.

Mevcut: 727.

Kadınlar hariç.

Bugün de geçirdik vakti kerahati...

Bir misafir daha var,

onu da kaydedelim:” (Nâzım, Bütün Şiirleri, 2012, s. 703)

Kendisi ile aynı dönem Malatya’da hapis yatan Kemal Tahir’e yazdığı bir başka şiirinde onun da hapiste olmasından dolayı derin bir üzüntü içindedir. Bulunduğu ortamı az çok hayal eden Nâzım,

“Düşün ki **hapisanesi** hakkında bile fikrim yok.

Yalnız:

bir oda,

bir tek penceresi var:

çok yüksek olan tavana yakın.

Sen ordasın

dar ve uzun bir kavanozda

küçük bir balık gibi...” (Nâzım, Bütün Şiirleri, 2012, s. 713)

mısralarıyla ifade eder. Fakat kendilerini *demir kafesteki arslan* gibi hissetseler de aslında durum öyle değildir. Aslında *kavanoz içindeki bir balık* durumundadırlar. Çünkü mahrumdurlar. Özellikle de *kavga edebilmek hürriyetinden*. Şaire göre *bu en mühimdir hürriyetlerin*.

Hapishane ortamında mahkûmların sevdikleriyle haberleştiklerini, mektup ile haberleşme sağlandığını yine Nâzım Hikmet’in şiirlerinde görmek mümkündür:

“Karısı Ayşe’ye mektup yazıyordu Halil,

hapisanede, üst katta,

pencereden geceye bakarak” (Nâzım, Bütün Şiirleri, 2012, s. 1275)

Dünyada olan gelişmelerin ve haberlerin de radyo aracılığıyla alındığını,

“Dört lambalı ve 29 modeliydi **hapisanede** radyo.

On beş gün önce yolladılar Halkevinden.

Ve koridora kurdular.” (Nâzım, Bütün Şiirleri, 2012, s. 1384)

dizeleriyle anlamak mümkündür. Hapishanedekilerin dış dünyadan habersiz yaşamadığı, kendilerine bu imkânın sağlandığını şiirde görmek mümkündür.

Zaman zaman dışardan içeriye içkinin de getirilebildiği şu mısralarda görülmektedir:

“Tuhaf bir helecana kapıldı Halil,

Hatta, her nedense, biraz da utanıyordu,

Ömründe ilk defa rakı içecekti **hapiste**.” (Nâzım, Bütün Şiirleri, 2012, s. 1429)

Hapishanenin fiziksel yapısı ve koşulları içeren bilgileri de Nâzım’ın şiirlerinde rastlanmaktadır:

“Ayşe’nin mektuplarını katlayıp yerine koydu Halil.

Uzandı karyolaya sırtüstü.

Dört duvar taştan,

pencerede çırılçıplak demirler,

beton soğuk.

Senelerdir:

beton, taş, demir.

Artık yumuşak bir kumaş

tahtası bol sıcak bir oda

Hatta tenteneli bir yastık hasreti.” (Nâzım, Bütün Şiirleri, 2012, s. 1449)

Mahpushanenin soğuk, yatağın sert olması karşısında mahkûm Halil’in sıcak bir odada yumuş bir yatağın özlemini duyması gerçekte de hissedilebilen bir durumdur. Hapis ortamını ve mahkûmların hissettiklerini olduğu gibi aktaran şair, gerçekleri yalın bir şekilde gözler önüne sermektedir.

Mahkûmların hangi sebeple hapiste olduklarını ve suçlarına binaen aldıkları cezaları da Nâzım’ın şiirlerinde görülmektedir:

“Ali Kiraz cesur.

Bir karı oynatma işinden dövdü jandarma onbaşısını,

altı ay hapiste yatıp çıktı

ve parlak kara saçlarını uzatıp

arkaya doğru taramayı öğrendi orda.” (Nâzım, Bütün Şiirleri, 2012, s. 1450)

Yukarıdaki dizelerde bahsi geçen Ali Kiraz’ın bir jandarmayı dövmesinden dolayı 6 ay süreyle hapis yatmış olduğu anlaşılmaktadır. Dönemin suç ve ceza anlayışı hakkında bilgiler vermesi bakımından şiirlerin bize yol gösterdiğini söylemek mümkündür.

Nâzım Hikmet, mahkûm birinin hapisaneden uğurlanış sahnesini de şiirine konu edinmiştir:

“Bir Perşembe günü bıraktılar Fuat’ı

akşam

geç vakit.

Yürüdü elini kolunu sallaya sallaya,

ıslık çalarak

ve arkaya hapisaneye bakmadan.

Orda kalanlar

demir pencerelerden gözetliyor gideni:

bir parça hasret,

bir parça keder

ve ‘haydi, yolu açık olsun...’ (Nâzım, Bütün Şiirleri, 2012, s. 1480)

Hapishaneden çıkan arkadaşları Fuat’ı uğurlayan mahkûmların içinde buldukları psikolojik durum da tüm gerçekliğiyle dile getirilmiştir. Hapishane ortamının neredeyse tüm yönlerinin Nâzım Hikmet’in şiirlerinde yer alması dikkat çekmektedir.

Nâzım Hikmet hapiste yattığı zaman da dünyada yaşanan birçok olaya şahit olmuş ve şiirlerinde bahsetmiştir:

“**Hapisteydim** o zaman

İstanbul’da.

Tanklar geçti Varşova’dan, Paris’ten

sırtlarında beyaz haçları.

Çankırı’da hapisteydim.

Moskova önünde göründü tanklar

karın üstünde.” (Nâzım, Bütün Şiirleri, 2012, s. 1602)

Dönemin tarihi ve siyasi gelişmelerini hapiste olsa bile takip edebildiği görülür. II. Dünya Savaşı'nın olduğu yıllarda şair hapis yatmıştır.

1957 yılında Bulgaristan'dayken yazdığı “Sofya'dan” şiirinde memleketine duyduğu özlemi anlatır. Şair o kadar çok özlem duymaktadır ki Üsküdar Cezaevi'ni bile hatırlamaktadır:

“Ama İstanbul'dan uzak

Her şeyini arıyorum.

Üsküdar Cezaevi'nin görüşme yerini bile...” (Nâzım, Bütün Şiirleri, 2012, s. 1608)

Nâzım, hapisanede kaldığı anlarını hatırlarken cezaevi bahçesinde kendisine eşlik eden ve nerdeyse sırdaşı olan bir ağacı şöyle tasvir etmektedir:

“Bir erik ağacı tanırdım

Bir **cezaevinde**, avluda

Sırlarımı bilirdi.

Kara günlerimde tuttu elimden.” (Nâzım, Bütün Şiirleri, 2012, s. 1819)

Bir başka şiirinde yine Bursa Cezaevi'ndeki ortamı şöyle dile getirmektedir:

“**Bursa cezaevinde** cibinlikler yaptıktı yatak çarşaflarından.

Sabahları kovaya doldurup dökerdik tahtakurularını.” (Nâzım, Bütün Şiirleri, 2012, s. 1846)

Şair, yattığı koğuşta tahtakurularına karşı aldıkları önlemi anlatırken bize dönemin hapisanelerindeki fiziksel koşulları gözler önüne sermektedir.

Yine Nâzım Hikmet'in birçok şiirinde mahpushane; hapis, koğuş, tevkifhane, demirli pencere, cezaevi, kale gibi ifadelerle mekân olarak karşımıza çıkmaktadır:

“Gece.

Bursa mapushanesi..” (Nâzım, Bütün Şiirleri, 2012, s. 422)

“ve dağlara kaçırıp uğruna **hapis** yattığımız” (Nâzım, Bütün Şiirleri, 2012, s. 594)

“ve nereye sürülsem, hangi **hapiste** yatsam” (Nâzım, Bütün Şiirleri, 2012, s. 633)

“İstanbul’da, **Tevkifane avlusunda**,” (Nâzım, Bütün Şiirleri, 2012, s. 643)

“Hapisane avlusunda

bir bahçemiz vardı.

Sıcak bir duvar dibinde

on beş adım kadardı.” (Nâzım, Bütün Şiirleri, 2012, s. 671)

“Bak ne tuhaf

ne güzel

ne harikulâde ışıldıyor

ay ışığı

penceremin

demirlerinde!” (Nâzım, Bütün Şiirleri, 2012, s. 758)

“Hapisane

akşam

bahar...” (Nâzım, Bütün Şiirleri, 2012, s. 760)

“Çizmiş Talihsiz Yusuf

gemisini

mahpusane çeşmesinin taşına.” (Nâzım, Bütün Şiirleri, 2012, s. 767)

“1940 senesi Eylül ay ortalarında

Çankırı Hapisanesinde başlanan bu kitap

ona ithaf edilmiştir.” (Nâzım, Bütün Şiirleri, 2012, s. 798)

“Bakmayın yüzüme öyle muhabbetle!

Ben **hapiste** yatamam.” (Nâzım, Bütün Şiirleri, 2012, s. 812)

“Bursa’da **cezaevi**

Kapatmışlar bir devî.” (Nâzım, Bütün Şiirleri, 2012, s. 824)

“Yemiş ağaçları en güzel şeyi toprağın.

Hapisanede var mı?” (Nâzım, Bütün Şiirleri, 2012, s. 830)

“Burda hali berbatmış **hapisanenin:**

Her gün ölü çıkıyormuş.” (Nâzım, Bütün Şiirleri, 2012, s. 861)

“**Hapisten** çıkmak ihtimalin var mı bu günlerde?

İçimden bir şey:

belki diyor.” (Nâzım, Bütün Şiirleri, 2012, s. 870)

“Artık ne ümit, ne keder.

ne ekmek, ne su,

ne hürriyet, ne **hapislik**,” (Nâzım, Bütün Şiirleri, 2012, s. 877)

“İbrahim **hapiste** daha on sene yatar.” (Nâzım, Bütün Şiirleri, 2012, s. 878)

“Yüreği delinip batmadan,

Şarkısı tükenip bitmeden,

Cennetini kaybetmeden,

Yatar **Bursa kalesinde.**” (Nâzım, Bütün Şiirleri, 2012, s. 889)

“Mukaddes Mülkiyetin mihrabında kesip konuşmasını

Misafir gelir bize

71’inci koğuşta on beş yıl yatmaya.” (Nâzım, Bütün Şiirleri, 2012, s. 895)

“Kara taştan bu **kalenin** yapısı,

aralandı kapısı,

kızıl kızıl kestanelik karşı dağın tepesi.” (Nâzım, Bütün Şiirleri, 2012, s. 903)

“Bakıyorum geceye **demirlerden**

ve iman tahtamın üstündeki baskıya rağmen

kalbim en uzak yıldızla birlikte çarpıyor...” (Nâzım, Bütün Şiirleri, 2012, s. 909)

“Güneşli bir yol gidiyor dutlukların arasından,

hapisane revirinde penceredeyim.” (Nâzım, Bütün Şiirleri, 2012, s. 912)

“Taksiye bindin işte,

işte **hapisanesinde** yattığım şehrin

geçiyorsun içinden.” (Nâzım, Bütün Şiirleri, 2012, s. 917)

“Altı kadın vardı **demir kapının önünde**,

beşi toprağa oturmuş, ayakta biri;” (Nâzım, Bütün Şiirleri, 2012, s. 940)

“**Hapislerde** geçen on beş sene arkamda,

Önümde daha on yedi yıl.” (Nâzım, Bütün Şiirleri, 2012, s. 942)

“**Hapishane duvarları** içinde,

yalnız sessiz,” (Nâzım, Bütün Şiirleri, 2012, s. 943)

“ben, **hapiste** açlık grevinde değil de

bir kırdan yatıyor gibiyim bu Mayıs ayında geceleyin.” (Nâzım, Bütün Şiirleri, 2012, s. 944)

“On üç yıl **hapiste** kalmanın

sersemliklerinden biri de bu.” (Nâzım, Bütün Şiirleri, 2012, s. 946)

“hatta Sivas’ta **hapisanede**

tenekede büyüttüğüm sarı sardunya,” (Nâzım, Bütün Şiirleri, 2012, s. 1010)

“Öz oğluydu Ratip.

Üveydi Yakup.

Biri toprakta

hapiste biri.” (Nâzım, Bütün Şiirleri, 2012, s. 1033)

“Çocuk için hepsi bir.

Bir çocuk için, bir de kediler için,

Ha **mapushane** ha cenneti âlâ...” (Nâzım, Bütün Şiirleri, 2012, s. 1051)

“Sanıyordum ki **zindanım** yıkılacak

sofrası yıkılırsa.” (Nâzım, Bütün Şiirleri, 2012, s. 1093)

“Ne olur, ne olmaz.

Hapisanenin duvarını bir de dışardan ölçeriz.

Fena mı?” (Nâzım, Bütün Şiirleri, 2012, s. 1187)

“Hava Gedikli Okulu’na girmeden önce

bir **hapishane** bakallında çırağı.” (Nâzım, Bütün Şiirleri, 2012, s. 1197)

“Bir sünnetçi **hapiste** yatıp çıkmıştı.” (Nâzım, Bütün Şiirleri, 2012, s. 1199)

“Yakın arkadaşlarındandı **hapisteki** şairin” (Nâzım, Bütün Şiirleri, 2012, s. 1204)

“Melahat erler **koğuşunun** önünde sofada kaldı,

kelepçeler söküldü

nezarete kapatıldı ötekiler

bodruma

bavullarıyla beraber.” (Nâzım, Bütün Şiirleri, 2012, s. 1210)

“Ve galiba üçüncü girişinde **İstanbul Cezaevi’ne**

aynı rahatlıkla yattı açlık grevine

arkadaşlarla beraber,” (Nâzım, Bütün Şiirleri, 2012, s. 1213)

“Her hafta mektup yaz, kuzum.

Oldukça rahattır **Ankara Hapisesi.**

Yerleş, kızımı da getirirsin yanına.” (Nâzım, Bütün Şiirleri, 2012, s. 1219)

“Mustafa ile Nigâr

mapusanede

aynı rahatlıkla uyuyordular.” (Nâzım, Bütün Şiirleri, 2012, s. 1225)

“İyisi mi gideyim olayım **mapusaneye** teslim.” (Nâzım, Bütün Şiirleri, 2012, s. 1232)

“Kaç kerre **hapislerde** aç kalıp

-dehşetli müsrif ve cömertti-

ceketini ve şapkasını sattı,

fakat çapalı, sarı, kaptan düğmelerini aslâ.” (Nâzım, Bütün Şiirleri, 2012, s. 1250)

“Sağda beyaz bir ev vardı,

solda **hapisane.**” (Nâzım, Bütün Şiirleri, 2012, s. 1292)

“İki mahkûm daha vardı **koğuşta**

ve üç jandarma muhafız.” (Nâzım, Bütün Şiirleri, 2012, s. 1301)

“Bakmayın yüzüme öyle muhabbetle.

Ben **hapiste** yatamam.” (Nâzım, Bütün Şiirleri, 2012, s. 1306)

“Yine sizin **hapisanedikler** en gürbüzleri.” (Nâzım, Bütün Şiirleri, 2012, s. 1317)

“Bu son gecesidir Gabriel Peri’nin.

Hücreye geldiler demin

durdular altında elektrik ampulünün:

parladı apoletleri ve kısa kesilmiş saçları.” (Nâzım, Bütün Şiirleri, 2012, s. 1419)

“Küçük kızların gözleri açıldı mavi mavi.

Babası yarın akşam dönüyor **hapislikten.**” (Nâzım, Bütün Şiirleri, 2012, s. 1535)

“Çocuklar çabucak ahbap oluyor benimle.

Hapisanede pencereme gelen kuşlar da öyleydi.” (Nâzım, Bütün Şiirleri, 2012, s. 1537)

“Elâlemin babası İstanbul’da **hapiste**,

Elâlemin oğlunu asmak istiyorlar

yol ortasında

güpegündüz.” (Nâzım, Bütün Şiirleri, 2012, s. 1547)

“Komünistler, bir çift sözüm var size:

İster devlet başında olun, ister **zindanda**,” (Nâzım, Bütün Şiirleri, 2012, s. 1566)

“Beni de gözledi kavak,

Geceleri haykırarak

Hapisanenin önünde.” (Nâzım, Bütün Şiirleri, 2012, s. 1575)

“yazdım yazacağı bütün şiirleri

Yattım yatacağı bütün **hapislerde**

Geçtim geçeceği bütün şehirlerden” (Nâzım, Bütün Şiirleri, 2012, s. 1757)

“polis copu **hapisane** kapısı falan

Senin yolunu gözlüyor atom bombası falan” (Nâzım, Bütün Şiirleri, 2012, s. 1779)

“**hapislerde** de yattım büyük otellerde de

açlık çektim açlık grevi de içinde ve tatmadığım yemek yok gibidir” (Nâzım, Bütün Şiirleri, 2012, s. 1780)

“Nerde olursam olayım,

hapiste bile,

günlerim kulağıma müjdeler fısıldayarak başlar.” (Nâzım,
Bütün Şiirleri, 2012, s. 1841)

“Kızıl Meydan 1 Mayıs'ta girer bütün hapislere,

Hürriyetin yattığı bütün hapislere.” (Nâzım, Bütün Şiirleri, 2012, s. 1864)

“İyi ki sevdim yağmuru

iyi ki yattım **hapiste**

sevdim ulaşılmazları

hasretim hepsinde” (Nâzım, Bütün Şiirleri, 2012, s. 1866)

Hapishaneyi mekân olarak ele almayı hapishaneyle ilişkisi bulunan mahpus, mahkûm, kelepçe, zincir, pranga, ceza, süngü gibi ifadelerle mahpushaneyi çağrıştıran şiirlerinden bazı mısralar da şöyledir:

“Ümit yenilir miymiş?

Mahpus karılarına, analarına sorsunlar bunu.” (Nâzım, Bütün Şiirleri, 2012, s. 843)

“bahtiyar olmak ister

bütün insanlarla beraber

ve hattâ **hapistekilerle...**” (Nâzım, Bütün Şiirleri, 2012, s. 874)

“Ben bir yolculuk yaptım,

asfaltı sabah aydınlığıyla ıslak

şehirlerin içinden

mahpusları taşıyan

kamyonlarla geçerek...” (Nâzım, Bütün Şiirleri, 2012, s. 921)

“Erkekler **kelepçeli**

kadın kelepçesiz

jandarmalar **süngülü.**” (Nâzım, Bütün Şiirleri, 2012, s. 968)

“Kitap ve **kelepçelerle** bu

on üç senedir

bu beşinci yolculuğudur.” (Nâzım, Bütün Şiirleri, 2012, s. 984)

“Üniversiteli dinlemiyordu.

Gözü **mahkûmların** orda, birinci bölmede.” (Nâzım, Bütün Şiirleri, 2012, s. 1008)

“Belki bir ay geçmeden

hapishane defterinde kaydım olacak.” (Nâzım, Bütün Şiirleri, 2012, s. 1019)

“üst yanımızda jandarmalar olacak,

hapis götürüyorlar.” (Nâzım, Bütün Şiirleri, 2012, s. 1037)

“kitap okuyan,

herhal **hapis** olacak.” (Nâzım, Bütün Şiirleri, 2012, s. 1039)

“Marksizme her Allahın günü otuz yıl **ceza** giydirecekler” (Nâzım, Bütün Şiirleri, 2012, s. 1077)

“-Mahpus bir adam.’

-Tamam.

Hapishane destanı severim, yavrum.” (Nâzım, Bütün Şiirleri, 2012, s. 1129)

“tuhaf bir destan yazmış bu **mahpus** adam.” (Nâzım, Bütün Şiirleri, 2012, s. 1131)

“Zaten bir yıldır

hapisanedekini ziyaret ettiği günden beri

kirli, ıslak bir ten fanilas1 gibi taşıyordu garsonluğu sırtında.” (Nâzım, Bütün Şiirleri, 2012, s. 1136)

“- Bu şiirleri yazan **mahpusu** kardeşin tanıyor mu?” (Nâzım, Bütün Şiirleri, 2012, s. 1146)

“**Mahkûm Halil**’i dinliyordu Jandarma Hasan.” (Nâzım, Bütün Şiirleri, 2012, s. 1154)

“**Mahkûmlar** indi trenden

bavulları ve jandarmalarıyla

Keleçeleri vurulmuştu yine.” (Nâzım, Bütün Şiirleri, 2012, s. 1206)

“**Mapusluk** bir şey değil

ayrılık var bir yandan.” (Nâzım, Bütün Şiirleri, 2012, s. 1226)

“1941’de Ahmet

görüşmeci geldi **hapis** dedesine,

anasının kucağında.” (Nâzım, Bütün Şiirleri, 2012, s. 1239)

“Şükrü **hapis**,

Zeynep çapacı bahçelerde.” (Nâzım, Bütün Şiirleri, 2012, s. 1244)

“Asrî Yusuf hatırladı **mapusluğunu**” (Nâzım, Bütün Şiirleri, 2012, s. 1259)

Halide Nusret Zorlutuna (D. 1901, İstanbul- 10 Haziran 1984, İstanbul), Erenköy Kız Lisesi ardından İÜ Edebiyat Fakültesi’nde okumuştur. 1924’te Edirne Öğretmen Okulu’na atanan Zorlutuna ülkenin çeşitli şehirlerde öğretmenlik yapmıştır. 1957’de Ankara Kız Teknik Öğretmen Okulu’ndan emekliye ayrılmıştır. 15 yaşında yazdığı “Ağlayan Kahkahalar” yazısıyla okulda birincilik kazanarak yazı hayatına başlamıştır (Altınkaynak, 2017, s. 890-891).

Coşkun’un hazırladığı ve Zorlutuna ’nın tüm şiirlerini (266 şiir) kapsayan eser incelendiğinde şairin mahpushane temasıyla ilgili 4 şiiri olduğu tespit edilmiştir (Zorlutuna, 2008).

Tablo 16. Halide Nusret Zorlutuna'nın Mahpushane ile İlgili Şiirleri

	Şiir Adı	Sayfa Numarası	Yayın Bilgisi
1	Bu Topraklar Benimdir I	109-110	-
2	Annem	167-168	1961, Ankara
3	Bir Kanad Sesi	192-193	1966, Ankara
4	O Masal	103	Çınaraltı, nr:9, 4 Birinci Teşrin 1941

Orhan Şaik Gökyay'a ithafen yazdığı "Bu Topraklar Benimdir" şiirinde Halide Nusret Zorlutuna, vatanın bağımsızlığı için dedeleri ve ailesinin yaptıklarını anlatır. Kendi gençliğini de Kurtuluş mücadelesine adanmıştır. 1908 Devrimi, Osmanlı-Rus Savaşı'ndan da bahseden şair, iyisiyle kötüsüyle vatanına sahip çıkmaktadır. Babasının da Meşrutiyet öncesinde zindanda yattığından bahseder. Zindan, gerçek bir mekân olarak karşımıza çıkmaktadır.

"Onun torunu -benim dedem- menfalarda ömür

Çürütmüş;

Babam **zincirlerini zindanda** tam yedi yıl sürümüş;

Bütün ömrünce sürüyecekmiş a,

Bereket 1908 yetişmiş imdada." (Zorlutuna, 2008, s. 109)

1961 yılında kaleme aldığı "Annem" şiirinde de yine babasının hapiste yattığına değinen Zorlutuna; babasının tutuklu kaldığı zamanlarda annesiyle birlikte geçirdikleri zor günleri anlatmaktadır.

"Zincire vurulmuş bir arslanı babam

Hürriyet için

Uzak **zindanların** karanlığında...

Bunu bilmeden ağlardım seninle beraber" (Zorlutuna, 2008, s. 167)

Necip Fâzıl Kısakürek (1904-1983)'in mahpushane ile ilgili en dikkat çeken şiiri kuşkusuz “Zindandan Mehmed’e Mektup” tur. Bu eserinde farklı suçtan dolayı mahkûm olanların bir arada olduğunu görmek mümkündür.

“**Zindan** iki hece, Mehmed'im lâfta!

Baba katiliyle baban bir safta!” (Kısakürek, 2008, s. 420)

mısralarında “zindan” gerçek bir mekân olarak bahsedilir ve baba katili ile ideolojik sebeplerden dolayı tutuklanan Necip Fâzıl'ın aynı yerde, safta olmasını eleştirmektedir. Zira düşünce suçu ile baba katili olmak suçu şaire göre aynı kefeye konulamaz. Şiirin devamında,

“**Avlu... Bir uzun yol... Tuğla döşeli,**

Kırmızı tuğlalar altı köşeli.

Bu yol da **tutuktur hapse** düşeli...

Git ve gel... Yüz adım... Bin yıllık konak.

Ne ayak dayanır buna, ne tırnak!” (Kısakürek, 2008, s. 420)

diyerek girdiği mahpushanenin fiziksel koşullarından ve burada geçirdiği sürede yaptıklarından bahsetmektedir.

Yine mahkumlardan birinin idam cezasına çarptırıldığını ve sonunda idam edildiğini aktarır;

“Bir idamlık Ali vardı, asıldı;

Kaydını düştüler, mühür basıldı.

Geçti gitti, birkaç günlük fasıldı.

Ondan kalan, boynu bükük ve sefil;

Bahçeye diktiği üç beş karanfil...” (Kısakürek, 2008, s. 420)

1961 yılında kaleme alınan bu şiirden hareketle o dönemde idam cezalarının uygulandığı görülmektedir.

Sabahattin Ali (1907- 1948), “Köprünün Çocukları” isimli şiirinde Marmara denizi açıklarında yer alan bir köprünün tasvirini yapar. Bu köprünün altında barınan çocukların halini şu dizelerle anlatmaktadır:

“Kimbilir ki bu çocuk ne işler işleyecek?..

Belki üç kuruş için birini şişleyecek,

Yahut bir mağazanın delecek kasasını,

Bu vaka artıracak mücrim piyasasını:

Hemen kolundan tutup atacaklar **hapse...**” (Ali, 2013, s. 75)

Yukarıdaki mısradaki mekân türü olarak zikredilen hapisane, kimsesiz kalmış ve buldukları koşullar sebebiyle suç işlemeye müsait çocukların gideceği yer olarak karşımıza çıkmaktadır. Şair, şiirin devamında köprü altında yaşamaya mecbur bırakmış çocukların bu halinden herkesi sorumlu tutar. Çocuklara kucak açıp onları sahiplenmek gerektiğini vurgulayan Sabahattin Ali, onlara umut olacağımızı ve bunun görevimizi olduğunu aktarmaktadır.

“Hapishane Şarkısı III” şiirinde Sabahattin Ali, hapishane ortamında geçirilen zamanı ve yapılanları da aktarmaktadır.

“Burda çiçekler açmıyor,

Kuşlar süzülüp uçmuyor,

Yıldızlar ışık saçmıyor,

Geçmiyor günler, geçmiyor.” (Ali, 2013, s. 38)

Yine aynı şiirdeki şu dizelerde;

“Avluda volta vururum;

Kâh düşünür, otururum,

Türlü hayaller görürüm;

Geçmiyor günler geçmiyor.” (Ali, 2013, s. 38)

diyerek okuyucuya hapisane ortamında neler yaptığını, mahkum olarak zamanı nasıl geçirdiğini aktarmaktadır.

Yazdıkları sebebiyle mahpushaneye giren **Rıfat Ilgaz** (1911-1993) yaşadıklarını, üç kısımdan oluşan “Parmaklığın Ötesinden” isimli şiiriyle okuyucularına aktarmıştır. Hapiste birçok şey yasaktır. *Boylu boyunca sokaklar, bahçeler, yalı kahveleri, dostlarına değil ki mektup yazmak selam bile vermek* yasaktır.

“**Kapılar demir sürgülü, çifte kilitli,**

Kapalı, hürriyete giden yollar;

İçerdeki **içerde** mahzun,

Dışardaki dışarda.” (Ilgaz, 2010, s. 115)

mısralarıyla da bulunduğu ortamın şartlarını ve hissettiklerini paylaşmaktadır.

Beş bölümden oluşan “Ziyaret Günü Notları” şiirinde mahkûm arkadaşlarından Ragıp, Fikri, Necati ve diğer mahkumların ziyaret günündeki durumlarını tasvir etmektedir. Kendisini bırakıp Adana’ya Seyhan Bar’da çalışmaya giden karısından bihaber olan Ragıp; *parmaklığa dayanmış alnını, bekliyor karısını orta koğuştaki bitenden habersizdir*. Yine okulu, öğretmeni tanımadan jandarma ve polisi tanıyan bir başka genç mahkûm için şair şunları aktarır:

“Ayıplarsalar da mahallede yeridir

Böyle taşınmasını **cezaevine,**

Parmak kadar çocuğun.” (Ilgaz, 2010, s. 121)

Kocasını ziyarete gelen Şevkiye’ye ise “*İhtilattan men*” denilerek görüşmesine izin verilmez. Hapiste şahit olduklarını manzum bir hikâyeye tarzıyla okuyucuya sunar.

“Şimdi düşünüyor kara kara:

‘**İhtilattan men**’ de ne demek?

Gitti havaya gündelik,

Bir de gelip görmemek!” (Ilgaz, 2010, s. 122)

Hapishanede farklı sebeplerden yatan mahkûmlar vardır. Bazıları da fuhuşlandır. “Ayrılık Var Bir Yandan” şiirinde Rüstem Bey ve muhatap olduğu kadınları anlatan şair, onların fiziksel özelliklerinden de bahseder. Tabii bir de bulaştıkları hastalıklar da söz konusudur.

“Karakoldan karakola gezenler;

Bellidir muayene neticesi:

36’dan 28’i hasta.

Nerde o, 28’lerin en güzeli,

Üç yıldır **mahpushane köşelerinde**

Sevdasından önce frengisini çektiğin!” (Ilgaz, 2010, s. 123)

Rıfat Ilgaz, “Bu da Bir Özgürlük Şiiridir” adıyla kaleme aldığı şiirde 1944 yılında hapisteyken kendilerine uygulanan işkencelerden birini aktarır. Mahkûmlar zincirlerle birbirine bağlanarak dışarıda teşhir edilmek suretiyle komutanların gözetiminde İstanbul’da yürütülür. Yaşayabildiği tek özgürlük budur, en azından *poyraz havasını ciğerlerine çekebileceği* bir andır.

“1944 yılındasın, yanlıştın yok,

Kıştı girdiğin, temmuz ortasındasın.

Emirle de olsa açıldı ya

İşte **demir kapılar** ardına kadar,

Dışardasın!” (Ilgaz, 2010, s. 124)

Dönemin siyasetini de eleştiren şair için bu hal, *Roma sirklerinde aç aslanların ağzına atılmayan kölelerin* halinden farksızdır. Bu durumun hiçbir gazetede yer almaması ve devam ettiriliyor oluşu da şairi etkilemektedir.

“Tek satır yok sayfalarda

Bu **zincirleme tutsaklık** üstüne.

Çekildi dış kapıdan demir süngüler,

Tuttu süngülüler yolları,

Topyekûn himayesindeyiz zincirlerin!” (Ilgaz, 2010, s. 125)

Hapisten kurtulması ve özgürlüğüne kavuştuğunu;

“Kimimiz mahpustan dönmüşüz

Kimimiz sürgünden!”

dizeleriyle aktaran şair, arkadaşlarıyla yaptığı kutlamayı “İçelim” şiirinde anlatır. Artık *akşamları nöbetçi geçmiyordur, kilit ve demir parmaklık yoktur*. Hatta *kol kola, kelepçesiz* çıkıp dolaşabilirler. Özgür olmanın tarifini bu satırlarla anlatan Ilgaz, *konusmanın suç sayıldığını* ve hapishanelerin ülke ideolojisine hizmet ettiğini de şiirinde vurgular.

“Bilsem ki...” şiirinde de hapishane ortamında çektiği çile ve işkenceleri anlatırken kendisiyle hesaplaşmaktadır. Vücudunun her parçası şairden hesap soracaktır. Sahip olduğu düşünce yüzünden hapse giren şair,

“Bilsem ki kimsenin parmağı yok

Bu sürüp giden işkencede;

Kılım bile kıpırdamadan sabah

Çekerdim darağacına kendimi,

Bilsem ki suç bende!...” (Ilgaz, 2010, s. 129)

mısralarıyla aslında masum olduğunu vurgulamaktadır.

Oktay Deniz’e ithaf ettiği “Dışarda” şiirinde de hapishane ortamının aksine dışarıdaki hayatın gelin havası, çengi cümbüş halinde olduğunu yazar.

“Oooh... Dünya varmış dışarda!” (Ilgaz, 2010, s. 130)

derken özgürlüğe kavuşmanın mutluluğunu aktarmaktadır.

Rıfat Ilgaz şiire ayrı bir ehemmiyet verdiğini,

“Önce şiirde sevdim kavgayı

Özgürlüğü kelime kelime şiirde.

Mısra mısra sevdim yaşamayı,

Öfkeyi de, sevinci de...” (Ilgaz, 2010, s. 131)

dizeleriyle anlatmaktadır. Hapis yatan şairlerimizden A. Kadir’e ithaf ettiği “Şiirde” isimli bu eserinde hapisane ve sürgünü yeniden dile getirdiği görülür. Çünkü hayatının bir parçasıdır.

“Kafiyeden önce gelen

Sevgilerimiz mi sade,

Sürgün de var

Hapis de.” (Ilgaz, 2010, s. 131)

Şükran Kurdakul için yazdığı “Sahipsiz” şiirinde hapiste kaldığı dönemde cenazesini kalkan birinin ardından duyduğu üzüntüyü dile getirir.

“Düşündürür hasta halimde beni:

Cenaze sabahları, koğuştta;

Atılmış bir ceket, sahipsiz...

Diş fırçası, derece,

Çerçevesinde gülen bir kadın...” (Ilgaz, 2010, s. 158)

Kendisi gibi yazdıkları yüzünden ve Nâzım Hikmet şiirleri okuması nedeniyle defalarca hapsedilmiş olan arkadaşı Şükran Kurdakul’a ithaf etmesi kader ortaklığındandır. Şahit olduğu bu manzara karşısında sahipsiz kalan *ceket, diş fırçası ve gözlüğü* şairi düşündürmüştür. Sadece bu eşyalar sahipsiz değildir. Dönem itibarıyla ülkenin içinde bulunduğu siyasi hal nedeniyle *Anadolu da sahipsizdir*. Bu durum şairi üzmektedir.

Vefat eden ve hayatında önemli bir yere sahip olan *Nasip Teyze* diye zikrettiği “Kara Taş Üstüne” şiirinde Rıfat Ilgaz;

“İçerde umudumuz ekmeğimiz,

Sıcak yatağımızdı dışarda.” (Ilgaz, 2010, s. 160)

dizeleriyle hapiste ve sonrasında onunla yaşadığı anılarını anlatmaktadır. Şairin hapiste iken desteğini ve sevgisini esirgemeyen teyze, ölümüyle Ilgaz’ı üzmüştür. Hapishane ortamında gösterilen fedakârlık ve destek tüm mahkumlar için önemlidir.

Osman Yüksel Serdengeçti (1917- 1983) hapis yatmış şairlerimizdendir. Şiirlerinde mahpushanenin gerçek bir mekân olarak tasvir edildiğini görmek mümkündür. “Hapishane Şiiri” isimli şiirinde mahpushanenin karanlık ortamını, demir kapılarını ve binanın yapı özelliklerinden bahsetmektedir.

“Coşkun seller gibi çağladım coştum

Sonunda karanlık bir yere düştüm

Tam yedi demir kapıdan geçtim

Kapılar kapılar demir kapılar

Kaleler, kuleler, kalın yapılar. (Serdengeçti, 2016, s. 112)

Yine bu şiirin devamında koğuşların karanlık, uzun ve sisli olan fiziksel özelliklerinden bahsetmektedir. İnsanların giyim özelliklerinden bahsederken hapishane ortamının dış dünyadan farklı oluşuna dikkat çekmektedir.

Koğuşlar uzun, karanlık, sisli,

Duvarlarda bavul keseler aslı,

İnsanlar bir tuhaf külahlı fesli,

Dünyamı değiştirmiş gibi bir hal!..

Öyle bir sahne ki tarifi muhal!..” (Serdengeçti, 2016, s. 112)

Osman Yüksel’in “Hapishane Türküsü” isimli şiirinde de mahpushane ortamının izlerine rastlanmaktadır. Mahkumların halini şu mısralarla dile getirmektedir:

“Herkesin derdi de başından aşkın,

Her kimi gördümse serseri, şaşkın,

Yemeksiz, gömleksiz, perişan, düşkün” (Serdengeçti, 2016, s. 117)

Yine hapiste volta atarak zamanı geçirdiğinden bahseden şair, devamında diğer mahkumların da kumar oynayarak, esrar çekerek vakit geçirdiğinden bahsetmektedir.

“Çıkar avluya da volta vururum

Bu sefil hayatı böyle sürürüm

İflah etmez ben bu yerde çürürüm

...

Akşam olur kapıların kitlenir

Kimi kumar oynar kimi bitlenir

...

Kimi esrar çeker düşer dalgaya,

Kimi bıçak çeker girer kavgaya,” (Serdengeçti, 2016, s. 117-118)

Osman Yüksel’in dörtlük olarak kaleme aldığı şiirinde “zindan” kelimesinin geçtiğini ve gerçek bir mekân olarak ele alındığını söylemek mümkündür.

“Kula kul olmak için atılmadık meydana

Biz yalnız hakikate, hakka secde ederiz.

Nasıl girdiyse dava sahipleri **zindana**

Bilsin ki kahpe zaman biz de öyle gireriz.” (Serdengeçti, 2016, s. 119)

Yine “Bu Kervan Böyle Gitmez” başlıklı iki şiirinde de “zindan” kelimesi mekân olarak mahpushane manasında kullanılmıştır. 1948 yılında dönemin iktidarı olan CHP’yi eleştirirken aynı isimde olan ve 1967 yılında yazdığı şiirinde bu sefer yönetimde olan Adalet Partisi’ni eleştirmektedir. “Ne

Bekliyorduk, Ne Çıktı” şiirinde de yine AP’ni eleştirmektedir. Şiirlerin genel teması siyasi mevzular olduğundan dolayı ideolojik olarak ele alınan kısımda detaylıca yer verilmiştir. Zindan bahsi geçen dizeler ise şu şekildedir:

“İster bir cani gibi **zindanda** süründürün,” (Serdengeçti, 2016, s. 148)

“... ”

İster bir cani gibi **zindanda** süründürün,” (Serdengeçti, 2016, s. 151)

“... ”

Senelerce **zindanlarda** kalmıştık.” (Serdengeçti, 2016, s. 153)

Türk edebiyatında Garip Akımı olarak bilinen yenileşme hareketinde yer alan **Orhan Veli Kanık** (D. 13 Nisan 1914, İstanbul- Ö. 14 Kasım 1950, İstanbul), Beşiktaş Akaretler İlkokulu ve Galatasaray Lisesi’nin ilk kısmı ile başladığı eğitimine Ankara’da devam etmiştir. Daha sonra İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Felsefe Bölümü’ne devam etmiştir (1932-1936). PTT Genel Müdürlüğü’nde memur olarak ve MEB Tercüme Bürosu’nda görev yapmıştır. İlk şiirleri 1924 yılında *Çocuk Dünyası* isimli dergiyle Balıkesir’de yayımlanan *Gençleryolu* dergisinde 1929 yılında “Annem’e” başlığı ile yerini almıştır. (Altınkaynak, 2017, s. 426-427)

Oktay Rifat ve Melih Cevdet Anday ile arkadaş oldu ve 1936 *Sesimiz* dergisini çıkarmışlardır. Varlık dergisindeki bazı şiirleri Mehmet Ali Sel imzasıyla yayımlanmıştır. 1941 yılında ilk şiir kitabı *Garip*’i yine liseden arkadaşları olan Melih Cevdet ve Oktay Rifat ile çıkarmıştır. Yine 1949 -1950 yılları arasında toplamda 28 sayı yayımlanan *Yaprak* dergisinin sahipliğini ve yazı işleri müdürlüğünü yapmıştır (Altınkaynak, 2017, s. 426-427).

İncelenen tüm şiirlerinde (176 şiir) mahpushane temasıyla bağlantılı 4 şiir tespit edilmiştir (Kanık, 2006).

Tablo 17.Orhan Veli Kanık'ın Mahpushaneyle ilgili Şiirleri

	Şiir Adı	Sayfa Numarası	Yayın Bilgisi
1	Şoförün Karısı	43	<i>İşte</i> , 15 Haziran 1944
2	Sizin İçin	114	<i>Yaprak</i> , 1 Mayıs 1949
3	Bedava	126	<i>Yaprak</i> , 15 Nisan 1949
4	Oaristys	151	<i>Varlık</i> , 1 Aralık 1936 (Ankara, Haziran 1936 yazılışı.)

Orhan Veli'nin şiirlerinde hapisanenin mekân olarak işlendiğini söylemek mümkündür. “Şoförün Karısı” isimli şiirinde kendisinde gözü olduğuna inandığı şoför karısı olan şuh bir bayanı anlatmaktadır. Ona el atmasını istemez çünkü yaşanacak gizli aşk şairi hapse düşürebilir.

“Senin, eniştende gözün var;

Benimse gençliğim var;

Mapuslarda çürüyemem;

Başımı belaya sokma benim;

Kıyma bana.” (Kanık, 2006, s. 43)

Orhan Veli, “Sizin İçin” diye hitap ettiği ve şiirine isim olan bir başka eserinde insanlara seslenirken dünyada olup biten her şeyin insanlar için olduğunu vurgulamaktadır. Gece-gündüz, sarı-pembe tüm renkler, sıcaklık, yumuşaklık, postacının ayağı, cephelerde harcanan kurşun, mezarlar kısacası; her şey insan için yaratılmış, var olmuştur. Hatta hapisaneler, kelepçeler, idam cezaları da insanlar içindir. Burada da gerçek bir mekân olarak hapisanenin ele alındığı görülmektedir.

“Cephelerde harcanan kurşun,

Sizin için mezarlar, mezar taşları,

Hapisaneler, kelepçeler, idam cezaları;

Sizin için;

Her şey sizin için.” (Kanık, 2006, s. 114)

“Bedava” şiirinde Orhan Veli, hayat şartlarının ve yaşamının pahalı ve zor oluşunu konu edinmektedir. Bir yandan hayatın bedava olduğunu söyler lakin aslında öyle değildir. Bedava olan havadır, buluttur, otomobilin dışıdır, sinemanın kapısı, acı sudur. İnsanın sahip olamayacağı ve ihtiyacı olmayan şeylerin bedava olduğunu anlatır. Oysa peynir ekmek bedava değildir. Özgürlük “kelle” kadardır. Esaret ise bedavadır. Esaret gerçek anlamda ele alınmıştır ve hapiste olmanın, sürgünde olmanın bedava olduğu dile getirilmiştir. “Bedava yaşıyoruz” ifadesiyle şairin aslında yaşama esaret gözüyle baktığını söylemek mümkündür.

“Peynir ekmek değil ama

Acı su bedava;

Kelle fiyatına hürriyet,

Esirlik bedava;

Bedava yaşıyoruz, bedava.” (Kanık, 2006, s. 126)

Garip hareketi içerisinde olan **Melih Cevdet Anday** (D. 1915, Çanakkale- Ö. 28 Kasım 2002, İstanbul), Melih Cevdet, M.C. Anday, M.C.A. imzalarıyla birlikte H. Mecdi Velet, Murat Tek, Yaşar Tellidere takma adlarını kullanmıştır.

Ankara Gazi Lisesi’nden sonra Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi’ne girmiştir. Daha sonra 1938 yılına kadar Belçika’da sosyoloji eğitimi almış, yurda döndükten sonra çevirmenlik ve gazetecilik yapmıştır.

İstanbul Konservatuvarı, TRT Yönetim Kurulu, Milli Eğitim Bakanlığı gibi kurumlarda çeşitli görevlerde bulunmuştur. 1936’ da Varlık dergisinde Oktay Rifat ve Orhan Veli ile yazdıkları şiirlerle “Birinci Yeni” nin ortaya çıkmasına yol açmıştır. Başta Garip akımına bağlı kalsa da sonraları felsefi şiirlere ağırlık vermiştir. Gazi Lisesi’nde okuduğu sırada yazdığı “Ukde” şiiri şairin ilk şiiridir. (1936) Roman, şiir, tiyatro gibi birçok türde sayısız eser kaleme almıştır.

Melih Cevdet Anday'ın tüm şiirleri Sevengül Sönmez'in hazırladığı kitapta bir araya getirilmiştir. İncelenen tüm şiirlerinde 315 şiirin 203'ü 1923-1980 yılları arasında yazıldığı görülmüştür. Mahpushaneyle ilgili de 2 şiir tespit edilmiştir (Anday, 2012).

Tablo 18. Melih Cevdet Anday'ın Mahpushane ile İlgili Şiirleri

	Şiir Adı	Sayfa Numarası	Yayın Bilgisi
1	Yalan	46	1946
2	Bir İlkbahar Şiirine Başlangıç	56	<i>Varlık</i> (315), Ekim 1949, “Bir Bahar Şiirine Başlangıç” adıyla yayınlanmıştır.

Melih Cevdet Anday'ın “Yalan” isimli şiirinde çevresindeki insanlara söyledikleriyle mutluluk veren birini anlatmaktadır. Lakin bu çok zordur çünkü yalan söylemektedir. Yalan söylediklerinden bazıları da af bekleyen mahpuslardır. Hapis yatanlar gerçek haliyle ele alınmıştır.

“Kızlara çeyizlerinden bahsediyorum

Mahpuslara affi umumiden...

Çocuklara müjdelere veriyorum

Babası cephede kalan çocuklara...” (Anday, 2012, s. 46)

“Bir İlkbahar Şiirine Başlangıç” ya da “Bir Bahar Şiirine Başlangıç” ismiyle yayımlanan şiirinde Melih Cevdet, öğrenci dilinden öğretmenine seslenerek baharın gelişiyiyle yaşananları aktarmakta; okul sıralarını ve kitapları bırakıp dışarı çıkmak istemektedir. Hatta okul, hastane, hapishanelerdeki herkesin dışarıda olmasını istemektedir. Mekân olarak ele alınan hapishane ve bahsi geçen mahpusların özgürlüğe kavuşmalarıyla da mutlu olacaklarını ifade etmektedir.

“Bomboş kalsın evler okullar

Hapishaneler, hastaneler...

Öğretmenim, sevgili öğretmenim

Sırtımıza alırsız hastaları

Kimbilir ne özlemişlerdir kırları...

Ya **mahpuslar**

Ne sevinirler kimbilir

Sarılp sarılıp öperler adamı.” (Anday, 2012, s. 56)

“Agememnon I” ismiyle mensur şiir türünde kaleme aldığı eserinde **Oktay Rifat** (1914-1988);

“Hasta koşullarına düşmekse düşelim, **hapis damlarında** yatmaksa yatalım, ırgat pazarlarında satalım, sudan ucuz!

Bakalım **tel örgüler** ardından, akken yoğurt bakracının bezi, ışikken en büyük am, şıpşakçı resim alırken şuna buna!” (Rifat, Bütün Şiirleri I, 2014, s. 359)

dizelerinde *hapishaneyi, damı ve tel örgüleri* gerçek bir mekan olarak aktarmıştır.

Yine “İsli Alinyazımız” şiirinde haksızlığa uğramış olanların bir gün hakkını alacağı günü ve bu yöndeki umudunu dile getirmektedir.

“Güneş karaya çalar ovamızda. Yıldız,

Kervan kırar, bel büker. Koca toprak susuz!

İki kavak sallanır orda, **mapusane**

Kapısında. Yeşil çayır oynarız bozda,

Ulu ağaç gözleriz çorak uykumuzda.” (Rifat, Bütün Şiirleri I, 2014, s. 436)

mısralarında hapishane etrafındaki kavak ağaçlarının tasvirini yapmaktadır. Gerçek bir mekân olarak ele alınmıştır.

Oktay Rifat; “Bulutlu” şiirinde mahkûm bir yakınını ziyarete giden bir kadın tasvir edilmektedir.

“İki göç, on bir ölü sırtında, bir cinayet,

Havran gidiş geliş **hapidamı** yolları,

memeleri sarkık, bunca çocuk taşımış karnı göçük.” (Rifat, Bütün Şiirleri I, 2014, s. 248)

dizelerindeki “hapisdami” ifadesi gerçek mekân olarak aktarılmıştır.

Ceyhun Atuf Kansu (1919-1978)’ya ait “Mahpus Yelkenli” isimli şiiri; Sinop’ta yelkenli sahibi olan biri gözüyle yazılmıştır. Sinop cezaevinde yatan mahkûmlara gemisiyle umut vermek istemesi anlatılmaktadır.

“Haydi yelkenli seninle deryalar aşalım

Güneşe, güneşe, güneşe kaçalım

Düşüncesinde karanlık dünyanın yosun

Aydınlatalım o mahpusun rüyasını

Sen hür oldukça ey gemi belki **mahpus**

Bir gizli sevinç duyar, özleyenlere mahsus” (Kansu, Bir Kasabadan Resimler, 1991, s. 33)

mısralarıyla şair, mahkumlara umut ve sevinç olmak istemektedir. Sinop cezaevi Anadolu’nun bilinen en eski hapisanelerinden biridir. 4000 yıllık bir maziye sahip olan cezaevi resmi olarak Osmanlı kayıtlarında 1887 tarihinde kurulduğu bilinmektedir. 1999 senesinde ise müze haline getirilmiştir. (Sinop Cezaevi Tarihçesi, 2018)

Sabahattin Ali hariç, Refik Halit Karay, Hüseyin Hilmi, Ahmet Bedevi Kuran, Refi Cevat, Burhan Felek gibi yazar ve şairlerin burada tutuklu kalmıştır. 1947 yılında yazılan bu şiir o dönemde Sabahattin Ali gibi önemli bir yazarın mahkumiyetine tanıklık etmiştir.

Ceyhun Atuf Kansu bu eserinde üzüntüsünü dile getirirken Sinop hapishanesinin mekân olarak tasvirini şu dizelerle yapmaktadır:

“Sinop’ta gördüm bir kale

Dört yanı çevrili **taş duvar** ile

Avlusunda iki kavak hışılar

Dışarda gün parlar, deniz aşlar

Mahpus oturmuş ağacı yontar

Demir atmış hayalleri sularda yatar” (Kansu, Bir Kasabadan Resimler, 1991, s. 32)

“Yol Aramak” şiirinde Kansu, Anadolu’nun farklı şehirlerine olan yolculuğunu aktarırken Sinop’tan da bahsetmektedir. Hapishanesi ile bilinen şehrin bu yönü ve sürgünlere ev sahipliği yapması yönüyle şiirde zikredilmektedir.

“**Sinop sürgünleri** ve denizleriyle

Bir balığa kurulmuş dalyan

...

Bozkır, deniz, dağlar ve **kalesiyle Sinop**

Yurdumuzdur bizim hep aydınlık

Bir yanı hep karanlıkta” (Kansu, Bir Kasabadan Resimler, 1991, s. 154)

“Kaçkar Dağı” başlıklı şiirinde eski Anadolu efsaneleri ve mitlerinden olan Prometheus ve Zeus’un başından geçenler anlatılmaktadır. Kardeşini zincire vurup hapsetmesi şu mısralarda anlatılmaktadır:

“Aydınlıklar ozanı Prometheuskardaşı

Zincirlere vurur bir yalçın kayanın başında.

Kaçkar dağındadır der, söylenti

Tutsaklığın utanç kayası...” (Kansu, Bir Kasabadan Resimler, 1991, s. 122)

“Zincirlere vurmak” ve “tutsaklık” burada gerçek anlamıyla kullanılmıştır.

“İnancımın Denizi” şiirinde Kansu, ülkesine ve milletine olan inancı ve geleceğe duyduğu umudu dile getirmektedir.

“Bulutların alıp getirdiği, geniş

En eski özgürlüğü insanoğlunun

Hapishanelerde, baskılarda, bunalmalarda

Bizim olan en eski, bizim olacak hep

Mayıs göğüne, mavi göğsüne onun” (Kansu, Halk Albümü, 1994, s. 76)

Dizelerinde haksız yere hapse düşenlerin, baskı altında olanların ve bunama geçirenlerin bir gün özgürlüğe kavuşacaklarına olan umudunu anlatmaktadır. Hapishane burada gerçek bir mekân olarak ele alınmıştır.

Ceyhun Atuf Kansu'nun “Gecekondu Beşlisi” şiiri gecekonduya yaşayan beş kişilik bir aileyi anlatır. Oturdıkları evin karşısındaki hapishane mekân olarak ele alınmış ve şu dizelerde zikredilmiştir:

“Ve adam, Sungurlu'nun bir köyünden

Oturur akşam vakti, Ağustos yıldızları

İnerken toprak kavgalarına ve uzak bir dama

Pencereden görünen **hapishaneye** bakar” (Kansu, Halk Albümü, 1994, s. 86)

“İki türkü bilirdi, unuttu birini

Hapishaneden çıkar çıkmaz

Hapishaneye getirdiğini unutmaz

Türküsü, ağzı karanfilli Nimet'in” (Kansu, Halk Albümü, 1994, s. 113)

mısralarıyla başlayan “Dövmeli Adam” şiirinde şair, hapishaneden yeni çıkan ve kadından, cinsellikten mahrum olan bir mahkûmun hikayesini dile getirmektedir.

“Ferhat ile Şirin” şiirinde Ceyhun Atuf Kansu, Anadolu halk hikayelerinin en bilinen örneklerinden biri olan Ferhat ile Şirin'i konu edinmiştir. Şirin'e kavuşmak pahasına zindana düşen Ferhat'ın başından geçenleri şair dizelerinde şöyle aktarmaktadır:

“Ve Ferhat'ı **zincirleyip zindana**

Aldı Şirin kızı geziye çıktı

Kervancı başı, geçerken bir gece

Zindanın penceresinden

Duydu Ferhat'ın yanık türküsünü

Vardı gitti Banu Hatun'un köşküne

İpek satıcısı gibi

Eğildi Şirin'in kulağına

Dut yeşili ipeğin fısıltısıyla:

-Zindandadır, dedi,

Sevdiğin yiğit." (Kansu, Halk Albümü, 1994, s. 142-143)

“Ayaş Yolunda” şiirinde de yine benzer şekilde tutuklanan bir gencin durumunu dile getiren Kansu, hüznünü aktarırken “Ve bir sarı çiğdem dolanır/ Ayaklarına delikanlının” diyerek gencin kurtuluşuna olan umudunu da anlatmaktadır.

“Kara kazaklı bir genç

Gözlerinin yarısında hüznün

Yarısında gülüşü kara üzümün

Duruyor yol kıyısında

Ellerinde **kelepçe**

İki candarma arasında.” (Kansu, Halk Albümü, 1994, s. 148)

Aziz Nesin (1916-1995)'in 1980 yılında kaleme aldığı “Şöyle Bir Bakınca Geriye” şiirinde geçmiş hatıralarını anlattığı görülmektedir. Hapse düştüğünde yaşadıklarını ve kendisinde bıraktığı izleri şu mısralarla ifade etmektedir:

“Başımı çevirince geçmişe

Bir görünür bir görünmez

Tellerden demirlerden taşlardan seviler parça parça

Sürgünlerle hapislerle darmadağın” (Nesin, Bütün Şiirleri 1, 2012, s. 60)

“Sürgünlerle, hapislerle” ifadesi gerçek bir mekân olarak ele alınmıştır. Geçmişte defalarca tutuklanan Nesin, o zamandan geriye kalan anılarını hatırlamaktadır.

Üsküdar Paşakapısı cezaevinde yazdığı “Okul” şiirinde Aziz Nesin, hapishaneyi bir okul olarak değerlendirirken burada öğrendiklerinden bahsetmektedir.

“**Mapus damı** bana çok şey öğretti

Ama en çok sabretmeyi

Yalnızken kalabalık olmayı

Kalabalıktayken de kendimle kalmayı” (Nesin, Bütün Şiirleri 1, 2012, s. 154)

dizelerinde geçen “mapus damı” ifadesi gerçek bir mekân olarak ele alınmıştır. Nesin, yine aynı cezaevinde tutuklu kaldığında yazdığı “Tahliye” şiirinde hapisten çıktıktan sonra yapacaklarını kaleme almıştır.

“Kısmet olup şu **hapisten** çıkarsam

Deniz derya yol görünür gözüme

Bekâr odam dardır ama bir varsam

Mezar olsa bol görünür gözüme” (Nesin, Bütün Şiirleri 1, 2012, s. 155)

dizelerinde geçen “hapis” ifadesi gerçek bir mekân olarak karşımıza çıkmaktadır.

“O Olmayan” şiirinde Aziz Nesin zor günlerinde, acılarında, hüznlerinde, hapiste kısaca hayatının her anında hep yanında olan sevdiğine seslenmektedir.

“Hangi kitabı açsam seni okurum

Hangi kapıyı açsam seni bulurum

Hangi **cezaevine** girsem

Demir parmaklıklarda sen” (Nesin, Bütün Şiirleri 1, 2012, s. 288)

mısralarında geçen “cezaevi, demir parmaklıklar” ifadeleri hapishaneyi mekan olarak anlatmıştır.

“On Dakika” şiiri Aziz Nesin ‘in 1955 yılında kaleme aldığı ve ikinci eşi Meral Çelen’e yazdığı şiiridir. Kendisini hapiste ziyaret eden ve “on dakika” görüşebildikleri görüş zamanını ve sonrasında yaşadığı hüznü anlatmaktadır.

“On dakika

Ellerin avucumda,

Gözbebeğime oturmuşsun.

On kere on yıl doyamazken.

Sağ yanımda **gardiyan,**

Sol yanımda **gardiyan,**

‘**Mahpusluk** bir şey değil,

Sevdalık var bir yandan’

Neler düşündüm bir hafta,

Şimdi unutmuş kelimeler beni.” (Nesin, Bütün Şiirleri 2, 2011, s. 208)

dizelerinde hapisanede yaşadıklarını ve hissettiklerini dile getirir. Gardiyanların dibinde beklemesi, görüş saatinin kısıtlı oluşu ve sevdiğine duyduğu özlem mahkûmların genel sıkıntılarıdır.

Nesin, 1947 yılında yazdığı “Zor Geliyor” şiirinde de hapisane ortamında yaşadıklarını anlatmaktadır.

“Tesbihle günleri saymak **zindanda,**

Hem de otuz beşinde,

Ne güçmüş...

...

Hem âşık olup, hem **zindana** girmek,

Hem de otuz beşinde...” (Nesin, Bütün Şiirleri 2, 2011, s. 225)

Dizelerindeki “zindan” ifadesi yine mekân olarak ele alınmaktadır. Otuz beş yaşında hapse düşmenin sıkıntısı şair için oldukça zor bir durumdur.

“Gelmedin” şiirinde de Aziz Nesin, ziyaretine gelmeyen sevdiğine sitem ettiği görülmektedir. 1951 yılında kaleme aldığı şiirde;

“Sonra düşündüm

Hapiste çok düşünür insan

Onun da vardır dedim

Bir gelmeyecek beklediği.” (Nesin, Bütün Şiirleri 2, 2011, s. 239)

mısralarındaki “hapis” yine tutuklu kaldığı mahpushaneyi anlatmaktadır. Hapiste görüş gününü sabırsızlıkla bekleyen şair, beklediğinin gelmemesi üzerine acılarını dile getirmiştir.

A. Kadir (1917-1985)’in 1938 yılında tutuklandıktan sonra hapiste yazdığı şiirlerinden biri olan “Yaşantım”, doğduğu günden itibaren kısaca hayatını anlattığı ve 8 bölümden oluşan şiiridir. Şiirin son iki bölümünde tutuklu kaldığı zamanı ve yaşadıklarını dile getirir. *Dumanlı bir odada* nöbetçi görevliler ve diğer mahkumlarla başından geçenleri okuyucusuyla sinematografik şekilde aktarır:

“Dumanlı bir odada,

iri adamlar ortadaydım.

Kapıda çifte nöbetçi vardı.

İri adamlarla nöbetçiler

bana bakıyorlardı.

Biri dedi: ‘Namussuz!’

Biri dedi: ‘Kurşuna dizmeli bunu!’

Cevap vermedim.

Sonradan, **hücremde** öğrendim nöbetçiden,

o gece bütün şehre ilan edilmiş

zavallı ihanetim.” (A.Kadir, 2012, s. 36)

Şiirin devamında demirli, *küçük penceresinde* dışarıyı izleyen şair, hissettiklerini o anlarda *şiire* döktüğünü de tarif etmektedir:

“**Demirli, küçük pencereden** seyrettim

Geceleri gökyüzünü.

Sabahları kavak altında şiir yazdım.

Hapislerle dertleştim, havuz başında.” (A.Kadir, 2012, s. 36)

Yine “Şarkı” şiirinde A. Kadir, hapisane anılarını dile getirmektedir. Yan odada *söylenen şarkıyı*, cezaevi müdürünü, idama giden bir mahkûmu tarif etmektedir. Hapishanede yaşadıkları tüm gerçekliğiyle okuyucuyla buluşur.

“Yanımızdaki oda

sübyanlar koğuşudur.

Onlar şarkı söyler gün gece,

duyduğumuz şudur:

‘İner camlara akşam.

Ciligam!.. Ciligam!..’

...

Mavi gözleriyle bağıra bağıra

gitti aramızdan bir kişi

kurbanlık koyun gibi

Kaldık yüz yirmi üç adam.” (A.Kadir, 2012, s. 40)

Ankara cezaevinde usta olarak kabul ettiği Nâzım Hikmet ile tutuklu kalan A. Kadir; 1945 yılında 5 ayrı şiirden oluşan “Ustaya Mektuplar” isimli eserinde ustasına olan vefasını dile getirmektedir. Kendisi Kırşehir’de sürgündeyken Nâzım Hikmet Bursa Hapishanesi’ndedir. Hapishanede beraber geçirdikleri hatıraları anarken Nâzım Hikmet’in çektiği bel ağrılarını, böbrek rahatsızlığını göz önüne getirmekte ve

üzülmektedir. Aradan geçen onca yıla rağmen ustasının hâlâ hapisanede oluşu şairi etkilemektedir.

“Benim ustam

Benim ağabeyim

Beni doğuran.

Hapishanedesin sen.

Hapishanede hâlâ,

yüreği, dili, hürriyeti toprağımın.” (A.Kadir, 2012, s. 130)

Aynı şiirin ikinci kısmında yine Ankara cezaevinin ortamı gerçek görüntü halinde karşımıza çıkar. *Nizamiye kapısındaki jandarma, Piç Celal’in sadık köpeği, avludaki havuzu ve dördü Harbiyeli olan altı arkadaşından* bahseder. Şair hakkındaki en doğru bilgiyi kendi mısralarından öğrenmek mümkündür.

“Bin dokuz yüz otuz sekizde

seninle beraberdik

Ankara Cezaevinde.

Ben yirmi yaşındaydım o zaman,

sen galiba otuz beşinde.” (A.Kadir, 2012, s. 131)

Ustasına kavuşacağı günün hayalini kuran ve bunu umut eden A. Kadir, çekilen çilenin ve özlemin özgürlüğe kavuşmakla unutulabileceğinden bahseder. Ustasının hürriyete kavuştuğu günler, şair için *sevinçten ağlayacağı* günlerdir.

“Bir gün gelir,

her şey unutulur,

açlık, sürgün, **hapishane,**

ve yıllarca takip edildiğimiz

sokak sokak.” (A.Kadir, 2012, s. 134)

1947 yılına kadar dört buçuk yıl çeşitli illerde (Muğla, Balıkesir, Konya, Adana, Kırşehir) Sıkı Yönetim kararıyla sürgün yaşayan şair, son iki yılını Kırşehir’de geçirir. Burada dokuz ay kadar Ankaralı bir müteahhidin üstlendiği bir yolun yapımında çalışır. (A.Kadir, 2012, s. 303-304)

1946 yılında yazdığı “Hep Beraber” şiirinde geceleri yol yapımında birlikte çalıştığı insanlarla duyduğu ortak sevgi ve hüznü dile getirir. Kırşehir Hapishanesi de çalışma güzergahında yer alır. Mekân olarak karşımıza çıkan hapishaneyi şair bu şiirinde zikretmektedir.

“Yirmi dokuz nisan gecesi.

Havada yağmurdan sonraki hal.

Karşıda **Kırşehir hapishanesi.**” (A.Kadir, 2012, s. 143)

Umut duygusunun işlendiği “Yol” şiirinde hapishane ortamının izleri görülmektedir. *Tekmil hakların alındığı, teknil hürriyetlerin kıldığı, gökyüzünün dört duvara tıklandığı yerdin mahpushane.*

“Tekmil haklar alınır

Tekmil **hürriyetler kısılr.**

Tekmil köşebaşları, teknil kapılar tutulur.

Gökyüzü tıklır dört duvar içine.” (A.Kadir, 2012, s. 149)

Geçmişe özlem duymak ve hatıraları anmak özellikle hasta halindeyken daha sık yapılan bir eylemdir. “Hastayken Aklıma Gelenler” şiirinde de A. Kadir, geçmişini düşünmekte ve Harp Okulu olayları sebebiyle tutuklandığı gençlik yıllarını hatırlar.

“Dört kişiyle gidersen ne olur?

Yirmi yaşında geçirdilerdi Köprü’den

İki jandarma arasında, unuttun mu,

Bileklerinde kelepçe.” (A.Kadir, 2012, s. 155)

“8 Nisan 1950” şiirinde yine ustası N. Hikmet’i; ülkenin *yüreği, dili, hürriyeti* olduğunu vurgulayan şair;

“Dayamış alnını **demirlere** hâlâ bizi düşünür,

Yüreği, dili, hürriyeti toprağımın,

Nâzım Hikmet'im benim.” (A.Kadir, 2012, s. 181)

mısralarıyla hâlâ onun hapiste tutuklu olduğunu aktarmaktadır.

Kendini yetiştirmiş her anne-baba evladının iyiliğini ister. Yaşam mücadelesi içinde kendilerinin çektiği çileleri, karşılaştıkları zorlukları görmemelerini temenni eder. “Birinci Oğluma Ninni” şiirinde A. Kadir, baba olarak oğluna ninni yazmış ve bu dileklerini aktarmıştır. Sürgün ve hapis hayatı yaşamamasını,

“Ne yaşadığımı yaşa,

Ne çektiğimi çek,

Ne **hapsi** gör ne sürgünü.

Uyu tosunum, uyu.” (A.Kadir, 2012, s. 183)

dizeleriyle hem oğluna hem de okuyucularına ifade etmektedir.

Ahmed Arif (1927-1991)'in şiirinde de hapishanenin mekânsal özelliklerine rastlamak mümkündür. “İçerde” şiirinde hapishane duvarlarına seslenen Arif, ziyarete gelmesi, kendisine yeşil soğan ile sigara getirilmesi karşısında duyduğu mutluluğu ifade etmektedir. Hapishaneye seslenirken de fiziksel yapısının tasvirini yapmaktadır.

“Haberin var mı **taş duvar**?

Demir kapı, kör pencere

Yastığım, ranzam, zincirim,

Uğruna ölümlere gidip geldiğim,

Zulamdaki mahzun resim,

Haberin var mı?” (Arif, 2007, s. 14)

Gülten Akın (1933-2015)'in şiirlerinde de hapishane konusuna rastlanmaktadır. Anadolu'nun farklı kasabalarında ve şehirlerinde bulunmasından

dolayı halkın derdi ve sosyal meseleler Akın'ın şiirlerine yön vermiştir. Bir kasabada yaşananları dile getirdiği “İlkyaz” şiirinde hapislananın mekân olarak ele alındığı görülmektedir.

“Sonra kasabamızın **cezaevinde**

Silgimizi göz önüne yerleştiriyoruz

Günlerimizi iterek genişletiyoruz

Yer açıyoruz karılarımızı düşünmeye

Bizsiz geçen menevşeyi düşünmeye” (Akın, Kırmızı Karanfil (1956-1971), 2013, s. 117)

Bir kavga sonrası hapse düşen erkeklerin bakış açısıyla ifade edilen yukarıdaki dizeler, mahkumların düşüncelerini anlatmaktadır. Hapse girmeleri ardından *kadınlarını düşünmeleri, günleri iterek genişletmeleri* aktarılmıştır.

“Kargış Ağıt” şiiri bir kavga sonrası ölen biri ardından söylenen bir ağıttır.

“Yiğitlenip kanlı kavgaya düşen

Pusulayıp sonsuz uykuya düşen

Mapus gibi ince belaya düşen

Ağır yokuşları dizden geçirenler” (Akın, 2010, s. 11)

dizeleriyle *kavgaya düşüp ölen, mahpushaneye düşen ve ağır yokuşları geçenler* ardından duyulan üzüntü dile getirilmektedir. Anadolu insanının derdi şairin derdi olmuştur.

Öğretmenlik yaptığı zamanlarda çeşitli illerde görev yapan Gülten Akın, burada karşılaştığı insanları ve yaşamlarını şiirlerine aktarmıştır. Mustafa, Hüseyin, Bayram da bunlardan bazılarıdır:

“Mustafa Hüseyin Bayram ve

Binlerce başkaları

Pusu bomba **mapus** ölüm

On parmaklarında on kara

Adın yazılınca dosyalarına

Yediveren gülüm dostum yığdım

Adın yazılınca dosyalarına

İşsiz aşsız verem olmasına” (Akın, 2010, s. 32)

Anadolu halkı gariptir. Birçok savaş, pusula, bomba ve mahpusluk gibi felaketlere maruz kalmıştır. Yukarıda bahsi geçenler de bunlardan bazılarıdır. Belaya bulaşan veya hapse düşen bu insanların sonrasındaki durumu yani işsiz, aşsız kalmaları ve verem olmaları da şairi etkilemiştir.

Anadolu kadınının özelliklerini anlattığı “Yaşlanmayan Bir Kadına Türkü” şiirinde şair onları şöyle tasvir eder:

“Bir taslak olmadı yüzün

Hiçbir zaman

Bitmiş resmin çizgileriydi

Kendi yüzüne kendin çizdin

Sevgiler korkular evmeler içinde

Atlas dokuyup şayak biçtin

Makastar sen terzi sendin

Biri bol gelendi halk bedenine

Ötekisi dar

Okul önlüğün **mapus giysin**” (Akın, Ağıtlar ve Türküler (1971-1983), 2010, s.

37)

Anadolu kadınının olgunluğunu, marifetlerini, sahip oldukları duyguları aktaran Akın, “*taslak olmadı yüzün*” ifadesiyle onların kendilerini tamamlamış, gerçek duygularla yaşayan, olgun kadınlar olduğunu ifade etmektedir. Marifetlidir

Anadolu kadını; atlas dokur, şayak biçer, önlük ve mapus giysisi diker. *Halkın bedenine dar gelen mapus giysisi* de onların ellerinden dikilmiştir.

Sivas'ın farklı yönlerini anlattığı “Sivas’dan Gelirik” şiirinde;

“Kocaman büyüğü aydınlığın ortasında

Bir kara leke yoksuluk

Bu nasıl bela

Bela ki bela

Ozan eden Ruhsati’yi

Veysel’i kör eden

Şah Turna’yı **mapus**

Yoksulluk.” (Akın, 2010, s. 71)

mısralarıyla yoksulluğun Ruhsati, Aşık Veysel ve Şah Turna gibi şair ve ozanları nasıl etkilediğinden bahsetmektedir. Mahpus olan Şah Turna, 12 Eylül olaylarında tutuklanan ve işkence gören halk ozanlarından biridir. Hapishaneye düşmesi şairi etkilemiştir.

Birbirini seven iki aşığı konu edinen “Güler ile Alicik” şiirinde sevgililer evlenmek ister. Fakat bu durum sanıldığı gibi kolay değildir.

“Bahar biter, yazlar geçer, güz gelir

Şahan dayı varıp gitse Resul çöpçüye

İstese Allahın emriyle

Uyuşacaklar

Velakin olmaz

Bunun nedeni çünküsü

Gecekondunun temelinde

Yapıldı ha, yıkıldı ha, polis geldi ha

Jandarma geldi ha, memur geldi ha

Yeniden yapıldı, yıkıldı ha.

Direnmekten topluca

Devlet kolluğuna

Şahan girmiştir içeri.

Ali varamaz Resul çöpçüye

Güler’i ver bana diyemez” (Akın, 2010, s. 108)

mısrarlarından anlaşılır ki Ali’nin babası Şahan hapse düşmüştür. Sevdiği Güler’i sonrasında kaçırmak durumunda kalır. Anadolu’da yaşanan olayları ve toplumsal sorunları şiirlerine konu edinen Gülten Akın, manzum bir hikâye şeklinde olup biteni okuyuculara aktarmaktadır.

Yılmaz Güney de hapis yatmış sanatçılardan biridir.

“Gece kondunun tavanında

Alen Dölon, Cüneyt Arkin’la

Yılmaz Güney yalnız başına

Liseli Abidin, İşçi Abidin

Tutup çıkarmış **mapustan**

Oturtup kondunun tavanına” (Akın, Ağıtlar ve Türküler (1971-1983), 2010, s. 110)

dizelerinde Yılmaz Güney’e ait bir film afişinin köy evlerinin birinde tavana asılması hikayesi anlatılmaktadır. Abidin isimli genç afişini eve getirmesiyle sanki Güney’i hapisten çıkarmış gibidir.

Türk şiirinde hapishanenin gerçek bir mekân olarak ele alındığı görülmektedir. Mekânın fiziksel yapısı ve hapishane düzeni hakkında detaylı bilgilere şiirlerde rastlanmaktadır.

Mahpushanenin taş duvarları, kırmızı tuğla döşeli avlusu, demir parmaklıklı pencereler, uzun dar koğuşlar, tel ve diken örgülerle çevrili olması, demir sürgülü dış kapılar, çift kilitli kapılar, koğuşların ışıksız ve karanlık hali, soğuk ve kasvetli hücreleri, yatakların sert olması, hapishane avlusunda bulunan çeşmeler, avlusundaki ağaçlar tahtakurularından korunmak için yataklara yapılan cibinlik gibi fiziksel yapısı ve koşulları hakkındaki bilgileri bulmak mümkündür.

Hisar, Göksu, Emirgan gibi sarayların daha önceden zindan olarak işlev gördüğü bilgisini de şiiirlerden elde etmek mümkündür. Bursa Cezaevi, İstanbul Tevkifhanesi, Çankırı Hapishanesi, Hopa Hapishanesi, Sinop Hapishanesi, Ankara Cezaevi, Üsküdar Paşakapısı Cezaevi gibi gerçek hapishaneler şiiirlerde zikredilmiştir.

Hapishanede mahkûmların idamı çaresizce bekleyişi, zindancıların acımasız davranışları, tutuklulara işkencenin uygulandığı, mahkûmların özgürlüğe kavuşma hayalleri şiiirlerde tüm gerçekliğiyle ele alınmıştır. Mahpusların kamyonlarla nakledilişi, erkeklerin kelepçeli, kadınların kelepçesiz, nöbetçilerin iri ve jandarmaların süngümlü oluşu bilgileri de okuyucuya aktarılmıştır.

Görüş zamanı mahkûmların yakınlarından temiz çamaşır istemesi, bazı ziyaretçilerin ihtilattan men edilmesi; mahkûmların sevdikleriyle mektuplaşmaları, koğuşta bağlama çalması ve türkü söylemesi, avluda volta atmaları gibi hapishanede geçirdikleri süreçler okuyuculara yansıtılmıştır. Mahpushanede kadın mahkûmların olması, yapılan sayımlar, alınan cezalar, uygulanan işkenceler vb. hapishane düzenini ele alan şiiirler olduğu görülmektedir. Şiiirlerin yazıldığı dönemden hareketle hapishanedeki uygulamalar hakkında fikir edinmemiz mümkündür. Bu bakımdan hapishane tarihine ışık tutmaktadır.

Hapis süresini dolduran mahkûmun uğurlanışı, dışarı çıktıktan sonra yaşadıkları, topluma uyum sağlama süreci de yine şiiirlerde karşımıza çıkmaktadır.

Hapiste idam cezalarının uygulandığı, bazı cezaların 6 ay sürdüğü bilgilerine de erişilmektedir. Fuhuş, baba katli, devlete karşı gelme, jandarmayla dövüşme, kız kaçırma gibi suçlarla birlikte ideolojik sebepler yüzünden hapis cezası verildiği görülmektedir.

Yılmaz Güney, Şah Turna, Hüseyin Cahit Yalçın, Nâmık Kemal, gibi tanınan kişilerin hapis yattığını; Zoya Kosmodemyanskaya, Mussolini, Pablo Neruda, Santiago Allende, Adnan Menderes'in isimlerin de idam edildiğini şiirlerden öğrenmek mümkündür.

Sonuç olarak ele alındığında Türk şiirinde gerek ülke içinde gerekse dünya genelindeki hapishanelerin bilgi ve tarihine dair bilgileri bulmak önemlidir.

2.5. BİR İMGE VE SİMGE OLARAK MAHPUSHANE

İzah edilmesi zor olan kavramları, duygu, düşünce ve olguların başka bir varlığa benzetilerek anlatılması, şairlerin sık başvurduğu yöntemlerden biridir. Çeşitli söz sanatlarıyla, somutlaştırma ve benzetmelerle anlatılmak istenen duygu ve düşünceler daha anlaşılır bir şekilde ifade edilir. Şairler özgün bir şey söylemek amacıyla söz sanatlarından, imge ve simgelerden yararlanır.

Bir metafor olarak ele alındığında, mahpushane olgusu ve mahpushaneyle ilgisi bulunan kelepçe, zindan, hücre, mahkûm, hapsolmek gibi kavramların farklı manalarda kullandığı görülmektedir. Mahpushane burada gerçek anlamıyla karşımıza çıkmaz. Kelime olarak bizde çağrıştırdığı manayla ele alınır. Şair; hissettiği duyguyu, başından geçen olayı veya düşüncelerini daha iyi anlatabilmek amacıyla bir metafor, imge, simge olarak ele alınmaktadır.

Şiirin temel unsurlarından biri olarak görülen imge; “şairin dış dünyadan gözlemleyerek, izleyerek, hissederek, bizzat yaşayarak elde ettiği algıların zihinde, hayal dünyasında anlamlı bir bütüne kavuşarak uyumlu bir görüntü oluşturmasıdır” (Çetin, 2006, s. 84). Okuyucunun gözünde çarpıcı ve hayal edilebilir bir görüntü oluşturmak amacıyla kullanılır.

Simge oluşturma ise, “şeyler, unsurlar varlıklar, olgular ve olaylar arasında sezgiye, akla, zekaya dayalı kıyaslamalarla benzerlik, çağrışım ve ilgiler kurmaktır” (Çetin, 2006, s. 88). Daha çok soyut unsurların, hayallerin, duyguların, düşüncelerin somut bir varlıkla yansıtılması şeklinde karşımıza çıkmaktadır.

İncelenen şiirlere bakıldığında mahpushanenin “özlem, çaresizlik, yokluk, acı” gibi duygulara karşılık kullanıldığı görülmektedir. Hapishane sadece duyguları değil, hür düşüncenin olmadığı bir “aklı” da simgelemektedir. Bazen “siyah” rengin izahı olarak zindan ifadesi kullanılmıştır. Tüm bunların neticesi olarak mahpushane kavramı, gerçek anlamından öte okuyucuya çağrıştırılmak istenen manasıyla da şiirlerde ele alınmıştır.

Faruk Nafiz Çamlıbel (1898-1973), 1960 darbesinden sonra hapis yatmış şairlerden biridir. Şiirlerinde hapishaneyi genellikle gerçek bir mekân olarak ele alsa da zaman zaman bazı şiirlerinde bir simge ve imge olarak mahpushaneyle ilgili

kelimeleri görmek mümkündür. Sevgilisini görmenin mutluluğunu anlattığı “Bir Gonca Görünce” şiirinde Nafiz;

“Has bahçe olur dağbaşı bir gonca görünce

Zindan kesilir sultanı olmazsa saraylar.

Görmezlere bir manzara israfı bu, Rabbim:

Beyhude güneşler doğuyor, nafile aylar.” (Çamlıbel, 2006, s. 83)

mısralarıyla *sultansız bir sarayın zindan* olduğunu ifade ederken kalbin boş olması duygusunu zindana benzetmektedir. Aşksız bir hayat beyhudedir. Sevgili kalp sarayının sultanıdır. Onun olmadığı bir saray, *zindandır*.

Şair, “Dün Bir Kadın Ağladı...” şiirinde yine aşk temasını ele almış, kendisiyle konuşan hayat kadının söyledikleri karşısında duyduğu mutluluğu tarif etmiştir.

“İçim bir **zindan** gibi kilitlendi sevince,

Bu **zindanda** çiçekten beyaz, ipekten ince,

Aldatılmış, atılmış kadınlar birleşince

Göynümdeki canavar zincirinden boşandı...” (Çamlıbel, 2006, s. 106)

Zindan gibi sevince kilitlemesi ile mutluluğu anlaşılmaktadır. Konuşmasından sonra şehvetine yenik düştüğü ve onu *zincirinden boşanıp* serbest bıraktığı görülür.

“Kar ve Karanlık” şiirinde kış mevsimiyle birlikte Anadolu’da yaşanan zorluklar, çobanların, kurdun, kimsesizlerin hali anlatılmaktadır. Fakat şair bunların düşünülmesini istemez:

“Gökyüzü **zindan** olsun yerin üstünde, varsın,

Varsın, kara toprağın bir gün yüzü ağarsın,

Sen şimdi yakınları seyre dal gözlerinle,

Örtülü perdelerden aşan ahengini dinle:

Uzaklardan duyarsan yine kış rüzgarını

Düşün, karanlık ufka renk verecek yarını.” (Çamlıbel, 2006, s. 118)

Zindan kelimesi burada geceyi anlatmaktadır. Karanlık ve kasvetli olması yönüyle gece, *zindan* metaforuyla aktarılmıştır.

Yine vazgeçtiği bir sevgilisini konu ettiği “Kör Kuyu” şiirinde,

“Korumak ister gibi uçurumdan canını

Dünkü masuma açtım başımın **zindanını**,

Kapadım kazma geçmez taşlarla dört yanını,

gözlerimi kör ettim, kulaklarımı sağır.” (Çamlıbel, 2006, s. 174)

zindan simgesinin kendinde sakladığı gizli düşünceler, mahrem düşünceler olduğu anlaşılmaktadır.

Aşk temalı “Şeytan” şiirinde Faruk Nafiz Çamlıbel, sevgilisi tarafından aldatılmış birinin duygularına tercüman olur:

“Onun ilk günahını başkasından dinledim.

Aylarca inanmadım, sonra başeğdim, dedim:

‘Bu kadar duman olmaz ateş yanmayan yerde!’

Acı bir şey sezdikçe, artık dünya başımda **zindan**.

Beni aldatma diye inlerdim arkasından.” (Çamlıbel, 2006, s. 201)

Sevgilisi tarafından aldatıldığını öğrenen şairin dünyası başına *zindan* olmuştur. Mekân olarak insanları üzmesi, birçok iyi duygudan uzaklaştırması, insana acı vermesi bakımından zindan bir simge olarak karşımıza çıkmaktadır. Aldatılması sonucunda yaşadığı dünya, *zindana* dönüşür.

Faruk Nafiz, “Kızıma” şiirinde kızına öğüt vermektedir. Hayatın zorlukları karşısında pes etmemesi gerektiği, hayatın tadını çıkarmasını, neşeli ve mutlu olmasını, çok çalışmasını tavsiye etmektedir.

“Gül mateme uzaktan,

Ne çıkar ağlamaktan?

Sen ayrılma şafaktan,

Geceler **zindan**, kızım.” (Çamlıbel, 2006, s. 223)

mısralarında gece, *zindana* benzetilmektedir. Burada gecenin zindan oluşu ile kastedilen zor zamanlar, umutsuzluk gibi duygulardır. Şair bunları düşünmemesini, onun yerine şafak vakti yani; umut, yeniden başlamak gibi motive edici anlara önem vermesi gerektiği anlatmaktadır.

Yine sevgilisine seslendiği bir başka şiirinde,

“Fakat sen, nazlı, ince,

Bahçemin yollarından

Bir şarkıyla geçince,

Cennete döndü **zindan**.” (Çamlıbel, 2006, s. 257)

sevgisinin olmadığı anları *zindana* benzetir. Sevgili şarkı söyleyerek gelince zindan, cennete dönüşür. Zindan, bir simge olarak sevgilinin bulunmadığı andır, ortamdır.

Nâzım Hikmet (1901-1963), hapis yatmış ve şiirlerinde genellikle hapishane kavramını gerçek manada dile getirmiş olsa da bazen farklı duygu ve düşüncelerin aktarılmasında hapishaneyi bir simge olarak kullandığı da görülmektedir.

“Yılbaşı” şiirinde ailesiyle birlikte geçirdiği zamanının hayalini kurar. Eşi ve oğlunun yanında olduğunu hayal ederken,

“Öttü acı acı düdükler.

Hapishane gibidir yalnızlık.

Kapadı kitabı Münevver,

Ağlayıverdi yumuşacık.” (Nâzım, Bütün Şiirleri, 2012, s. 1564)

mısralarla onlardan ayrı kalmanın üzüntüsü içindedir. Yalnızlık duygusu hapisaneye benzetilmektedir. Çünkü özgürlüğüne kavuşmuş olsa da yine hapisteki gibi sevdiklerinden ayrıdır, yalnızdır. Yine hapistedir bir bakıma.

“İyimsen Adam” şiirinde çocuk gibi masum yaşamaya gayret etmiş bir insanın başına gelenleri anlatmaktadır.

“Çocukken sineklerin kanadını koparmadı

teneke bağlamadı kedilerin kuyruğuna

kibrit kutularına **hapsetmedi** hamamböceklerini

karınca yuvalarını bozmadı” (Nâzım, Bütün Şiirleri, 2012, s. 1676)

Yukarıdaki mısralarda en saf ve masum zamanlarında bile doğaya ve hayvanlara merhametle yaklaşan biri tasvir edilmektedir. Şiir sonunda yapmadığı bu işkencelere maruz kalışını anlatır şair. Hapsetmek burada hapis cezasına çarptırılması manasıyla değil “kapatmak” manasıyla karşımıza çıkmaktadır. *Kibrit kutularına hapsedilen hamamböcekleri* ile ilerde kendisin hapse düşmesi arasında bir benzerlik kurulmaktadır.

“Hava Röportajı” şiirinde Küba devrimini ve Fidel Kastro’yu şiirine konu edinen şair;

“çelik dökmek istiyor Fidel Kastro tıropik güneşleriyle yağın yağmurlar gibi çeliği dökmek

Kurtulmak istiyor Fidel **şeker zindanından**” (Nâzım, Bütün Şiirleri, 2012, s. 1763)

mısralarıyla Kastro’nun yapmak istediği sanayileşme devrimini anlatmaktadır. *Şeker zindanından* kurtulmasını istemesi, tarımdan sağlanan gelir dışında sanayileşmeye önem verdiği anlaşılmaktadır. Zindan ifadesi tek tip tarım ve tek tip ekonomi manasındadır. Bu zindandan kurtulup farklı üretim yöntemlerine yönelmek gerektiği anlatılmak istenmektedir.

“Bir Kanad Sesi” şiirinde Halide **Nusret Zorlutuna** (1901-1984) baharın gelişinden bahsetmektedir. Burada “mahpus sular” ifadesi ile toprak altında biriken, hapsolmuş suyun sonradan yeryüzüne çıkıp dereye akmasını tasvir etmektedir.

“Bir kanad sesi duyuyorum; bir kanad

Yerin altında çırpınıyor bir ân,

Mahpus sular çığırıştırıyor derinden.

Ve birden

Koparıp zincirlerini

Şahlanıyor bağı yanık çöle doğru.” (Zorlutuna, 2008, s. 193)

“O Masal” şiirinde de şair, geçmişin masala dönüşünü dile getirmektedir. Burada “hâtıra mahpus” ifadesiyle geçmişe ulaşmanın, tekrar yaşamının mümkün olmadığı anlatılmak istenmektedir. Hatıralar geçmiş zamanda hapsedilmiştir.

“Yanan muhayyilemde efsaneleşti yıllar:

Her birinde bin bahar, bin rüya ve bin kâbus!

Yıllar ki her gününde bin bir hâtıra **mahpus**.” (Zorlutuna, 2008, s. 260)

Necip Fâzıl Kısakürek (1904-1983)’in “Yunus Emre” şiirinde hapsedilmenin (kelepçe ve kement ile) insanı eğittiği yönüne -dolaylı da olsa- değinilmektedir. Hapsedilmek burada tasavvuf kültüründe dervişin mürşide bağlanması şeklinde karşımıza çıkmaktadır. Tasavvuf kültüründe ruh terbiyesi için bir mürit bir mürşide intisap eder ve adeta ona zincirle bağlıdır. Mürit, bağlı olduğu mürşidin eğitmesi ve himmetiyle nefsin terbiye eder. Necip Fâzıl da Yunus Emre’yi mürşidi olarak görür ve bu şiirle Yunus’a seslenmektedir:

“Kaç mevsim bekleyim daha kapıda,

Ayağымda **zincir**, boynumda **kement**?

Beni de, piştiğın belâ kabında,

O kadar kaynat ki, buhara benzet!” (Kısakürek, 2008, s. 383)

Şair, Yunus Emre’ye zincir ve kement ile bağlı, tutukludur. Bir bakıma mahpustur. Hapsedilmenin, tutuklanmanın insanı kısıtlayarak nefsin eğitmesi yönü ile dergahlardaki çile çekme bu anlamda benzetilmektedir. Nitekim dergahlarda “çilehane” denilen ve 1001 gün dervişin hapsedilerek eğitildiği bir yer de mevcuttur.

Bundan hareketle dolaylı da olsa eğitim unsuru olarak hapisane ve hapsedilmenin ele alındığını söylemek mümkündür.

Necip Fâzıl Kısakürek, iki mısradan oluşan “Tutuk” şiirinde de yine benzer bir yaklaşımla tutukluluk ifadesini ele almaktadır. Şaire göre hürriyete kavuşmak Allah’ın “tutuğu” olmakla mümkündür. Yani Allah’a inanmak ve O’nun yolundan gitmekle ancak insan hürriyete kavuşabilir. Kurtuluşa ermek isteyen kişi bunu Allah’a kul olarak ancak başarabilir.

“Gel beriye, kurtuluş ordusunun tuğu ol!

Hürriyet mi dileğin, Allahın **tutuğu** ol!” (Kısakürek, 2008, s. 455)

“Aynalar Yolumu Kesti” şiirinde N. Fâzıl, “ayna” metaforunu kullanarak benliğini ve kendini sorgulamaktadır. Ayna şaire göre zindan olarak değerlendirilir, çünkü kendisiyle yüzleşmiş, vicdanıyla yüzleşmiş ve sonucunda kendini hapsedmiştir. Vicdan bir mahkemedir. Geçmişle ve kendisiyle yüzleşen şair yaptıklarından dolayı kendini suçlu görür ve her aynaya baktığında *zindanda* olduğunu hissetmektedir.

“Aynalar, bakmayın yüzüme dik dik;

İşte yakalandık, kelepçelendik!

...

Çıkamam aynalar, aynalar **zindan**.

Bakamam, aynada, aynada vicdan;

Beni beklemeyin, o bir hevesti;

Gelemem, aynalar yolumu kesti.” (Kısakürek, 2008, s. 271)

On dört yaşındayken *Kelebek* dergisinde yayımlanan ilk şiiriyle **Ahmet Muhip Dıranas** (D. 1908, Sinop, Salı Köyü- Ö. 1980, Ankara), Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi’ndeki eğitimini yarıda bırakmıştır. Daha sonra İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Felsefe bölümüne girmiştir. Güzel Sanatlar Akademisi kütüphane müdürlüğü, Halkevleri Kültür ve Sanatlar yönetmenliği görevinde bulunmuş, Çocuk

Esirgeme Kurumu, Anadolu Ajansı, Devlet Tiyatrosu, Türkiye İş Bankası gibi kurumlarda çalışmıştır (Altınkaynak, 2017, s. 253-254).

Hece ölçüsü ile yazdığı şiirleri 1974'te kitaplaştırılmıştır. Tüm şiirleri (109 şiir) incelendiğinde mahpushane ile ilgili 5 şiiri olduğu tespit edilmiştir (Dıranas, 1999).

Tablo 19. Ahmet Muhip Dıranas'ın Mahpushane ile İlgili Şiirleri

	Şiir Adı	Sayfa Numarası	Yayın Bilgisi
1	Portre	18	1974
2	Tutsak	71	1974
3	Rüya	83	1974
4	Dağlara	89	1974
5	Ayaklar	110	1974

Ahmet Muhip Dıranas (1908-1980), “Portre” isimli şiirinde bir ressamın kendi portresinin hikayesini anlatmaktadır. Portresi çizilen ressamın anıları, mazisini anlatırken artık çerçeve içinde olmasıyla hapsoldüğünü dile getirmektedir. Çünkü yaşamamaktadır. Buradaki “çerçevede mahpus yaşamakta” ifadesi portredeki kişinin öldüğünü ve kendisinden geriye kalanın çerçeve içindeki portre olduğu anlatılmaktadır. Çerçeve ile sınırlanan resim, hapisaneyeye düşen mahkûmla özdeşleşmiştir.

“Şimdi çerçevede **mahpus** yaşamaktadır,

Alnında o yaman ölmezliğin;

Uzak bir rüyada yüzer gibi gözleri,

Artık ne gülmekte ne de ağlamaktadır.” (Dıranas, 1999, s. 18)

“Tutsak” isimli şiirde Dıranas, olmazı isteyen ve âşık olmuş bir kadını anlatmaktadır. Âşık olan insan tutsaktır. Çünkü gönül başkasını kabul edemez. Öyle ki başkasıyla evlense bile geri dönebilir. Aşka tutsak olanla hapse düşen mahkûm bu manada benzerlik göstermektedir. Mahkûm hapse düştükten sonra çaresizdir, başka

seçeneği kalmamıştır. Âşık olan biri de benzer mahkumiyeti yaşamaktadır. Hapishanenin mekân olarak insanı kısıtlaması ile aşkın insanı kısıtlaması arasında benzerlik vardır.

“Ne kokusu uçmuş... İşte bitmezlik bu! Aşk bu işte; kutlu, eskil!

Zaman zaman, **taş ve tuğla duvarları** arkasında bir hisarın

Geziniirse de, ay gibi, avluları her gece; bu **tutsakların**

Acılara, özlemlere vurgunluğu ve olmazı araması.

Kimi zaman, alır onu bir güveysiz, göksel gelin arabası

Gider; sonra getirir ilk ışıklarla geri, ve kızıoğlan kız hep.

Öyle güzel, öyle gizli ki bu, ah! Öp diye ağlar bir yankı: öp!” (Dıranas, 1999, s.

71)

Şairin “Dağlara” isimli şiirinde sevdiğine aşkını anlatan bir delikanlının onu dağlara kaçırmak istemesi konu edinilmiştir. Delikanlı sevdiğini dağa kaçırarak kendini “Köroğlu gibi hür” hissedeceğini, aynı zamanda da doğanın insana sunduğu özgürlükten bahsetmektedir. Hapishane veya pranganın insanı kısıtlayan özelliğine karşılık doğa, dağlar insanı sınırlandırmaz.

“Köroğlu gibi hür yaşarım orda ben.

Ne isteklerime vurulmuş **pıranga**

Ne de aşkın sonu vardır o dağlarda;

Sen var, ağaçlar gibi her yıl yemişlen!” (Dıranas, 1999, s. 89)

Edebiyat ve kültür tarihinde dünyanın zindana benzetildiği birçok türde karşımıza çıkmaktadır. Yaratılış efsanelerinden kutsal metinlere kadar dünyaya gelen insanoğlunun hapsedildiğini ve hürriyetten mahrum olduğu anlatılagelmiştir. Birçok mit ve dini metinlerde insanın dünyaya gelmeden önce hür olduğu, dünyada mahkûm olduğu ifade edilir. Tekrar hürriyete kavuşmaksa ölümle mümkündür.

Ahmet Muhip Dıranas’ ın “Ayaklar” şiirinde de bu tema işlenmektedir.

“Ayaklarım az gide uz gide,

Ayaklarım, ümitler peşinde!

Yolcu ölmüş; işte ayaklar **hür!**

Yolcu ölmüş; ayaklar düşünür...” (Dıranas, 1999, s. 110)

dizelerinde “ölen yolcunun ayaklarının hür olması” ifadesi de yaşamı, dünyayı “hapis” olarak kabul ettiğinin göstergesi olarak değerlendirmek bu anlamda mümkündür. Çünkü mit ve dini metinlere göre cennet veya ölüm sonrası evrede insana dayatılan kutsal bir kural veya yaratandan mahrum olma durumu olmayacaktır. Gerçek bir mekân olarak bakıldığında da dünya bu yaklaşımla hapisanedir.

Cahit Sıtkı Tarancı (1910-1956), şiirlerinde ölüm temasının ayrı bir önemi vardır. Ölümden korkan şair bunu birçok şiirinde ifade etmiştir.

“Giderken” şiirinde şair, yaşam gelip geçerken insandan da bir şeyler götürdüğünü dile getirir. Yaşanılan her hatıradan bir duygu vardır. *Mektuplaşmak*, sevdiklerinden haber almak insanı mutlu eder, adeta *her taraf gül gülistan* olur. Fakat bir *cenazenin geçmesi* ya da alınan bir ölüm haberi, insanı üzer. Geçen cenaze ile her yer zindandır. Zindan bir simge olarak, şairin duyduğu üzüntüye karşılık gelmektedir.

“Mektup alırsın, her taraf gül gülistan!

Derken cenaze geçer, her taraf **zindan!**” (Tarancı, 2013, s. 136)

“Bahar Sarhoşluğu” şiirinde Tarancı, baharın gelişiyle hissettiklerini yazmıştır. *Dar elbise, ölçülü söz, hesaplı adımlarla hareket etmek* şair için bir *kafestir*. Şiirde geçen “zincirler ve kelepçeler” böyle davranışlara karşılık bir metafor olarak kullanılmıştır. Gerek psikolojik gerek fiziksel olarak insan davranışlarını kısıtlayan *zincir ve kelepçe* insanın özgürlüğüne engel olmaktadır. Ölçülü ve hesaplı davranmak da şaire göre özgürlüğüne engel olmaktadır.

“İlk sevgilimin gülüşüne benzer

Bir nisan havası değil mi esen?

Zincirlere, kelepçelere inat,

Kanatlarımı açmak zamanıdır;

Allahâısmarladık kaldırımlar.

Giyenler düşünsün dar elbiseyi;

Ölçülü sözü, hesaplı adımı

Ben kurtuldum kafeste kuş olmaktan;

Saltanat sürer gibi uçuyorum,

Erik ağacı gelin olduğu gün.” (Tarancı, 2013, s. 205)

“Delilere Selâm” şiirinde Cahit Sıtkı, zihnin zindan olması bahsine dikkat çekmektedir. Delilerin şen şakrak hallerine, gülümsemelerine imrendiğini belirtir. Delilerin kendilerini Timurlenk, Cengiz Han veya Acem şahı sanmalarını kabul ederken saygı duyar. Çünkü böyle sanmalarında bir engel, bir sınır yoktur. Şaire göre özgürlük belki de budur, istediğini düşünebilmek ve akıl zindanından kurtulmaktır.

“Çok da ferah olmalıdır,

Cinnet dedikleri o cennet,

Şu akıl **zindanlarımızdan!**” (Tarancı, 2013, s. 123)

Aklın insanı ölçülü ve kurallı yaşaması hali şaire göre zindandır. Aklın sınırlı oluşu zindandır. Şaire göre hakikatte özgür olanlar yalnız delilerdir. Çünkü kendilerini baskılayan, ölçülü davranmalarına neden olan düşüncelerden arınmışlardır. Zindan bir simge olarak aklın ve kuralcı yaşamının karşılığı olarak karşımıza çıkmaktadır.

Bedri Rahmi Eyüboğlu (1913-1975); “Âşık Veysel’e Selam” şiirinde,

“İki gözünde iki **zindan**

On parmağında on çeşme nur

Yüreği yanmış tutuşmuş

Sivas' tan bir âşık gelir." (Eyüboğlu, 2010, s. 287)

mısralarıyla Âşık Veysel'in hayatından ve özelliklerinden bahsetmektedir. 7 yaşında gözlerini kaybeden Veysel; göremez olur, gözleri *zindan* olur. Dünya, görmeyen göz için zindandır. Körlük ifadesi yerine onu simgeleyen *zindan* kelimesi kullanılmıştır. Âşık Veysel gözlerini kaybetmesi ile karanlığa mahkûm, dünyayı göremediği için de dünyadan mahrum olmuştur. Zindana düşenler ile Veysel bu anlamda benzetilmektedir. Fakat buna karşılık saz çaldığı ellerinin her parmağından "nur" akmaktadır. "Zindan" ve "nur" ifadeleri bu şiirde tezat anlamda kullanılmıştır. Âşık Veysel saz çalarak ve türkü söyleyerek dinleyenlerin gönüllerini aydınlatmıştır.

Bedri Rahmi'nin şiirlerinde renklerin ve ışığın ayrı bir önemi vardır. Hapishanenin mekân olarak karanlık olması; siyah, kara rengi hatırlatmaktadır.

"Trabzon deyince aklıma bir salkım kareymiş gelir

Bahçeler dolusu **zindan** yeşili

İçin için kandil kandil ballanır

Kandiller içinde bir kandil yanar" (Eyüboğlu, 2010, s. 319)

Yukarıdaki dizelerde memleketinde yetişen karayemişten (taflan/ Laz kirazı) bahseden Eyüboğlu, "zindan yeşili" benzetmesi ile karayemişin siyaha yakın rengi ve karayemiş bahçesinden bahsetmektedir. Diğer şiirlerinde de çokça renk ve ışık metaforu kullanan şair, "Trabzon Deyince" isimli bu şiirinde zindanın mekân olarak karanlık yönüne işaret etmekte ve karayemişin siyaha yakın rengini ifade ederken "zindan" metaforundan yararlanmıştır.

"Yalnız" şiirinde de Bedri Rahmi, yalnız kalan insanın zindandaki mahkûmla benzer duygular yaşadığını dile getirmektedir. Hapishane içinde bir hücrede tek başına olmakla kalabalık içinde yaşayıp yalnız kalmanın bir farkı yoktur. Bu öylesine bir durumdur ki insanı ruhen bambaşka bir hale getirir. Yalnızlık ve zindan şaire göre insanın inancını kaybettirir bir yandan da insanı adam da ettirir. Yalnızlık da şaire göre böyledir, dünyayı zindan haline getirir. Zindan, bir metafor olarak yalnızlık duygusunu ifade etmektedir:

"Yalnızlığın kadarsın

Yalnızlığın mis kokmalı

Yalnızlık dediğin büyük bir **zindan**

Dünyanın en kalabalık **zindanı**

Dinden imandan çıkarır

Ama öyle bir adam eder ki insanı” (Eyüboğlu, 2010, s. 341)

Orhan Veli Kanık (1914-1950),

“Ah! Birçok şeyler hatırlatan erik ağacı

Ve o ilk yolculukla başlayan hasret, **zindan**;

Atları çingiraklı arabanın ardından

Beyaz, keten mendilimde sallanan ilacı.” (Kanık, 2006, s. 151)

dizelerinde “zindan” metaforunu kullanarak sevgiliden ayrı kalma halini anlatmaktadır. Zindana düşen mahkûmun yaşadığı mahrumiyet ile aşğın sevgilisine duyduğu hasret, sevgiliden mahrum olması benzetilmektedir. Sevgiliden ayrı düşmek şaire göre *zindandır*.

Oktay Rifat (1914-1988) “Sen Yalnızlığında” şiirinde şair sevgilisinden ayrı kalmanın kendisinde yarattığı yalnızlık hissini dile getirmektedir. Sevgilisine hasret olan şair, umutsuzluğunu dile getirirken;

“Devrilse kavak boylu boyunca, uçsa

Hapis kuşlarımız, göçse oraya!

Can boş, umut güdük ve kör, kuyuların

Dibi seçilmiyor. Bu güneş bizimse

Bu toprak da bizim, bu dal da, yemiş de!” (Rifat, Bütün Şiirleri I, 2014, s. 516)

Hapsolan kuşlar, şairin hapsedilen mutluluğudur. Sevdiğinden ayrı düşmek, mutsuzluk sebebidir. Mutluluğun olmaması kuşların hapsedilmesi gibidir.

Dört ayrı şiirden oluşan “Ağıt”, **A. Kadir** (1917-1985)’in usta gördüğü Nâzım’a olan özlemine ve onun gurbette yaşadığı sürgün hayatını anlatan şiirleridir.

N. Hikmet'in uzakta olması ve ona duyduğu özlem hali şair için bir *hapishanedir*. Ustasından gelen bir haberle, *sesle* bu hapishanenin *kapıları ardına kadar açılırken* aynı zamanda, ustasının ülkeye dönememesi karşısında umudu tükenir ve *kapanır yüzüne kapılar*. Hapishane, sevdiğinden mahrum ve uzak olma halini simgelemektedir.

“Sesini duyarız ara sıra ta Macaristan’dan,

Biraz kısık, biraz ihtiyar.

Ben sanki bir **hapishanedeymişim**,

Açılır ardında kadar kapılar.” (A.Kadir, 2012, s. 209)

“Dördüncü Ağıt” ta da benzer bir simge olarak karşımıza çıkan hapishane olgusu, Nâzım’dan ayrı kalmanın şair üzerindeki etkisini temsil etmektedir. Üzüntüsü sebebiyle hapishanede *geceler bitmez*.

“Birden diniverdi sende acılar.

Bitmez burda, bitmez,

Hapishanede geceler.

Hapishanede geceler.” (A.Kadir, 2012, s. 213)

“Basübadelmevt” şiirinde Ahmed Arif, ölümden sonra yeniden dirilişi farklı bir şekilde ele almaktadır. Ülkenin yaşadığı düzensizlikleri, halkın “yosunlaşmış” düşünceleri, gelecekte duyduğu endişelerini dile getirmektedir. Fakat yine de umudu vardır. Herkesin toplandığı mahşer gününde *cehennem kapılarını tutmuş dört-başlı’larından* korkmaz. Çünkü verdiği mücadeleden pişman değildir ve çektiği işkenceleri delil olarak gösterecektir. Şiirin devamında ölüm, zindan ifadesiyle karşımıza çıkar. Ölüm de zindan gibi kördür, karanlıktır. Şair ölümden endişe duymamakta ve yeniden dirilişe inanmaktadır. Bu diriliş tam da ümidin bittiği anda gerçekleşecektir.

“Kör **zindan**, başın dönmesin,

Ne kork, ne şaşır.

Erdemlerin, boksuyu avuntuların,

Bütün kavramların yittiği sıra,

İlk, Beethoven doğrulacak ağrısız, güleç.

İlk, Stradivarius usta gelecek yayı.

Ve kızımın, yasaksız ayva tadında

Kansız, gözyaşsız, kirsiz,

Ölünmez yaratıcım dünyayı..." (Arif, 2007, s. 156)

Yedi Güzel Adam'dan biri olan **Akif İnan** (D. 12/07/1940, Urfa- Ö. 06/01/2000, Urfa) Mavera Dergisi kurucuları arasındadır. Hicret (1974) ve Tenha Sözler (1991) İnan'ın şiir kitaplarıdır.

Güneş'in yeniden tüm şiirlerini derleyerek hazırladığı ve tüm şiirlerini ihtiva eden kitabı incelendiğinde ve bu araştırmanın kapsamı doğrultusunda Hicret (1974) şiir kitabı incelenmiş ve bir şiirin mahpushaneyle ilgili olduğu görülmüştür. (Bu eserinde 22 şiir bulunmaktadır.) Tenha Sözler (1991) kitabına bakıldığında ise dört şiirin mahpushane temasıyla ilgili olduğu görülmüştür. (Bu eserinde 34 şiir bulunmaktadır. Lakin araştırma kapsamına girmediği için "Tenha Sözler" kitabı ele alınmamıştır (İnan, 2015).

Akif İnan'ın 1923-1980 yılları arasında mahpushane ile ilgili yazdığı şiirler ve kullanılan kaynakla ilgili bilgiler şöyledir:

Tablo 20. Akif İnan'ın Mahpushane ile İlgili Şiirleri

	Şiir Adı	Sayfa Numarası	Yayın Bilgisi
1	Sarnıç (Müstezat)	46-47	1974

"Sarnıç (Müstezat)" isimli şiirde İnan, sevdiğine olan hislerini, aşkını kaleme almıştır. Divan şiirinde olduğu gibi Yeni Türk şiirinde de "zندان" metaforu "aşk" duygusuna karşılık kullanılmıştır. Bu şiirde de benzer bir durum söz konusudur.

"Gözlerin içimin **tutukevidir**

O bir özge meydandır" (İnan, 2015, s. 46-47)

Yukarıdaki mısralarda Akif İnan, sevdiğinin gözlerini tutukevine benzetmektedir. İnsan âşık olduğunda sevdiğinden başkasına bakamaz, ondan başkasını sevemez. Artık o kişiye mahkûm olur. Haliyle de sevilen kişinin gözleri onun tutukevi olmuştur. Şaire göre de bu meydan tektir, tıpkı mahkûmun tek meydanının/ mekânının mahpushane olması gibi.

Yedi Güzel Adam'dan biri olan **Alaeddin Özdenören** (D. 20 Mayıs 1940, Kahramanmaraş – Ö. 26 Haziran 2003, Balıkesir), Rasim Özdenören'in ikiz kardeşidir. İlk ve orta öğrenimini Kahramanmaraş'ta tamamlamıştır. İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Felsefe Bölümü'nü 1966'da bitirdi. İstanbul, Kahramanmaraş, Çorum, Mersin ve Ankara'da çeşitli okullarda öğretmenlik yaptıktan sonra Kültür Bakanlığı müşavirliği görevinden emekli oldu. Lise yıllarında daha sonra “Yedi Güzel Adam” olarak anılacak arkadaşlarıyla birlikte *Hamle* dergisini yayınladı. Kanserden dolayı Balıkesir'de 2003 yılında vefat etti.

Tüm şiirleri (59 şiir) incelendiğinde bir şiirinin dolaylı olarak zindanla ilişkisi olduğu tespit edilmiştir (Özdenören, 2015).

Tablo 21. Alaeddin Özdenören'in Mahpushane ile İlgili Şiirleri

	Şiir Adı	Sayfa Numarası	Yayın Bilgisi
1	Hüzün Yılları	98	-

“Hüzün Yılları” şiirinde Rasim Özdenören,

“Çarp çarp dalgalarını

Ey içimin denizi

Benim kayalarım yalçındır.” (Özdenören, 2015, s. 98)

diyerek ruhuna seslenir ve içindeki ıstırapın bir gün son bulacağına inanmaktadır. Hüzün şair için *göğüslerde dağlanır, gözlerde oyalanır, ağaç olur dallanır, sularla kanlanır, yenilir, içilir* bir duygudur. Haliyle bir gün elbette son bulacaktır. Nitekim şu dizelerle:

“Bilirim çendan

Bu toprak **zindan**

Kalacak değil

Doğacak gün

O kadar uzak değil” (Özdenören, 2015, s. 98)

bu inancını ifade etmektedir. Ruhundaki toprakta bu hüznün elbette hapsolmayacaktır. Bir gün hüznün yerini aydınlığa bırakacaktır. *Zindan*, kalpte hissedilen duyguların hapsolmasını simgelemektedir.

İncelenen şiirlere genel olarak bakıldığında zindan, hapishane, kelepçekement gibi ifadelerin simge olarak farklı anlamları çağrıştırmak maksadıyla kullanıldığı tespit edilmiştir. Kullanılan ifadeler ve çağrıştırdığı manalar şöyledir:

- Kalbin boş olması, *aşksız bir hayat* zindana benzetilmiştir.
- İçim bir zindan gibi kilitlendi sevince ifadesi ile *aşırı mutlu olma hali* anlatılmak istenmiştir.
- *Gökyüzünün kararması ve gece* zindana benzetilmiştir. Zindanın karanlık olmasından dolayı bu benzerlik ilişkisi kurulmuştur.
- Başımın zindanı ifadesiyle *insan zihninde yer alan gizli ve mahrem düşünceler* ifade edilmiştir.
- *Sevgilisi tarafından aldatılan birinin duyduğu acı karşısında dünyası* zindan olmuştur. *Keder* zindana benzetilir.
- Sevgilinin göze görünmesi zindana benzeyen hayatını cennete çevirdiği anlatılır. *Sevgilisiz bir hayat* zindana benzetilmiştir.
- Yalnızlık duygusu hapishaneye benzetilmiştir.
- Şeker üretimi ile geçinen Küba’da Fidel Kastro şeker zindanından kurtulmak ister. Burada zindan, *alternatifi olmayan üretim* kastedilmektedir. Sanayileşmeye verdiği önemi gösterir.
- Hatıraların mahpus olması ifadesiyle *anıların saklandığı* kastedilmektedir.
- Ayağımda zincir, boynumda kement ifadesiyle *mürşidine sınıksız bağlı olduğu ve ona intisap ettiği* anlatılmak istenir.
- Tutuk ifadesi *bağlılık, intisap etme* manasında kullanılmıştır.
- Aynalar zindan ifadesi ile *geçmişten kopamama ve geçmişteki suçluluk hali* dile getirilir.

- *Ölüm*, zindana benzetilmektedir.
- *Ölçülü ve hesaplı davranışlar* zincir ve kelepçeyle ifade edilmiştir.
- *Akıllık*, zindana benzetilmektedir.

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Araştırma kapsamında 20 şairin şiirleri incelenmiştir. Bu şairlerin 1923-1980 yılları arasında yayınlanmış olan 4.336 şiiri bulunmaktadır. Mahpushane ile ilgili toplamda 266 şiir tespit edilmiş ve tahlil edilmiştir.

Tablo 22. Şairlerin Yazım Yılları, 1923-1980 Yıllarındaki Şiirleri ve Mahpushane Temalı Şiirleri

	Şairin Adı	Şairin Yazım Yılları	1923-1980 Yıllarında Yazılan Şiir Sayısı	Mahpushane Temalı Şiir Sayısı
1	Faruk Nafiz Çamlıbel (1898-1973)	1914-1973	233	25
2	Halide Nusret Zorlutuna (1901-1984)	1916-1984	266	4
3	Nâzım Hikmet (1901-1963)	1918-1963	755	106
4	Necip Fazıl Kısakürek (1904-1983)	1921-1983	385	6
5	Sabahattin Ali (1907-1948)	1925-1947	76	7
6	Ahmet Muhip Dıranas (1908-1980)	1926-1974	109	5
7	Cahit Sıtkı Tarancı (1910-1956)	1930-1954	274	5
8	Rıfat Ilgaz (1911-1993)	1926-1991	169	13
9	Bedri Rahmi Eyüboğlu (1913-1975)	1927-1975	224	4
10	Orhan Veli Kanık (1914-1950)	1924-1950	176	5
11	Oktay Rifat (1914-1988)	1936-1987	680	6
12	Melih Cevdet Anday (1915-2002)	1936-2002	203	2
13	Aziz Nesin (1916-1995)	1941-1990	26	6
14	Osman Yüksel Serdengeçti (1917-1983)	1940-1973	75	8
15	A. Kadir (1917-1985)	1938-1985	132	27
16	Ceyhun Atuf Kansu (1919-1978)	1938-1978	244	14
17	Ahmed Arif (1927-1991)	1943-1974	29	12
18	Gülten Akın (1933-2015)	1951-2015	199	9
19	Akif İnan (1940-2000)	1958-1999	22	1
20	Alaeddin Özdenören (1940-2003)	1967-2002	59	1

Çalışma kapsamındaki şairlerin cinsiyet dağılımına bakıldığında 2 şairin kadın, 18 şairin erkek olduğu görülmektedir.

Tablo 23. Şairlerin Cinsiyeti

	Şairin Adı	Cinsiyeti (Kadın-Erkek)	
1	Faruk Nafiz Çamlıbel (1898-1973)	-	Erkek
2	Halide Nusret Zorlutuna (1901-1984)	Kadın	-
3	Nâzım Hikmet (1901-1963)	-	Erkek
4	Necip Fazıl Kısakürek (1904-1983)	-	Erkek
5	Sabahattin Ali (1907-1948)	-	Erkek
6	Ahmet Muhip Dıranas (1908-1980)	-	Erkek
7	Cahit Sıtkı Tarancı (1910-1956)	-	Erkek
8	Rıfat Ilgaz (1911-1993)	-	Erkek
9	Bedri Rahmi Eyüboğlu (1913-1975)	-	Erkek
10	Orhan Veli Kanık (1914-1950)	-	Erkek
11	Oktay Rifat (1914-1988)	-	Erkek
12	Melih Cevdet Anday (1915-2002)	-	Erkek
13	Aziz Nesin (1916-1995)	-	Erkek
14	Osman Yüksek Serdengeçti (1917-1983)	-	Erkek
15	A. Kadir (1917-1985)	-	Erkek
16	Ceyhun Atuf Kansu (1919-1978)	-	Erkek
17	Ahmed Arif (1927-1991)	-	Erkek
18	Gülten Akın (1933-2015)	Kadın	-
19	Akif İnan (1940-2000)	-	Erkek
20	Alaeddin Özdenören (1940-2003)	-	Erkek

Çalışmada yer alan şairlerden 8'i hapis yatmış, 12'si hapis yatmamıştır. Hapis yatan şairlerin hapis yeri ve süreleriyle ilgili bilgiler şöyledir:

Tablo 24. Şairlerin Hapis Yatma Durumu

	Şairin Adı	Hapis Yatma Durumu (Hapsedilmiş- Hapsedilmemiş)		Hapis Yeri ve Süresi
1	Faruk Nafiz Çamlıbel (1898-1973)	Hapsedilmiş	-	Yassıada, (Haziran 1960- Eylül 1961) Yaklaşık 15 ay.
2	Halide Nusret Zorlutuna (1901-1984)	-	Hapsedilmemiş	-
3	Nâzım Hikmet (1901-1963)			İstanbul, Çankırı, Bursa Cezaevleri. (1938-1950) Yaklaşık 13 yıl.
4	Necip Fazıl Kısakürek (1904-1983)	Hapsedilmiş	-	Davutpaşa Kışlası, Balmumcu, Toptaşı, Erzurum Cezaevleri. Yaklaşık 4 yıl.
5	Sabahattin Ali (1907-1948)	Hapsedilmiş	-	Aydın Hapishanesi (1931), 4 ay; Konya Cezaevi, Sinop Cezaevi (1932), 10 ay. 1948
6	Ahmet Muhip Dıranas (1908-1980)	-	Hapsedilmemiş	-
7	Cahit Sıtkı Tarancı (1910-1956)	-	Hapsedilmemiş	-
8	Rıfat Ilgaz (1911-1993)	Hapsedilmiş	-	Toplamda 5 yıl, 5 ay, 25 gün.
9	Bedri Rahmi Eyüboğlu (1913-1975)	-	Hapsedilmemiş	-
10	Orhan Veli Kanık (1914-1950)	-	Hapsedilmemiş	-
11	Oktay Rifat (1914-1988)	-	Hapsedilmemiş	-
12	Melih Cevdet Anday (1915-2002)	-	Hapsedilmemiş	-
13	Aziz Nesin (1916-1995)	Hapsedilmiş	-	Bursa Cezaevi, Üsküdar Paşakapısı Cezaevi, Harbiye Cezaevi.

				Yaklaşık 4-5 yıl.
14	Osman Yüksek Serdengeçti (1917-1983)	Hapsedilmiş	-	Konya Cezaevi, Malatya Cezaevi- Toplamda 4,5 yıl.
15	A. Kadir (1917-1985)	Hapsedilmiş	-	Ankara Cezaevi, 10 ay.
16	Ceyhun Atuf Kansu (1919-1978)	-	Hapsedilmemiş	-
17	Ahmed Arif (1927-1991)	Hapsedilmiş	-	1950, 1952-1953, Yaklaşık 3 yıl.
18	Gülten Akin (1933-2015)	-	Hapsedilmemiş	-
19	Akif İnan (1940-2000)	-	Hapsedilmemiş	-
20	Alaeddin Özdenören (1940-2003)	-	Hapsedilmemiş	-

Yukarıdaki tablolarda verilen bilgiler göz önünde tutulduğunda mahkûm olan şairlerin mahpushane temasını eserlerinde daha çok ele aldığı söylenebilir. Kendi yaşadıkları mahkûmiyet duygusu şiirlerinde gerçekçi bir biçimde ele alınmıştır.

Mahpushane teması ideolojik bir unsur olarak Türk şiirinde ele alınmıştır. Hapishane, iktidarın gücünü ve otoritesini sağlayan “kale”lerden biridir. Haliyle iktidarın görüşüne ters düşen, tehdit olarak görülen kişiler -şairler de buna dahildir- hapis cezasına maruz bırakılmışlardır. Mahpushane, Nâzım Hikmet’e göre emperyalizmin temel taşlarından biridir. Hapishanelerin İngiliz, Alman, Fransız, İtalyan, Amerikan, Japon emperyalizmine hizmet ettiğini şiirlerinde vurgulamaktadır. Nitekim birçok diktatör ve yönetici ülke idaresine karşı çıkanları hapis etmiş ve idam etmiştir.

Türkiye’de de bu durum söz konusudur. Abdülhamit devri istibdadında; Cumhuriyet Halk Partisi, Demokrat Parti, Adalet Partisi’nin iktidarında da şairlerin ideolojilerinden dolayı hapsedildiğini görmek mümkündür. Nâzım Hikmet, Necip Fâzıl, Osman Yüksel Serdengeçti gibi şairler farklı iktidarlar zamanında tutuklanmış şairlerdendir. Hatta aynı davada ve ideolojide olan Osman Yüksel, AP hükümeti zamanında da hapsedilmiştir.

Azeri lider Bayram Oğlu, Yılmaz Güney, Şah Turna, Hüseyin Cahit Yalçın, Nâmık Kemal, Adnan Menderes gibi tanınan kişilerin hapis yattığı şiirlerde zikredilmektedir. Zoya Kosmodemyanskaya, Mussolini, Pablo Neruda, Santiago Allende, Adnan Menderes gibi dünya tarihinde önemli yeri olan kişilerin idam edildikleri bilgisi de şiire yansımıştır.

Hapishanenin iktidarın himayesinde işlev görmesi dışında; toplumun yönetilememesi, baskı, zulüm ve yasaklarla bir açık hava hapishanesine dönüştürüldüğü mevzusu da şiirlerde bahsedilmiştir. Toplumun maruz kaldığı siyasal ve sosyal olayların detaylarını şiirde tespit etmek mümkündür.

Eğitim ve yenileşme unsuru bakımdan hapishanelerin işlev gördüğü şiirde ele alınmıştır. Mahkûmların okuma-yazma öğrendiği, çeviri yaptığı görülmektedir. Bunların dışında marangozluk, kalaycılık, aynacılık, kunduracılık, dokumacılık, terzilik gibi mesleklere ait eğitim verildiği de tespit edilmiştir. Öyle ki bazı hapishanelerde tutsaklara kira karşılığında dükkân temin ettikleri görülmektedir. Mahkûmlar burada ürettiklerini ziyaretçilere satabilmekte ve kazanç sağlayabilmektedir. Mahpushanelerin bu kazançlardan kar elde ettikleri de şiirlerde tespit edilmiştir.

Zindana düşen, dış dünyadan mahrum bırakılan birey yalnızlığa maruz kalmıştır. Mahpushanenin bir dergâh/çilehane veya okul gibi bireyin ruhunu terbiye ettiği bir mekân olarak zikredildiği de görülmektedir. Mahkûm sabretmeyi, yalnızlığa tahammülü, tüm dertlere katlanmayı, azla yetinmeyi öğrenmiştir. Şiirlerde bu durum çokça karşımıza çıkmaktadır.

Hapishaneler, psikolojik değişim ve dönüşüm aracı olarak da karşımıza çıkmaktadır. Tutuklunun dış dünyadan ayrı kalması, sadece diğer mahkûm ve gözetenlerle birlikte kalması, bireyi bir bakıma insana tutsak etmiştir. Hapishanenin işleyişi, disiplini, hapishanede uygulanan baskı ve işkencelerin mahkûmun psikolojisinde bir değişim ve dönüşüm gerçekleştirdiğini söylemek mümkündür. Bazı şairler için bu durum hayat boyu etkisini sürdürecektir.

Hapiste kaldıkları sürede yaşanan yalnızlık hissi, sevdiğinden hem fiziksel hem de cinsel manada ayrı kalınması sonucunda duyulan özlem duygusu, idamın beklenmesi karşısında duyulan çaresizlik, umutsuzluk, işkence ve şiddete maruz

kalinması şairlerin ruh dünyasında olumsuz değişim yaşanmasına sebep olduğu tespit edilmiştir. Tutukluluk süresi çok olan şairlerde umut ve yaşam sevgisi gibi olumlu duyguların zamanla azalarak çaresizlik ve tükenmişliğe doğru evrilmesi de rastlanılan bir gerçektir.

Bununla birlikte hapse girmesiyle mahkûmda bazen olumlu yönde değişimin yaşandığı da gözlemlenmektedir. Davası uğruna mahkûm olan bazı şairlerin hapse düştükten sonra daha da cesur olduğu, yaşanan olumsuzluklar karşısında umudunun arttığı, hapis ortamını ruhunu terbiye etme aracı olarak ele aldığı görülür. Sabırlı olmak, her derde katlanabilmek, az şeyle mutlu olmak görülen olumlu değişimlere örnektir.

Hapishaneye düştükten sonra mahkûmların zaman algısında da değişim gözlenmektedir. İnsan mutluyken zaman daha çabuk geçer, mutsuzken ise hissedilen tam tersidir. Zaman geçmek bilmez. Birçok şairin şiirinde bu duruma rastlanır. Gerçekte mevsimler geçse bile hapiste yatan şair için bu bazen ömrün geçmesi gibidir.

Mahkûmların hayata bakışı da değişir. Günlerce hücrede mahkûm kaldıktan sonra güneşe, gökyüzüne, toprağa kavuşan şairin artık mutlu olması için dışarı çıkması yeterlidir. Özgürken her insanın sahip olduğu gökyüzü, toprak ve rüzgâr içerde günlerce hücre hapsinde tutuklu kalanların gözünde farklıdır. Mezarlık bile bazı şairlerin gözünde özgürlüğü temsil eder. Üzüntü verici yanı değil özgür olmasından dolayı şairin gözüne şirin görüldüğü gözlemlenmektedir. Mahrum edildikten sonra kavuşulan varlıklara karşı duyulan hislerde de değişim gözlenmektedir.

Mahpushane, tutuklunun dışında kendisini dışarıda bekleyen anne, baba, eş, dost, evlat, kardeş kısaca tüm sevenlerini ruhsal olarak değiştirmiştir. İçerde tutuklu kalan eşin gün geçtikçe daha çok özlenmesi, çocukların mahkûm babalarını ağlayarak hatırlamaları, dostların geçen yıllara rağmen üzüntü duymaları karşımıza çıkan değişim durumlarına örnektir. Bedri Rahmi Eyüboğlu, Cahit Sıtkı Tarancı, Gülten Akın gibi şairler tutuklu kalmasalar bile sevdiklerinden birinin mahkûm olması şiirlerine konu olmuştur. Sevdiklerinin başına gelenler karşısında yaşadıkları

çaresizlik, ümitsizlik ve üzüntü şiirlerine yansımıştır. Hapse girmeseler de şiirlerinde mahpushane temasını psikolojik olarak işlemişlerdir.

Tüm bunların neticesinde hapishane ortamı şiirde mahkûmların ve şairlerin psikolojik dünyalarında olumlu ve olumsuz yönde değişime sebep olduğu görülmektedir. Dikkat çeken asıl husus, zihnin ve bağlı buldukları ideolojinin değişmemesidir. Hapishanede veya toplumda disiplini sağlama adına uygulanan baskı ve yasaklar, işkenceler tutukluların davranışlarını ve duygularını değiştirdiği gözlenirse de “zihinlerini” değiştiremediği tespit edilmiştir. Aksine savunulan dava, düşünce, ideolojiye bağlılığın artarak da devam ettiği görülmüştür.

Gerçek bir mekân olarak ele alındığında hapishanelerin fiziksel yapısı ve koşulları hakkında detaylı bilgiler elde edilmiştir. Mahpushanenin taş duvarları, kırmızı tuğla döşeli avlusu, demir parmaklıklı pencereler, uzun dar koğuşlar, tel ve diken örgülerle çevrili olması, demir sürgülü dış kapılar, çift kilitli kapılar, koğuşların ışıksız ve karanlık hali, soğuk ve kasvetli hücreleri, yatakların sert olması, hapishane avlusunda bulunan çeşmeler, avlusundaki ağaçlar, tahtakurularından korunmak için yataklara yapılan cibinlik gibi özelliklerin tasviri şiirlerde karşımıza çıkmaktadır.

Hisar, Göksu, Emirgan gibi sarayların daha önceden zindan olarak işlev gördüğü bilgisini de şiirlerden elde etmek mümkündür. Bursa Cezaevi, İstanbul Tevkifhanesi, Çankırı Hapishanesi, Hopa Hapishanesi, Sinop Hapishanesi, Ankara Cezaevi, Üsküdar Paşakapısı Cezaevi gibi gerçek hapishaneler şiirlerde zikredilmiştir.

Yine hapishane içerisinde gerçekleşen olaylar ve durumlar hakkında şairlerin bilgi verdiği de görülmektedir. Görüş zamanı bazı ziyaretçilerin ihtilattan men edilmesi; mahkûmların yakınlarından temiz çamaşır istemesi, sevdikleriyle mektuplaşmaları, koğuşta bağlama çalması ve türkü söylemesi, avluda volta atmaları gibi hapishanede geçirdikleri süreçler okuyuculara yansıtılmıştır. Mahpushanede kadın mahkûmların olması, yapılan sayımlar, alınan cezalar, uygulanan işkenceler vb. şiirlerde bahsedilmiştir. Şiirlerin yazıldığı dönemden hareketle hapishanelerin uygulamaları hakkında fikir edinmemiz mümkündür. Bu bakımdan hapishane tarihine ışık tutmaktadır.

Yine hapse giren Yılmaz Güney, Şah Turna, Hüseyin Cahit Yalçın, Nâmık Kemal gibi kişiler yanında Zoya Kosmodemyanskaya, Mussolini, Pablo Neruda, Santiago Allende, Adnan Menderes gibi dünya tarihine yön vermiş kişilerin idam edildiği bilgilerine de rastlanmıştır.

Hapishanenin gerçek bir mekân ve iktidarın otorite sağlama aracı olarak ele alınmasından başka şiirlerde bir imge ve simge olarak bahsedildiği de dikkat çekmektedir.

Bir imge/simge olarak ele alındığında zindan, hapishane, tutukevi sözcükleriyle;

- kalbin boş olması, aşksız bir hayat,
 - sevdiği insandan uzaklık, hasret,
 - sevgilinin gözleri,
 - gökyüzünün kararması ve gece,
 - insan zihninde yer alan gizli ve mahrem düşünceler,
 - yalnızlık,
 - keder, acı,
 - alternatif olmayan üretime zorunlu olmak,
 - geçmişten kopamama ve geçmişteki suçluluk hali,
 - ölüm,
 - akıl,
 - gözlerin kör olması
 - siyah, koyu renk
- anlamalarını şiirde okuyucuya çağrıştırdığı görülmektedir.

Bu manalar dışında şiirlerde karşılaşılan;

- ayağымda zincir, boynumda kement ifadesiyle *mürşidine sımsıkı bağlı olduğu ve ona intisap ettiği,*
- tutuk kelimesiyle, *bağlılık, intisap etme hali,*
- zincir ve kelepçeyle *ölçülü ve hesaplı davranışlar* anlatılmaktadır.

Tarih boyunca tutsaklık, hapsedme bir ceza verme biçimi olarak karşımıza çıkmaktadır. Tutsak olan bazen savaş sonunda esir düşen sultan, komutan veya

askerler olabilirken bazen yönetime isyan eden, otoriteye düşünceleriyle başkaldıran kişiler de olabilmektedir. Fiilen başkasına zarar verip suç işleyen mahkûmlar da vardır. Tarihin ilk zamanlarında hapsetme mekânları kale, kalebent, hisar, zindan, sandık, kuyu gibi yerler iken sanayileşme ve yaşanan toplumsal gelişmelerle birlikte yerini modern anlamdaki hapishanelere bırakmıştır.

Gerek Türk edebiyatında ve gerekse Dünya edebiyatında mahpushane teması, yüzyıllar boyunca edebi eserlere konu olmuştur. Şiir, roman, hikâye, tiyatro gibi türlerde karşımıza çıkan zindan ve hapishane; bir mekân olması dışında farklı anlamları çağrıştıracak şekilde ele alındığı görülmektedir. Karanlık olması, dış dünyadan insanı soyutlaması, yalnızlaştırması, içinde acı çekilen bir mekân olması özelliklerinden yola çıkılarak kurulan benzerliklerle değişik duygu, düşünce ve olguların tecellisi olarak karşımıza çıkmaktadır.

Edebi eserlerin insan hayatı ve toplumu yansıttığı tezinden hareketle şiir türünde mahpushanenin birçok açıdan incelenebileceği görülmüştür. Mahpushanenin tarih boyunca fiziksel koşullarındaki değişimi, kullanım amacı ve işlevi, mahkûmların halleri ve özellikleri hakkında çarpıcı bilgilere rastlanmaktadır. Elde edilen bu bilgilerin tarihimize ve kültürümüze ışık tutması bakımından önemli olduğu kanaatindeyiz.

1923-1980 yılları arasında eser veren 20 şaire ait tüm şiirleri incelendiğinde dönemin siyaseti, iktidar tarafından uygulanan baskı ve yasaklar, ceza verme biçimleri, hapishanelerdeki fiziksel koşullar, mahkûmların maruz kaldıkları psikolojik ve fiziksel durumlar karşısındaki değişim ve dönüşümleri hakkında bilgiler elde edilmesi amaçlanmış ve bu doğrultuda tespitler yapılmıştır. Elde edilen bu verilerin Türk kültürü ve edebiyatı yanında Türk tarihi, siyaseti ve sosyolojisi ile ilgili yapılacak araştırmalara katkı sunması ve geleceğe ışık tutması ümidindeyiz.

KAYNAKÇA

- A.Kadir. (2012). *Mutlu Olmak Varken- Bütün Şiirleri*. İstanbul: Can Yayınları.
- Aça, M. (2004). Yaratılış Mitleri, Şamanizm ve Tasavvuf Bağlamında Düşüş, Mahrumiyet ve Hapis. *Millî Folklor*(62), 8-18.
- Aça, M. (2006). Türk halk Hikayelerinde Zindan. E. G. Naskali, & H. O. Altun içinde, *Zindanlar ve Mahkûmlar* (s. 199-231). İstanbul: Babil Yayınları.
- Acehan, A. (2011). *Sürgün Kalemler (1839-2000)*. Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Akın, G. (2010). *Ağtlar ve Türküler (1971-1983)* (Cilt 2). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Akın, G. (2013). *Kırmızı Karanfil (1956-1971)* (Cilt 1). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Akın, G. (2013). *Uzak Bir Kıyıda (1984-2003)* (Cilt 3). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Akıncı, M. (2016). Basılmamış Yüksek Lisans Tezi. *Attilâ İlhan'ın Romanları ve Şiirlerinde Hapishane ve Tutukluluk Teması*. İstanbul: Yıldız Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Aktaş, M. (2006). Yassıada ve Kayseri Cezaevi'nden Portreler- Nihat Şevket İyriboz. E. G. Naskali, & H. O. Altun içinde, *Zindanlar ve Mahkûmlar* (s. 343-356). İstanbul: Babil Yayınları.
- Aktaş, M. (2006). Yassıada, Kayseri Cezaevi ve 27 Mayıs Darbesi. E. G. Naskali, & H. O. Altun içinde, *Zindanlar ve Mahkûmlar* (s. 151-170). İstanbul: Babil Yayınları.
- Alan, H. (2006). Timurlu Döneminde Hukuk ve Uygulanması. E. Gürsoy-Naskali, & H. Oytun Altun içinde, *Zindanlar ve Mahkûmlar* (s. 38-47). İstanbul: Babil Yayınları.

- Ali, S. (2013). *Bütün Şiirleri*. (A. Özkırımlı, Dü.) İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Aliş, Ş. (2006). Sabahattin Ali'nin Eserlerinde Hapishaneler ve Hapse Düşmüş Kahramanlar. E. G. Naskali, & H. O. Altun içinde, *Zindanlar ve Mahkûmlar* (s. 316-328). İstanbul: Babil Yayınları.
- Alkan, E. (2002). *Hapishane Şiirleri*. İstanbul: Kaynak Yayınları.
- Altınkaynak, H. (2017). *Türk Edebiyatında Yazarlar ve Şairler Sözlüğü*. İstanbul: Can Yayınları.
- Andaç, F. (1996). *Sürgün Edebiyatı, Edebiyat Sürgünleri*. (F. Andaç, Dü.) İstanbul: Bağlam Yayınları.
- Anday, M. C. (2012). *Sözcükler "Toplu Şiirler"*. (S. Sönmez, Dü.) İstanbul: Everest Yayınları.
- Arif, A. (2007). *Hasretinden Prangalar Eskittim*. İstanbul: Metis Yayınları.
- Aydoğan, B. (2006). Namık Kemal'in Magosa Sürgünlüğü. E. Gürsoy-Naskali, & H. Oytun Altun içinde, *Zindanlar ve Mahkûmlar* (s. 93-108). İstanbul: Babil Yayınları.
- Bayat, F. (2005). *Mitolojiye Giriş*. Çorum: Karam Yayınları.
- Berfe, S. (2014). *Kalfa Toplu Şiirler (1965-2008)*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- BİA Haber Merkezi. (2015, Ocak 25). *Yeniden Soruşturulacak: Pablo Neruda Nasıl Öldü?* Eylül 2019 tarihinde Bianet : <https://m.bianet.org/bianet/siyaset/161908-yeniden-sorusturulacak-pablo-neruda-nasil-oldu> adresinden alındı
- Çamlıbel, F. N. (1967). *Zindan Duvarları*. İstanbul: Tan Gazetesi ve Matbaası.
- Çamlıbel, F. N. (2006). *Han Duvarları (Toplu Şiirler)*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Çetin, N. (2006). *Şiir Çözümleme Yöntemi*. İstanbul: Öncü Kitap.

- Çonoğlu, S. (2006). Nazım Hikmet, Kemal Tâhir ve Orhan Kemal'in Hapishane Mektupları. E. G. Naskali içinde, *Zindanlar ve Mahkûmlar* (s. 303-315). İstanbul: Babil Yayınları.
- Çulcu, M. (2010). Bekirağa Bölüğünden Anılar. E. G. Naskali, & H. O. Altun içinde, *Hapishane Kitabı* (s. 184-217). İstanbul: Kitabevi Yayınları.
- Dıranas, A. M. (1999). *Şiirler*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Devellioğlu, F. (2005). *Osmanlıca - Türkçe Ansiklopedik Lûgat*. Ankara: Aydın Kitabevi Yayınları.
- Dilçin, C. (2005). *Örneklerle Türk Şiir Bilgisi*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Dolgun, U. (2008). *Şeffaf Hapishane Yahut Gözetim Toplumı*. İstanbul, 317: Ötüken Neşriyat.
- Duymaz, A. (2010). Türk Halk Şiirinde Zindan. E. G. Naskali içinde, *Hapishane Kitabı* (s. 533- 567). İstanbul: Kitabevi Yayınları.
- Ergüden, I. (2007). *Hapishane Çağı Kapatılmış İnsan*. İstanbul: Versus Kitap.
- Erol, M. (2010). Türk Halk Hikâyelerinde Zindan. E. G. Naskali, & H. O. Altun içinde, *Hapishane Kitabı* (s. 587-604). İstanbul: Kitabevi Yayınları.
- Eyüboğlu, B. (2010). *Dol Karabakır Dol Bütün Şiirleri*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Foucault, M. (2013). *Hapishanenin Doğuşu*. (M. A. Kılıçbay, Çev.) Ankara: İmge Kitabevi.
- Gönüllü, A. (2006). 20. Yüzyılın Başında Alanya Hapishanesi (1906-1919). E. Gürsoy-Naskali, & H. Oytun Altun içinde, *Zindanlar ve Mahkûmlar* (s. 57-64). İstanbul: Babil Yayınları.
- Güleç, İ. (2006). Mutasavvıf Şairlerde "Zindan" Kavramı. E. G. Naskali, & H. O. Altun içinde, *Zindanlar ve Mahûmlar* (s. 181-190). İstanbul: Babil yayınları.

- Gürsoy, N. B. (2006). Yassıada'dan Anılar. E. G. Naskali, & H. O. Altun içinde, *Zindanlar ve Mahkûmlar* (s. 124-143). İstanbul: Babil Yayınları.
- Güzel, A. A. (2010). Tan Muhabiri Ahmet Şerif Beyin Notlarında Osmanlı Hapishaneleri. E. G. Naskali, & H. O. Altun içinde, *Hapishane Kitabı* (s. 143-151). İstanbul: Kitabevi Yayınları.
- Harmancı, M. (2006). Klasik Türk Şiirinde Zindan. E. G. Naskali, & H. O. Altun içinde, *Zindanlar ve Mahkûmlar* (s. 171-180). İstanbul: Babil Yayınları.
- Herkmen, D. (2006). Türk Masallarında Hapishane. E. G. Naskali, & H. O. Altun içinde, *Zindanlar ve Mahkûmlar* (s. 232-239). İstanbul: Babil Yayınları.
- İşbilir, Ö. (2006). XVIII. Yüzyılın İlk Yarısında Osmanlı Devletinde Limni Kalebentleri. E. Gürsoy- Naskali, & H. Oytun Altun içinde, *Zindanlar ve Mahkûmlar* (s. 48-56). İstanbul: Babil Yayınları.
- Ilgaz, R. (2010). *Bütün Şiirleri*. İstanbul: Çınar Yayınları.
- IMDB. (2019, Ağustos). <https://www.imdb.com>. Ağustos 2019 tarihinde IMDB: https://www.imdb.com/chart/top?ref_=nv_mv_250 adresinden alındı
- İnan, A. (2015). *Şiirler*. (Y. S. Güneş, Dü.) İstanbul: İz Yayıncılık.
- Köktürk, Ş. (2006). Türk Destanlarında Hapsedilme Motifi. *Türklük Bilimi Araştırmaları*(19), 383-400.
- Köprülü, M. (2003). *Türk Edebiyatı Tarihi*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Kırççek, A. (2018). Basılmamış Yüksek Lisans Tezi. *1940-1960 Toplumcu Gerçekçi Şairlerin Hapishane Temalı Şiirleri*. Kütahya: Kütahya Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Kısıklı, E. (2006). Mütareke Döneminde Mustafa Kemal Paşa ve Bekirağa Bölüğü. E. G. Naskali, & H. O. Altun içinde, *Zindanlar ve Mahkûmlar* (s. 109-123). İstanbul: Babil Yayınları.
- Kısakürek, N. F. (2008). *Çile*. İstanbul: Büyük Doğu Yayınları.

- Kanık, O. V. (2006). *Bütün Şiirleri*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Kanat, C. (2010). *Ortaçağ Türk Devletlerinde Suç ve Ceza*. İstanbul: Küre Yayınları.
- Kansu, C. A. (1991). *Bir Kasabadan Resimler* (Cilt 2). (M. Uyguner, Dü.) İstanbul: Bilgi Yayınevi.
- Kansu, C. A. (1991). *Güneş Salkımı* (Cilt 1). (M. Uyguner, Dü.) İstanbul: Bilgi Yayınevi.
- Kansu, C. A. (1994). *Halk Albümü* (Cilt 3). (M. Uyguner, Dü.) İstanbul: Bilgi Yayınevi.
- Karaca, A. (2010). XIX. Yüzyılda Osmanlı Devletinde Fahiş Hatunlara Uygulanan Cezalar: Hapis ve Sürgün. E. G. Naskali, & H. O. Altun içinde, *Hapishane Kitabı* (s. 152- 162). İstanbul: Kitabevi Yayınları.
- Kemikli, B. (2010). Niyazî-i Mısri'de Sürgün ve Zindan. E. G. Naskali, & H. O. Altun içinde, *Hapishane Kitabı* (s. 519-529). İstanbul: Kitabevi Yayınları.
- Kortantamer, S. (2010). Memlûklerde Hapishaneler. E. G. Naskali, & H. O. Altun içinde, *Hapishane Kitabı* (s. 93-100). İstanbul: Kitabevi Yayınları.
- N. H. (2012). *Bütün Şiirleri*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Narlı, M. (2010). Hapishane Şiirleri. E. Gürsoy Naskali, & H. Oytun Altun içinde, *Hapishane Kitabı* (s. 453-473). İstanbul: Kitabevi Yayınları.
- Naskali , E. G., & Altun, H. O. (2010). *Hapishane Kitabı*. İstanbul: Kitabevi Yayınları.
- Naskali, E. G., & Altun, H. O. (2006). *Zindanlar ve Mahkûmlar*. İstanbul: Babil Yayınları.
- Necip Fazıl İnancı Uğruna Defalarca Hapis Yatmıştı*. (2015, Mart 2). Ekim 2019 tarihinde DünyaBülteni.net: <https://www.dunyabulteni.net/genel/necip-fazil-inanci-ugruna-defalarca-hapis-yatmisti-h323645.html> adresinden alındı
- Nesin, A. (2011). *Bütün Şiirleri 2* (Cilt 2). İstanbul: Nesin Yayınevi.

Nesin, A. (2012). *Bütün Şiirleri I* (Cilt 1). İstanbul: Nesin Yayınevi.

OlpaK Koç, C. (2012, 6 8). Sevgi Soysal ve Cezaevi Günleri: Yıldırım Bölge Kadınlar Koğuşu Romanında Birey ve Grup Psikolojisinin Doğurduğu Çatışmalar ve Uyum. *Turkish Studies (International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic)*, 7(2), 807-819.

Özcan, A. (2014, Mart). Serdengeçti Dergisi ve Siyasal İktidarla İlişkisi. *Gümüşhane Üniversitesi İletişim Fakültesi Elektronik Dergisi*, 2(3), 299-317.

Özdenören, A. (2015). *Bütün Şiirleri*. İstanbul: İz Yayıncılık.

Özgüdenli, O. G. (2006). Gazneli ve Selçuklu Şairlerin Gözüyle Zindan. E. Gürsoy-Naskali, & H. Oytun Altun içinde, *Zindanlar ve Mahkûmlar* (s. 11-25). İstanbul: Babil Yayınları.

Özkan, C. (2010). Hapishane Türküleri. E. G. Naskali, & H. O. Altun içinde, *Hapishane Kitabı* (s. 568-586). İstanbul: Kitabevi Yayınları.

Özkul, A. E. (2010). XVIII. Yüzyılın İlk Yarısında Kıbrıs'ta Kalebentler ve Cezirebentler. E. G. Naskali, & H. O. Altun içinde, *Hapishane Kitabı* (s. 130-139). İstanbul: Kitabevi Yayınları.

Öztürk, N. (2010). Osmanlılarda Hapis Olayları. E. G. Naskali, & H. O. Altun içinde, *Hapishane Kitabı* (s. 101-129). İstanbul: Kitabevi Yayınları.

Öztürk, Ş. (2004). *Türkiye Solunun Hapishane Tarihi* (Cilt 1). İstanbul: Yar Yayınları.

Öztürk, Ş. (2010). *Türkiye Solunun Hapishane Tarihi İkinci Kitap* (Cilt 2). İstanbul: Yay Yayınları.

Öztekten, Ö. (2010). Türkçede 'Mahpus' ve 'Hapishane'. E. Gürsoy Naskali, & H. Oytun Altun içinde, *Hapishane Kitabı* (s. 607-621). İstanbul: Kitabevi Yayınları.

Rifat, O. (2014). *Bütün Şiirleri I* (Cilt 1). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

- Rifat, O. (2014). *Bütün Şiirleri II* (Cilt 2). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Sağlık, Ş. (2010). Modern Türk Edebiyatında Bir Değişim ve Dönüşüm Mekânı Olarak Hapishaneler. E. Gürsoy Naskali, & H. Oytun Altun içinde, *Hapishane Kitabı* (s. 474-500). İstanbul: Kitabevi Yayınları.
- Serdengeçti, O. (2016). *Osman Yüksel Serdengeçti Bütün Şiirleri*. (C. Kurnaz, Dü.) Ankara: Kurgan Edebiyat- Berikan Yayınevi.
- Sinop Cezaevi Tarihçesi*. (2018, Nisan 30). Eylül 2019 tarihinde www.milliyet.com.tr: <http://www.milliyet.com.tr/gundem/sinop-cezaevi-tarihcesi-2659293> adresinden alındı
- Sofuoğlu, E. (2010). Osmanlı Hapishanesinde Islah ve Firar Teşebbüsleri. E. G. Naskali, & H. O. Altun içinde, *Hapishane Kitabı* (s. 163-184). İstanbul: Kitabevi Yayınları.
- Şen, Ö. (2007). *Osmanlı'da Mahkûm Olmak*. İstanbul: Kapı Yayınları.
- Şimşir, B. (2012). *Malta Sürgünleri*. İstanbul: Bilgi Yayınevi.
- Şimşir, N. (2006). Karesi Hapishanesi. E. Gürsoy- Naskali, & H. Oytun Altun içinde, *Zindanlar ve Mahkûmlar* (s. 65-70). İstanbul: Babil Yayınları.
- Şimşir, S. (2006). Bigadiç Hapishanesi. E. Gürsoy- Naskali, & H. Oytun Altun içinde, *Zindanlar ve Mahkûmlar* (s. 71-74). İstanbul: Babil Yayınları.
- Tökel, D. A. (2010). Mesnevi ve Bazı Eski Eserlerde Yusufun Zindana (Hapishaneye) Atılış Epizodu: Sebep ve Hikmet / Yusufun Zindana Atılışı. E. Gürsoy Naskali, & H. Oytun Altun içinde, *Hapishane Kitabı* (s. 413-433). İstanbul: Kitabevi Yayınları.
- Türk Dil Kurumu. (2019, 08 15). *Güncel Türkçe Sözlük*. 08 2019 tarihinde <http://sozluk.gov.tr/>: <http://sozluk.gov.tr/> adresinden alındı
- Türkçe Sözlük*. (2005). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Tarancı, C. (2013). *Otuz Beş Yaş Bütün Şiirleri*. (Bezirci, & A. Bezirci, Dü) İstanbul: Can Yayınları.

- Tağızade Karaca, N. (2006). İvo Andriç'in "Uğursuz Avlu Romanında Hapishane ve Osmanlılar. E. Gürsoy Naskali, & H. Oytun Altun içinde, *Zindanlar ve Mahkûmlar* (s. 75-92). İstanbul: Babil Yayınları.
- Tekin, S. (2010). Osmanlı'da Kadın ve Kadın Hapishaneleri. *Tarih Araştırmaları Dergisi*, 29(47), 83-102.
- Turgut, Ü. (tarih yok). *Osman Yüksel Serdengeçti Yahut Bir Dava Adamının Siyasal İktidarla İmtihanı*. Ağustos 2019 tarihinde <https://www.academia.edu/>: https://www.academia.edu/10122729/Osman_Yüksel_Serdengeçti_Yahut_Bir_Dava_Adamının_Siyasal_Iktidarla_Imtihanı adresinden alındı
- Uludağ, M. E. (2014). *Yeni Türk Şiirinde Hapishane (1860-1960)*. Diyarbakır.
- Uyumaz, E. (2006). Türkiye Selçuklu Hükümdar ve İdarecilerin Hapis Hayatı. E. Gürsoy- Naskali, & H. Oytun Altun içinde, *Zindanlar ve Mahkûmlar* (s. 26-37). İstanbul: Babil Yayınları.
- Yürük, H. (2006). 27 Mayıs 1960'ta Tutuklananlar ve Tutuklayanlar. E. G. Naskali içinde, *Zindanlar ve Mahkûmlar* (s. 144-150). İstanbul: Babil Yayınları.
- Yıldırım, D. (1998). *Türk Bitiği*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Yılmaz, A. (2008). *Hapishane Dünyası*. İstanbul: Mahsus Mahal Kitaplığı.
- Yazıcı, G. (2010). Divan Şiirinde Esaret ve Zindan. E. G. Naskali, & H. O. Altun içinde, *Hapishane Kitabı* (s. 434-449). İstanbul: Kitabevi Yayınları.
- Zorlutuna, H. N. (2008). *Bütün Şiirleri*. (B. Coşkun, Dü.) İstanbul: Timaş Yayınları.